

PROPERTY OF
*University of
Michigan
Libraries*

1817

ARTES SCIENTIA VERITAS

PROPERTY OF
*University of
Michigan
Libraries,*
1817

ARTES SCIENTIA VERITAS

805
17994

STUDIER

I

MODERN SPRÅKVETENSKAP

UTGIVNA AV

NYFILOLOGISKA SÄLLSKAPET

I

STOCKHOLM

VIII

PUBLICERAD 9 MAJ 1921

25:TE ÅRSDAGEN AV NYFILOLOGISKA SÄLLSKAPETS STIFTANDE

UPPSALA 1921

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

STUDIER

I

MODERN SPRÅKVETENSKAP

UTGIVNA AV

NYFILOLOGISKA SÄLLSKAPET

I
STOCKHOLM

VIII

PUBLICERAD 9 MAJ 1921

25:TE ÅRS DAGEN AV NYFILOLOGISKA SÄLLSKAPETS STIFTANDE

UPPSALA 1921

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

805
N994

*Redigerandet av föreliggande volym har ombesörjts av
Sällskapets styrelse jämte professor E. Staaff.
Såsom bidrag till bestridande av tryck-
ningskostnaderna har Sällskapet
fått sig tilldelat sökt stats-
anslag å 2,000 kronor.*

Innehåll

	Sid.
Nyfilologiska sällskapet i Stockholm 1896—1921. <i>Åke W:son Munthe</i> . . .	1
Lovat'. Étude sur un nom de rivière russe. <i>R. Ekblom</i>	15
En ellipsteori. <i>Erik Wellander</i>	25
La locution <i>il y a</i> . <i>J. Melander</i>	57
Det historiska beviset för Eufemiavisornas ålder. <i>A. Nordfelt</i>	71
L'origine de l'usage de l'article défini devant les noms de pays en français. <i>E. Staaff</i>	83
„Juro a bríos baco balillo. Apuntes sueltos. <i>Åke W:son Munthe</i>	97
La légende de Saint Jean Damascène. Une rédaction du XIII ^e siècle en vers français. <i>Hilding Kjellman</i>	103
Change of TS to CH, DS to DG and other instances of inner sound-sub- stitution. <i>R. E. Zachrisson</i>	121
Två fall av imperfektum i franskan. <i>Alfred Stenhagen</i>	135
Några anmärkningar till tysk grammatik. <i>J. Reinius</i>	143

exch
Stockholms Högskola
9-20-51

NYFILOLOGISKA SÄLL- SKAPET I STOCKHOLM 1896—1921

AV

ÅKE W:SON MUNTHE

I — 21101. *Studier i modern språkvetenskap. VIII.*

Då Nyfilologiska Sällskapet i år fyller sitt första kvartsekel och har önskat hugfästa detta märkesår genom utgivande av en, om ock liten, extra volym (VIII) av sina »Studier», är det naturligt, att denna volym, som ju vill vara en minnesskrift, inledes med några notiser om sällskapet och dess verksamhet under de gångna 25 åren.

Sällskapets tillkomst.

En vårkväll 1896, närmare bestämt d. 28 mars, samlades å den lilla lokalen ovanför Operakällaren i Stockholm nio romanister för att överlägga om bildandet av ett språkvetenskapligt sällskap i huvudstaden. En bland dem, professor Carl Wahlund, var uppsaliensare, alla de övriga hade varit uppsaliensare, men voro nu bosatta i Stockholm. De senares antal var alltså åtta, liksom planeternas, och de hade alla, alltsedan uppsalatiden och trots utvandringen till Stockholm, fortsatt att gravitera mot det av hjärtats ljusa värme strålande centrum, som Carl Wahlund var. Det var också ur den tid efter annan fortsatta samvaron med denne älskelige uppsalaromanist och alla romanisters, enkannerligen de från Uppsala utgångnas, oförliknelige vän, som impulsen till ifrågavarande plan sprungit fram. Och därför kan **CARL WAHLUND** med rätta betecknas såsom urkällan till det **Nyfilologiska Sällskapet i Stockholm**, som denna dag konstituerades.

Sällskapets ändamål.

Redan vid detta konstituerande sammanträde antogos stadgar för sällskapet, vilka med obetydliga ändringar allt fortfarande gälla och vilkas 1:sta § anger sällskapets syfte sålunda: »Sällskapets ändamål är att genom föredrag, kortare meddelan-

den, referat och diskussioner verka för studiet av ny europeiska språk, samt att, när tillgångarna så medgiva, i en tryckt publikation offentliggöra resultatet av sin verksamhet».

Medlemmar.

Vid det första sammanträdet efter det konstituerande, d. 9 maj 1896, räknade sällskapet 17 närvarande medlemmar. Sedan dess har medlemsantalet varit stätt i jämn tillväxt, och sammanlagda antalet under denna första 25-årsperiod i sällskapet inskrivna medlemmar uppgår till omkring 175. Men antalet av sällskapet under ett år faktiskt tillhörande (betalande) medlemmar har dock högst uppgått till ett 60-tal. Då nämligen medlemmarna huvudsakligen rekryterats bland vid Stockholms läroverk anställda lärare, är det naturligt, att många av dessa, särskilt yngre, som vid inträdet i sällskapet voro bosatta i Stockholm, men sedan förflyttats till annan ort, av denna anledning upphörde att vara medlemmar. Mer än en bland dessa, liksom f. ö. andra landsortsbor, som aldrig varit bosatta i Stockholm, har dock icke blott kvarstått i sällskapet utan även då och då, åtskilliga t. o. m. regelbundet, besökt dess sammanträden. Blott ett ringa fåtal fortfarande i Stockholm bosatta personer, som en gång varit medlemmar i sällskapet, ha av olika anledningar utgått ur detsamma. Slutligen må i detta sammanhang erinras därom, att under de gångna 25 åren den obevekliga döden borttryckt ett dussintal av sällskapets medlemmar, bland dem HERMAN ANDERSSON, MAURITZ BOHEMAN, AXEL FALK, PER ADOLF GEIJER, JULIUS HUMBLE, PER ADOLF LANGE, VILHELM STURZEN-BECKER, CARL WAHLUND, OSCAR WIGERT, EDVIN ÖSTERBERG.

Som ovan nämndes, ha sällskapets medlemmar till största delen utgjorts och utgöras fortfarande av stockholmslärare. En kategori bland de icke stockholmska medlemmarna bör särskilt framhållas, nämligen uppsalamedlemmarna, och bland dem i synnerhet de akademiska lärare, som ingått i sällskapet och genom synnerligen intresserat och flitigt deltagande i dess sammanträden och övriga verksamhet givit detsamma ett ovärderligt stöd. Främst bland dessa äro att nämna de tre professorerna CARL WAHLUND, PER ADOLF GEIJER och ERIK STAAFF.

Även några akademiska lärare från Lund och Göteborg ha ingått i sällskapet, om de också sällan eller aldrig bevistat dess sammanträden, men väl lämnat bidrag till dess publikation.

Sammanträden. Föredrag och föredragshållare.

Stadgarnas föreskrift, att sammanträden skola hållas minst en gång varje termin, har noggrant iakttagits, i det att under de gångna 50 terminerna ($\frac{9}{5}$ 1896— $\frac{12}{3}$ 1921) 67 sammanträden hållits. Under 16 terminer av de 50 ha sålunda hållits två sammanträden, under 1 (v.-t. 1900) tre. Av de 67 sammanträdena ha 62 hållits i Stockholm och 5 ($\frac{5}{5}$ 1900, $\frac{21}{4}$ 1906, $\frac{1}{10}$ 1910, $\frac{18}{10}$ 1913, $\frac{20}{11}$ 1920), på inbjudan av uppsalamedlemmarna, i Uppsala. Varje sammanträde har åtföljts av ett enkelt, men alltid av den bästa stämning präglad samkväm. Fyra av de i Stockholm hållna sammanträdena ($\frac{9}{11}$ 1901, $\frac{11}{4}$ 1908, $\frac{24}{8}$ 1914, $\frac{12}{3}$ 1921), ha fått en särskild prägel därigenom, att medlemmarnas damer varit inbjudna till desamma.

Vid varje sammanträde ha hållits ett eller två föredrag, vilka regelbundet följts av diskussion. En förteckning över sammanträden, föredrag och föredragshållare meddelas här nedan.

1896	$\frac{9}{5}$	(1)	Försök till det sammanhängande språkets analys. C. Svedelius.
»	$\frac{24}{10}$	(2)	Iakttagelser rörande possessivuttrycken i franskan. A. Westholm.
»	»	(3)	Passivomskrivningar i nyhögtyskan. A. Öberg.
1897	$\frac{13}{2}$	(4)	Om de allmännaste principerna för språkljudens förändringar. A. Nordfelt.
»	$\frac{8}{5}$	(5)	Om samhällsförhållandena i den fornfranska epiken. J. Falk.
»	»	(6)	Om uppkomsten av vissa obetonade pronominalformer i franskan. E. Staaff.
»	$\frac{23}{10}$	(7)	Om den fornfranska epikens betydelse för operadiktningen. O. Rohnström.
»	»	(8)	Strödda anmärkningar till den engelska grammatiken, 1. A. Malmstedt.
»	$\frac{4}{12}$	(9)	Strödda anmärkningar till den engelska grammatiken, 2. A. Malmstedt.
»	»	(10)	Den moderna svenska ändelsen -is. A. Nordfelt.
1898	$\frac{19}{2}$	(11)	Om artikeln i franskan. P. A. Geijer.
»	$\frac{23}{4}$	(12)	Fonetiska frågor rörande räkneorden i franskan. E. Staaff.

- 1898 $\frac{23}{4}$ (13) Något om Schnadahüpfeln. *Å. W:son Munthe.*
 » $\frac{12}{11}$ (14) Det karaktäristiska hos franskans satsanalys. *C. Svedelius.*
- 1899 $\frac{18}{2}$ (15) Den pleonastiska negationen i tyska. *P. A. Lange.*
 » $\frac{15}{4}$ (16) Om artikeln vid geografiska namn i franskan. *E. Staaff.*
 » » (17) Om franskans ställning vid de allm. läroverken. *A. Nordfelt.*
 » $\frac{14}{10}$ (18) Iakttagelser i modern fransk syntax, 1. *P. A. Geijer.*
 » $\frac{2}{12}$ (19) Iakttagelser i modern fransk syntax, 2. *P. A. Geijer.*
- 1900 $\frac{17}{2}$ (20) De franska dubbelrelativsatserna. *A. Malmstedt.*
 » $\frac{7}{4}$ (21) Om användningen av ordet 'katt' i svenska eder. *Å. W:son Munthe.*
 » » (22) Quelques observations sur la langue de Flaubert. *G. Lévy-Ullmann.*
 » $\frac{5}{5}$ (23) Referat av A. Fouillé: Psychologie du peuple français. *S. Euren.*
 » » (24) Några romanska ords etymologi. *E. Staaff.*
 » $\frac{20}{10}$ (25) Om franska lånord i svenskan. *A. Nordfelt.*
- 1901 $\frac{16}{2}$ (26) Kommentarer till Brendam-legenden. *C. Wahlund.*
 » $\frac{4}{5}$ (27) Nomina proprias användande som appellativa i franskan. *E. Staaff.*
 » $\frac{9}{11}$ (28) Om ordföljden och dess betydelse för språkets klarhet. *A. Nordfelt.*
- 1902 $\frac{15}{2}$ (29) Om förstärkning av adjektiv och adverb i franskan. *H. Hultenberg.*
 » $\frac{19}{4}$ (30) Referat av Kr. Nyrop: Ordenes liv. *Anna Ahlström.*
 » $\frac{8}{11}$ (31) Substantivering av adjektiv i gammalfranskan. *I. Hammarberg.*
 » » (32) Emfatiska satsutvidgningar. *A. Malmstedt.*
- 1903 $\frac{21}{2}$ (33) Ordet 'hund' i några svenska uttryckssätt. *Å. W:son Munthe.*
 » » (34) De levande språkens ställning enligt läroverkskommitténs förslag år 1902. *A. Nordfelt.*
 » $\frac{17}{10}$ (35) Några drag ur feliberrörelsens historia. *M. Boheman.*
- 1904 $\frac{19}{3}$ (36) Sydengelskt och västsaxiskt r och dess inflytande på närstående ljud. *J. Kjederqvist.*
 » » (37) Något om ordet 'griphummer'. *Å. W:son Munthe.*
 » $\frac{22}{10}$ (38) Några iakttagelser angående uttalet av tyskan inom de olika delarna av språkområdet. *E. Grip.*
 » » (39) En märklig språkutveckling. *J. Reinius.*
- 1905 $\frac{18}{2}$ (40) Några syntaktiska frågor beträffande franskan. *A. Malmstedt.*
 » » (41) Något om uttrycket 'myror i huvudet'. *Å. W:son Munthe.*

- 1905 $\frac{8}{4}$ (42) Några subjektiva tidsmått i tyskan och svenskan. *B. J:son Bergqvist.*
- » » (43) Ärkeprästen av Hita. *E. Staaff.*
- » $\frac{21}{10}$ (44) Some illustrations on a point of word-order in modern English. *W. E. Harlock.*
- » » (45) Ett kapitel språkkomik. *J. Kjederqvist.*
- 1906 $\frac{10}{3}$ (46) Maurice Maeterlinck. *S. Söderman.*
- » $\frac{21}{4}$ (47) En outgiven gammalfransk efterbildning av Salomos Höga visa, tillskriven den hel. Peter av Luxemburg. *C. Wahlund.*
- » » (48) Om den svenska sonettdiktningen. *R. G:son Berg.*
- » $\frac{17}{11}$ (49) Den i den provensalska trubadurpoesien dominerande uppfattningen av kärleken. *F. A. Geijer.*
- 1907 $\frac{16}{2}$ (50) De engelska verben på -en i historisk belysning. *C. Palmgren.*
- » » (51) José Echegarays jungfrutal i spanska Cortes. *Å. W:son Munthe.*
- » $\frac{20}{4}$ (52) Ur den medeltida magien. *O. Östberg.*
- » $\frac{9}{11}$ (53) Engelsk skolslang i Kiplings Stalky & Co. *K. F. Schmidt.*
- 1908 $\frac{11}{4}$ (54) Om ords betydelseförändringar. *C. Svedelius.*
- » $\frac{24}{10}$ (55) Världsspråkstanken, dess utveckling och nuvarande ståndpunkt *B. J:son Bergqvist.*
- 1909 $\frac{13}{3}$ (56) Uttryckssätt i västgötamålet lånade ur Bibeln eller annan religiös litteratur. *O. Östberg.*
- » $\frac{23}{10}$ (57) Franska räkneord i sekundär betydelse. *A. Stenhagen.*
- 1910 $\frac{19}{2}$ (58) On the origin of English surnames. *E. P. Allen.*
- » $\frac{9}{4}$ (59) Om slangspråket bland Stockholms skolungdom. *W. Uhrström.*
- » » (60) Edgar Allan Poe såsom dödens diktare. *S. Söderman.*
- » $\frac{1}{10}$ (61) Betrügen, lügen, borgen und stehlen. *E. Meyer.*
- » » (62) Das phonographische Archiv der Akademie der Wissenschaften in Wien. *Dr. Pollack.*
- 1911 $\frac{11}{3}$ (63) Om klangvitsar. *J. Kjederqvist.*
- » $\frac{25}{11}$ (64) Om Swinburnes liv och diktning. *A. Malmstedt.*
- » » (65) Pictures from Punch. *D. Erskine Kidd.*
- 1912 $\frac{23}{3}$ (66) Tysk språkrensning sedan 1870-talet. *I. Larsson.*
- » » (67) Le caractère breton. *M. Vimart.*
- » $\frac{20}{4}$ (68) The pronunciation of English, past, present, and future. *D. Jones.*
- » $\frac{19}{10}$ (69) Rus- och Vareg- i ortnamn kring sjön Ilmen. Ett bidrag till frågan om Ryska rikets grundläggande av skandinaver. *R. Ekblom.*
- 1913 $\frac{15}{3}$ (70) Ueber den Einfluss sexueller Momente auf Entstehung und Entwicklung der Sprache. *H. Sperber.*

- 1913 $\frac{18}{10}$ (71) Carl Wahlund. *P. A. Geijer.*
 1914 $\frac{24}{3}$ (72) Ankor och grodor. *R. G:son Berg.*
 » $\frac{31}{10}$ (73) Fonetisk skrivning och den moderna engelska rättstavningsrörelsen. *R. E. Zachrisson.*
 1915 $\frac{20}{3}$ (74) Svenska läroböcker i engelska under 1700-talet. *A. Gabrielson.*
 » $\frac{21}{11}$ (75) Rosetti och 'The æsthetic Movement'. *A. Malmstedt.*
 1916 $\frac{4}{3}$ (76) Romain Rolland och hans Jean Christophe. *S. Söderman.*
 » $\frac{29}{4}$ (77) Den musikaliska accenten i de skandinaviska språken. *E. Meyer.*
 » $\frac{28}{10}$ (78) Fransk ordgeografi. *E. Staaff.*
 1917 $\frac{21}{4}$ (79) Det hemliga dramat i Shakespeares sonetter. *O. Rohnström.*
 » $\frac{17}{11}$ (80) Några frågor i fransk fonetik. *H. Söderbergh.*
 1918 $\frac{9}{2}$ (81) Neue Forschungen über Heinrich Heine. *Fr. Hirth.*
 » $\frac{27}{4}$ (82) Tyskt och svenskt imperfekt i perfekts funktion. *A. Korlén.*
 » $\frac{15}{11}$ (83) Arkaismer i modern engelska. *R. E. Zachrisson.*
 1919 $\frac{29}{3}$ (84) Något om den opersonliga satsens natur och dess konstruktion i de romanska språken. *H. Kjellman.*
 » $\frac{25}{10}$ (85) Den svenska dikten om Ivan Lejonriddaren och dess original. *A. Nordfelt.*
 1920 $\frac{24}{3}$ (86) Ordförkortningar och förkortningstendenser i modern franska. *H. Kjellman.*
 » $\frac{20}{11}$ (87) Ellipsbegreppet. *E. Wellander.*
 1921 $\frac{12}{3}$ (88) Hur pedagoger skriva svenska. *C. Svedelius.*

Såsom av denna förteckning synes, ha under de 67 sammanträdena hållits sammanlagt 88 föredrag, vilket innebär, att på 46 sammanträden hållits ett föredrag och på de övriga 21 två. Av förteckningen framgår också, att föredragens antal varit avsevärt större än föredragshållarnas (46), med andra ord, att åtskilliga föredragare hållit flera än ett föredrag. Detta är fallet med 16 föredragare, och av dessa ha 3 (A. MALMSTEDT, A. NORDFELT och E. STAAFF) hållit vardera sju föredrag, 1 (Å. W:SON MUNTHE) sex, 1 (P. A. GEIJER) fem, 1 (C. SVEDELIUS) fyra, 2 (J. KJEDERQVIST och S. SÖDERMAN) tre och 8 (R. G:SON BERG, B. J:SON BERGQVIST, H. KJELLMAN, E. MEYER, O. ROHNSTRÖM, C. WAHLUND, R. E. ZACHRISSON och O. ÖSTBERG) vardera två föredrag. Ett föredrag har hållits av var och en av övriga 30 föredragare (ANNA AHLSTRÖM, E. P. ALLEN, M. BOHEMAN, S. EURÉN, R. EKBLOM, J. FALK, A.

GABRIELSON, E. GRIP, V. HAMMARBERG, W. E. HARLOCK, FR. HIRTH, H. HULTENBERG, D. JONES, D. ERSKINE KIDD, A. KORLÉN, P. A. LANGE, I. LARSSON, G. LEVY-ULLMANN, C. PALMGREN, Dr. POLLACK, J. REINIUS, K. F. SCHMIDT, H. SPERBER, A. STENHAGEN, H. SÖDERBERGH, W. UHRSTRÖM, M. VIMART, E. WELLANDER, A. WESTHOLM, A. ÖBERG).

Samtliga föredragshållare ha varit medlemmar av sällskapet utom 4, nämligen engelsmannen dr. D. JONES, fransmannen M. VIMART och österrikarna Dr. POLLACK och professor FRIEDR. HIRTH.

Att föredragsämnenä varit av mycket växlande art framgår också av förteckningen: ett flertal olika europeiska språk ha behandlats och snart sagt alla språkets olika sidor ha berörts. Jämte rent språkliga ämnen ha även förekommit litteraturhistoriska, biografiska, kulturhistoriska. En uppdelning av föredragen efter olika språkgrupper ger vid handen, att av de 88 föredragen på gruppen germanska språk (inklusive nordiska språk och ett dessa tangerande slaviskt ämne) falla 41 föredrag eller 46,6 % och på gruppen romanska språk 33 eller 37,5 %, under det 14 föredrag eller 15,9 % varit av mer allmänt innehåll. I detta avseende har en viss förskjutning gjort sig gällande under 25-årsperioden. Om de 44 första föredragen från denna synpunkt jämföras med de 44 sista, blir den procentuella fördelningen på de nämnda tre grupperna, för de förra 36,4 %, 50 % och 13,6 %, samt för de senare 56,8 %, 25 % och 18,2 %. Föredragen med romanska ämnen ha sålunda minskats med jämnt 50 %.

Publikationer och författare.

Enligt den ovan anförda 1:sta § i sällskapets stadgar ingick också i dess syfte att, när tillgångarna så medgäve, utgiva en tryckt publikation. Denna del av programmet började realiseras 1898, då sällskapet utgav 1:sta volymen av sina »Studier i modern språkvetenskap» av vilka sedan, oberäknat den föreliggande, ytterligare 6 volymer utkommit åren 1901, 1905, 1908, 1914, 1917 och 1920. Dessa 7 volymer omfatta tillsammans i det närmaste 2 000 sidor. Varje volym inledes med en förteckning på i sällskapet sedan föregående volyms publice-rande hållna föredrag, varpå följer ett antal (8—11) längre

eller kortare uppsatser och till slut en innehållsrik »Aperçu bibliographique des ouvrages de philologie romane et germanique publiés par des Suédois», avseende de volymer i fråga närmast föregående åren.

De i de olika volymerna ingående uppsatserna och deras författare hava varit:

- I, 1898 (1) Modernismes en -isme et en -iste. *Carl Wahlund*.
 (2) Några anteckningar om användningen av prepositionen à vid det direkta objektet i spanskan. *Åke W:son Munthe*.
 (3) Mélanges grammaticaux, I, II. *O. Örtenblad*.
 (4) Strödda anmärkningar till den engelska grammatiken. *A. Malmstedt*.
 (5) Le suffixe -ime; -ième en français. *Erik Staaff*.
 (6) Om ändelsen -is i nysvenskan. *Alfred Nordfelt*.
 (7) Altération et chute de l'r en français. *Herman Andersson*.
 (8) Zur Frage nach der Entstehung von Konstruktionen in Art von »Ich habe schreiben können» u. s. w. *P. A. Lange*.
 (9) Om artikeln, dess ursprung och uppgift, särskilt i franskan och andra romanska språk. *P. A. Geijer*.
- II, 1901 (10) Kronologiskt ordnade geografiska schemata öfver nordfranska medeltidslitteraturen. *Carl Wahlund*.
 (11) Sur les »propositions relatives doubles». *A. Malmstedt*.
 (12) Om franska lånord i svenskan. *Alfred Nordfelt*.
 (13) Om användningen av ordet katt i svenska eder och liknande uttryck. *Åke W:son Munthe*.
 (14) Les pronoms français au seizième siècle. *Gustaf Ernst*.
 (15) Sur les adverbes qui déterminent les substantifs. *Anna Ahlström*.
 (16) Sur le développement phonétique de quelques mots atones en français. *Erik Staaff*.
 (17) La note sur le Virgile de l'Ambrosienne. *Fr. Wulff*.
 (18) Rimstudier hos Verlaine. *Ruben G:son Berg*.
 (19) Modus Conjunctivus, särskildt i franskan. *P. A. Geijer*.
- III, 1905 (20) Un acte inédit d'un opéra de Voltaire. *Carl Wahlund*.
 (21) Pon freno al gran dolor che ti trasporta. *Fr. Wulff*.
 (22) Des locutions emphatiques. *A. Malmstedt*.

(23) Sydvästengelskt och västsachsiskt r. *J. O. G. Kjederqvist.*

(24) Några anteckningar om några fall av attraktion i några svenska arbeten. *Ruben G:son Berg.*

(25) Översikt över tyska språkläror. *Otto Rohnström.*

(26) Über sonantische Nasale in der deutschen Umgangssprache. *Elias Grip.*

(27) Gaston Paris. *P. A. Geijer.*

IV, 1908 (28) Hel. Peter af Luxemburg. *Carl Wahlund.*

(29) Mélanges syntaxiques *A. Malmstedt.*

(30) Till det engelska riksspråkets historia. *Eilert Ekwall.*

(31) Det svenska språkets tjänlighet i antika metrar. *Fr. Wulff.*

(32) Novalis och Fouqué i Sverige. *Ruben G:son Berg.*

(33) Onomatopoetische Bezeichnungen für menschliche Wesen, besonders im Deutschen und Englischen. *J. Reinius.*

(34) Strödda anteckningar om frasen »Här ligger en hund begravnen» och några närstående uttryck. *Åke W:son Munthe.*

(35) Några subjektiva tidsmått i svenskan och tyskan. *B. J:son Bergqvist.*

(36) Aulica, fr. ouche. *A. Terracher.*

(37) Deux chartes léonaises. *E. Staaff.*

V, 1914 (38) Carl Wahlund. *P. A. Geijer.*

(39) Two instances of French influence on English place-names. *R. E. Zachrisson.*

(40) Shakespeares uttal. *R. E. Zachrisson.*

(41) Om Swinburnes liv och diktning. *A. Malmstedt.*

(42) Lingvistiska kåserier. *P. A. Geijer.*

(43) Le développement phonétique de -abilis et -ibilis en français. *E. Staaff.*

(44) Buregi-Byringe. *R. Ekblom.*

(45) A few miscellaneous notes on English pronouns. *Josef Reinius.*

(46) Bidrag till attraktionsläran. *Ruben G:son Berg.*

(47) Strödda anteckningar om uttrycket »myror i huvudet» och några närstående bilder. *Åke W:son Munthe.*

(48) Une version anglo-normande inédite du Miracle de S. Théophile. *Hilding Kjellman.*

VI, 1917 (49) The earliest Swedish works on English pronunciation (before 1750). *A. Gabrielson.*

(50) Det fornfranska talesättet »ne garder l'heure» ännu en gång jämte några andra. *P. A. Geijer.*

- (51) Etymologische Studien über Geige—Gigue—Jig. *Daniel Fryklund.*
- (52) Tysk språkrensning sedan 1870-talet. *Ivar Larsson.*
- (53) Zur bulgarischen aussprache. *R. Ekblom.*
- (54) Några anteckningar om ordet griphummer. *Åke W:son Munthe.*
- (55) Rossetti och »The æsthetic Movement». *A. Malmstedt.*
- (56) Les formes toniques des pronoms personnels régimes après quelques particules dans l'ancien français. *J. Melander.*
- (57) Notes on early English personal names. *R. E. Zachrisson.*
- (58) Uttryck av typen: »la fièvre lui a pris». Studie i fransk historisk syntax. *Hilding Kjellman.*
- VII, 1920 (59) Per Adolf Geijer. *E. Staaff.*
- (60) Om den opersonliga satsens natur. *Hilding Kjellman.*
- (61) Grammatical changes in present-day English. *R. E. Zachrisson.*
- (62) När författades Wilhelm af Canterburys *Miracula Sancti Thomæ Cantuariensis*? *E. Walberg.*
- (63) L'origine de l'espagnol 'no más'. *J. Melander.*
- (64) En svensk riddardikt och dess original. *A. Nordfelt.*
- (65) Quomodo i de romanska språken. *Johan Vising.*
- (66) Les rédactions en prose de l'ordre de chevalerie. *Hilding Kjellman.*
- (67) Ossian. *A. Malmstedt.*

Dessa 7 volymer ha sålunda innehållit sammanlagt 67 uppsatser av 29 författare, varav framgår, att liksom fallet varit med föredragen och föredragshållarna i sällskapet, ett flertal författare (13) har lämnat mer än ett bidrag. Av denna kategori författare har 1 (A. MALMSTEDT) skrivit sju uppsatser, 1 (P. A. GEIJER) sex, 2 (Å. W:SON MUNTHE och E. STAAFF) fem, 4 (R. G:SON BERG, H. KJELLMAN, C. WAHLUND och R. E. ZACHRISSON) fyra, 2 (A. NORDFELT och FR. WULFF) tre och 3 (R. EKBLOM, J. MELANDER och J. REINIUS) två uppsatser. En uppsats har skrivits av var och en av övriga 16 författare (ANNA AHLSTRÖM, H. ANDERSSON, B. J:SON BERGQVIST, E. EKWALL, G. ERNST, D. FRYKLUND, A. GABRIELSON, E. GRIP, J. KJEDERQVIST, P. A. LANGE, I. LARSSON, O. ROHNSTRÖM, A. TERRACHER, J. VISING, E. WALBERG, O. ÖRTENBLAD).

Liksom föredragen, förete, såsom synes, även uppsatserna i de sju volymerna stor omväxling i fråga om ämnen. Och även här kan konstateras, att ämnesgruppen romanska språk är talrikare representerad i de tidigare volymerna än i de senare.

Volym VI tillägnades av sällskapet åt professor ERIK STAAFF på hans 50-årsdag d. 4 mars 1917. Även volymerna V och VII kunna sägas ha haft särskild, ehuru på titelbladet icke utsatt adress: den förra inledes med en av P. A. GEIJER författad minnesruna över CARL WAHLUND († d. 23 april 1913), den senare med en av E. STAAFF författad sådan över PER ADOLF GEIJER († d. 16 april 1919).

Utom dessa sju volymer »Studier» har sällskapet utgivit en mindre skrift med titeln: »Några anteckningar om Nyfilologiska Sällskapet i Stockholm 1896—1905 Carl Wahlund på hans 60-årsdag d. 7 januari 1906 tillägnade av sällskapet» (Stockholm 1905, 32 sid.).

Ekonomiska förhållanden.

Sällskapets ekonomiska förhållanden ha varit enkla och föga lysande. De regelbundna inkomsterna ha utgjorts av medlemmarnas årsavgifter, som 1896—1920 utgått med 3 kr. (fr. o. m. 1921 har årsavgiften höjts till 5 kr.). De löpande utgifterna ha varken varit många eller stora: skrivmateriel och porto samt ett mindre bidrag till samkvämen. Däremot ha de extraordinära utgifterna för tryckandet av sällskapets »Studier» varit betydande.

När det blev fråga om utgivandet av en publikation, vars försäljning ju icke kunde beräknas täcka de avsevärda tryckningskostnaderna, och då sällskapets av ett begränsat antal 3-kronor bestående kassabehållning icke heller räckte långt, söktes och erhöles ett statsbidrag å 300 kr. för utgivandet av den första volymen »Studier». Ett sådant statsbidrag har även erhållits för de följande volymerna: 500 kr. för vardera av voll. II—III, 600 kr. för vol. IV, 1,000 kr. för vardera av voll. V—VI och 2,500 kr. för vol. VII. Från enskilt håll ha dessutom tvenne gånger kontanta bidrag lämnats till publikationens tryckning, nämligen för vol. V av The Committee of the English Society i Stockholm genom D. ERSKINE KIDD 200 kr., och för vol. VII genom lektor A. STENHAGEN i Norrköping likaledes 200 kr.

Författarna ha naturligtvis icke kunnat erhålla något slags honorar för sitt arbete, blott ett mindre antal separat av sina uppsatser. Däremot, då maximalutrymmet för varje uppsats bestämts till 2 tryckark eller 32 sidor, har det mer än en gång hänt, att en författare, vars uppsats överskred detta omfång, själv nödgats bekosta tryckningen av de överskjutande sidorna, ett faktum som väl kan anses högst beklagligt, men på sätt och vis också är glädjande, då det vittnar om ett levande och uppoffrande intresse.

Styrelse.

Enligt stadgarnas ursprungliga bestämmelse skulle sällskapets styrelse utgöras av en ordförande, som tillika skulle vara kassaförvaltare, och en sekreterare. Följande ändringar i denna bestämmelse ha sedan vidtagits: d. ²⁵/₁₁ 1911 beslöts, att styrelsen skulle förstärkas med en 'tredje styrelseledamot', och d. ⁴/₈ 1916, att en 'fjärde styrelseledamot' skulle tillsättas samt att sällskapets ekonomi, som dittills ålegat ordföranden, skulle handhavas av ordföranden eller sekreteraren efter överenskommelse dem emellan.

Vid det konstituerande sammanträdet valdes till ordförande rektor ÅKE W:SON MUNTHER och till sekreterare d. v. lektor ALFRED NORDFELT, vilka sedan under en följd av år återvaldes till samma befattningar. När omsider rektor Nordfelt med anledning av sin avflyttning till Uppsala undanbett sig återval, valdes d. ²⁵/₁₁ 1911 till sekreterare rektor CARL SVEDELIUS, varjämte till tredje styrelseledamot utsågs rektor NORDFELT. Sedan rektor Munthe på grund av hälsoskäl undanbett sig återval, utsågs d. ²⁰/₁₁ 1915 till ordförande rektor SVEDELIUS och till sekreterare efter denne lektor IVAR LARSSON, varefter vid följande sammanträde d. ⁴/₈ 1916 till fjärde styrelseledamot valdes rektor MUNTHER. Samma personer ha alltsedan dess blivit omvalda till nämnda befattningar.

LO VAT'

ÉTUDE SUR UN NOM DE RIVIÈRE Russe

PAR

R. EKBLOM

Le lac Il'men'¹ s'étend sur un territoire qui a été habité à différentes époques par des peuples différents. On sait que les Finnois ont résidé pendant un temps au sud du golfe de Finlande et qu'ils étaient venus du sud-est. Cela doit être dans la zone du lac Il'men' ou dans les contrées voisines que les Finnois séjournèrent, quand ils entrèrent en contact avec les peuples baltiques, contact qui a laissé des traces très importantes dans la langue finnoise. A une époque postérieure, les Slaves, venant du sud selon toute probabilité, arrivèrent sur le territoire du lac Il'men' pour prendre définitivement possession du pays; seuls les gens du Nord, les «Varègues», le leur disputèrent quelque temps. De l'époque des Varègues il reste un nombre notable de noms de lieux d'origine scandinave, auxquels j'ai consacré deux études précédentes.² Parmi les noms finnois, assez rares à ce qu'il semble, il faut noter le nom de rivière *Msta*, ancien

¹ A défaut du type italique pour ѡ, j'emploie partout pour cette lettre le signe ' ; je désigne le ѡ du plus ancien russe par ŭ (le ѡ du russe actuel n'est pas rendu). J'emploie en outre pour я, ю les graphies *ja*, resp. *ju*; le e russe est toujours rendu par *e*, indépendamment de sa position.

² *Rus-* et *varæg-* dans les noms de lieux de la rég. de Novg. (Arch. d'ét. or. XI) et Buregi—Byringe (Stud. i mod. språkv. V).

M. ROŻNIECKI dans son remarquable ouvrage *Varæg. minder i den russ. helteidtn.*, pp. 164 et 172 sq., avance que le mot *rjazánka* apparaissant dans les bylines doit être interprété comme issu de *(va)reg-*, et que par suite il doit signifier en réalité 'la femme varègue'. Cette conclusion m'a paru un peu hardie. Mais il est intéressant de constater que justement sur un affluent de la *Verjáža*, tout près de Novgorod, au nord-ouest, il y a un hameau du nom de *Rjazánka*. La situation de ce hameau confirme nettement la théorie de M. ROŻNIECKI. On peut, il est vrai, penser que le mot *rjazánka*, devenu populaire par les bylines, a pu être donné comme nom à un endroit, sans que ce mot ait eu le moindre rapport avec le radical *varæg-*; mais on ne peut pas dénier une certaine importance au fait qu'il se rencontre précisément dans une région qui est caractérisée par plusieurs noms formés avec *varæg-*.

2 — 21101. *Studier i modern språkvetenskap. VIII.*

russe *Mūsta*, provenant à coup sûr du finnois 'noir'.¹ Il est à noter que la *Msta*, la principale rivière qui se jette dans l'Il'men', coule précisément à l'est de ce lac à travers une région où l'on a tout lieu de supposer que les Finnois ont passé pendant leur migration depuis l'intérieur de la Russie.

La présente étude a pour but de chercher à déterminer l'origine du nom de *Lóvat'*, donné à la seconde des rivières qui se jettent dans l'Il'men', et qui était la plus importante route vers Byzance à l'époque des Vikings. A mon avis, ce nom est d'origine slave. Je considère que cette rivière a porté primitivement le nom de (*rěká*) *Ilováta(ja)*, nom qui remonterait au radical *il-* qu'on retrouve dans le substantif *il* 'vase' et qui en réalité ne serait autre que le fémi. du sing. de l'adjectif *ilovátij* 'vaseux' existant encore dans le russe moderne.² Le nom présumé ici aurait donc signifié 'la rivière vaseuse', dénomination qui s'applique assez bien à la nature de la rivière en question.

Que la nature du fond de la rivière ait été prise en considération pour le choix du nom, cela n'a rien d'extraordinaire dans la région de Novgorod.³ C'est ainsi qu'on trouve au sud de l'Il'men' *ručěj Bolótnyj* 'le ruisseau marécageux', *rěčka Ščeběnka* (cf. *ščeběnka* 'cailloux, pierres cassées'), *rěčka Kámenka* (cf. *kámenka* 'monceau de pierres', souvent synonyme du précédent).⁴ Les noms qu'on rencontre là contiennent extrêmement souvent le radical *il-*. C'est ainsi qu'on trouve les noms de

¹ L'idée de «noir» se retrouve d'ailleurs dans un grand nombre de noms purement russes donnés à des cours d'eau dans la région de Novgorod. C'est ainsi qu'on trouve plusieurs ruisseaux du nom de *ručěj Čěrnyj*, de plus *ručěj Černóvskij*, *rěčka* ('petite rivière') *Černec*, *rěká* ('rivière') *Čěrnaja*, *ózero* ('lac') *Čěrnoe*, etc.

² Un grand nombre de ruisseaux et de rivières avec des noms de formation purement adjectivale se rencontrent dans la région de l'Il'men': *ručěj Bolótnyj* 'marécageux', *rěká Ljútaja* 'sauvage', *rěčka Býstraja* 'rapide', etc. Cf. également certains noms figurant dans la note précédente.

³ On constate un fait analogue pour un grand nombre de cours d'eau en Suède, cf. entre autres HELLQUIST, Stud. över de svenska sjönamnens härledn. o. hist. III., p. 50 sqq.

⁴ Voir pour ces cours d'eau Списокъ населенн. мѣстъ Новг. губ. III, pp. 107, 59, resp. 13 sqq.

*ručěj Ilovka*¹ et *rěčka Ilovenka* au sud et au sud-ouest de l'Il'men' et, sur ces cours d'eau, les hameaux de *Ilovec*, resp. *Ilovnja*.² Il est hors de doute que ces formes dérivent de *il-*; *ilóvka* existe d'ailleurs comme appellatif avec le sens de 'terre de vase grasse'. Au nord de Novgorod, près de la station de chemin de fer Spasskaja Polist', on trouve *rěká Il'menka*, nom qui comme forme concorde avec *il'ménka* 'filet de pêche pour les fonds vaseux'.³ Le nom même de *Il'men'* n'est sans doute rien d'autre qu'une dérivation de *il-*. On serait tenté pour ce nom de penser à une origine finnoise, surtout que le groupe *ilm* a incontestablement une consonnance finnoise (aussi trouve-t-on sur le territoire finnois plusieurs noms de lieu commençant par *Ilm-*). L'idée que *m* n'appartient pas au radical est confirmée cependant par le fait qu'au sud-est de l'Il'men', dans le Valdaï tout près du lac Seliger, il y a un petit lac du nom de *Tichmen'*, sur la formation duquel on ne peut pas se méprendre: le mot *Tichmen'* se compose évidemment du radical *tich-*, cf. *tich*, *tíchij*, 'calme', et de la désinence *-men'* (cf. à ce sujet le russe blanc *cichmén'* 'tranquillité, temps calme' et, dans une certaine mesure, les formations dialectales du grand-russe *gluchmén'* 'nuit calme' — *gluch*, *gluchój* 'sourd, muet' et *suchmén'* 'sècheresse, terrain sec' — *such*, *suchój* 'sec').

Dans le sud de la Russie, apparaît le mot dialectal *il'mén'* comme appellatif; il sert de dénomination à des évasements de rivières en forme de lacs, lesquels sont caractérisés ordinairement par une végétation de joncs et de roseaux. MIKLOSICH considère l'origine de ce mot comme obscure.⁴ Il me paraît évident que le mot *il'mén'* se rattache à *il-*, de même que l'expression dialectale *chil'mén'* 'personne malade', tire son origine de *chil-*, cf. *chil*, *chílyj* 'faible, maladif'. Ce serait donc la formation de

¹ Les noms de lieux dont je ne connais pas avec certitude la place de l'accent, sont donnés ici sans accent. Lors des recherches antérieures du même genre, le clergé local était toujours disposé à donner des renseignements sur les localités où je n'avais pu aller moi-même. Cette ressource fait défaut dans les circonstances politiques actuelles.

² Voir Списокъ населенн. мѣстъ Новг. губ. III, pp. 30 sq. et 42 sq.

³ Des noms en *il-* se rencontrent naturellement aussi dans d'autres régions de la Russie. Je me borne à signaler ici un affluent du Don du nom de *Ilovlja* dont le fond dans Нов. энцикл. слов., s. v., est justement qualifié de vaseux (*ilovátyj*).

⁴ Vergl. Gramm. d. slav. Spr. II., p. 237.

vase, caractéristique pour ces évasements, qui aurait donné naissance au mot *il'mén'*.¹

A mon avis, le nom de *I'l'men'* s'identifie avec ce mot. L'accent est différent, il est vrai, mais une différence de ce genre dans une région où le mot appellatif primitif est depuis longtemps tombé dans l'oubli n'a rien de surprenant. Il ne faut pas oublier du reste que le dialecte de Novgorod est caractérisé par une certaine tendance à reporter l'accent vers le commencement du mot.² Selon mon opinion, *I'l'men'* signifie donc tout simplement 'le lac vaseux' et doit être considéré par conséquent comme une sorte de synonyme du nom de *Ilózero* donné à un petit lac au sud de Bělozersk. Cette signification concorde d'ailleurs avec la nature du fond de ce lac.³ Le nom de *I'l'men'* aurait donc pris naissance à peu près de la même manière que le nom de *Běloózero* 'le lac blanc', qui doit son nom à ce que l'eau, lorsqu'elle est agitée, prend une nuance blanche à cause des matières agitées dans le fond.⁴

Le nom actuel de *Lóvat'*, qui remplace le nom primitif que j'ai supposé, (*rěká*) *Ilováta(ja)*, serait à mon avis le résultat d'une fausse interprétation de *Pri(i)lovát'e*, qui, éventuellement à côté de l'expression presque synonyme *Poilovát'e*, doit être considéré comme la dénomination naturelle de la région située le long d'une rivière portant le nom de *Ilováta(ja)*, cf. *Povólž'e* 'région riveraine de la Volga', *prirěč'e* 'région riveraine d'une rivière'.⁵ Cf. aussi plus bas *Porús'e* et *Priluž'e*. A mon avis, on doit penser que les Slaves venant du sud ont donné à la rivière rencontrée sur leur chemin le nom supposé ci-dessus. Une peuplade en voie de migration avait besoin de donner des

¹ C'est ce que montre aussi la description de ces formations de lacs dans Нов. энцикл. слов., s. v.

Pour le signe ' après *l* dans ces mot on peut penser à une influence exercée par d'autres dérivations: *il'nyj*, etc., ou peut-être a-t-on affaire à une variante *-men'* à côté de *-men'*; il faut observer qu'il existe, à côté de *suchmén'*, une variante *sušmén'*.

² Cf. entre autres DAL', Толк. слов. жив. великорусск. яз., s. v.

³ Dans Нов. энцикл. слов., s. v., il est indiqué justement que son fond est couvert de vase accumulée (*nanósnym ilom*). Ses eaux sont d'ailleurs presque toujours troubles, cf., à ce sujet, aussi SEMENOV, Россія III, p. 15.

⁴ Cf. Нов. энцикл. слов. et Русск. энцикл., s. v.

⁵ Ces désignations, à l'origine simplement appellatives, sont très souvent devenues de purs noms propres de lieux.

noms en vue de l'orientation. Lorsque la population s'établit ici, c'est naturellement la fertile région autour de la rivière, *Pri(i)lovát'e* (~ *Poilovát'e*), qui devint la chose capitale, tandis qu'on n'accorda pas particulièrement d'intérêt à la rivière elle-même. Pour une population sédentaire, il suffisait peut-être de la désigner du nom de «*rěká*», c'est-à-dire 'la rivière'. A une époque postérieure — en tout cas préhistorique — peut-être après avoir découvert d'autres cours d'eau voisins et être entré en contact avec les populations qui y vivaient, on a estimé devoir donner un nom à la rivière. D'après le nom de la région, on a tout naturellement, mais néanmoins fautivement, adopté le nom de *Lóvat'*, sans se douter que le *i* du préfixe et l'initiale *i* du nom primitif de la rivière s'étaient fondus en une seule voyelle, cf. *pridú*, *primú* pour les formes originaires *pri-idú*, resp. *pri-imú*.¹

Nous supposons donc qu'une fois a existé un nom de rivière qui a donné naissance à celui de la région riveraine pour ensuite tomber dans l'oubli, et que le nom de la région a plus tard servi à former un nouveau nom pour la rivière. Un tel processus n'a rien d'impossible. La formation du nom de *Porús'ja*, donné à une rivière dans le voisinage de la *Lóvat'*, présente un phénomène à peu près analogue. La région située le long de cette rivière s'appelle encore aujourd'hui *Porús'e*. Mais d'après la manière russe de donner des noms, cette dénomination doit provenir, non pas du nom actuel de la rivière, *Porús'ja*, mais d'un nom de rivière qui, sans être précédé de préfixe, contient le phonème *rus-*. Or, les chroniques de Novgorod font mention d'une rivière *Rus'* (~ *Rusa*) qu'elles situent dans la région dont il est question ici. Cependant ce nom est évidemment pour quelque raison tombé dans l'oubli. A une époque plus récente, le besoin s'est de nouveau fait sentir de donner à cette rivière une désignation précise, et en prenant comme point de départ le nom de la région on a formé celui de *Porús'ja*, qui, au point de vue du mode d'attribution des noms, doit être considéré

¹ Même en prenant comme point de départ *Poilovát'e*, il ne serait pas impossible de supposer une disparition de *i*; cf. pour *pojdi* (< *po-idi*) l'expression familière *podí* 'va'.

Il va de soi que, si ma supposition est exacte, *Lovatec*, nom du lac où la *Lóvat'* prend sa source, doit être considéré comme une formation relativement tardive, analogue en quelque sorte au nom de lac *Mstino* qui est une dérivation russe typique du nom indubitablement finnois *Msta*.

comme peu réussi.¹ La méthode ici rappelle beaucoup celle que j'ai supposée pour la formation du nom de *Lóvat'*; cependant on doit avouer que la création de ce dernier nom fait preuve d'un sens plus juste du mode naturel de désignation. Du reste le parallélisme est complet, si on se borne à comparer la formation supposée par moi du nom de *Lóvat'* en partant de *Prilovát'e* avec la création du nom de *Porús'e* issu de *Rus'* qui s'est faite réellement, mais suivant un processus en sens contraire. On obtient:

$$\begin{aligned} & (Pri- \sim) Po-rús'e \rightarrow Rus' \\ & Pri(\sim Po-)lovát'e \rightarrow Lóvat'.^2 \end{aligned}$$

Il y a dans la région de l'Il'men' plusieurs localités avec des noms qui sont des dérivations en *pri-* et *po-*. Ces noms sont en général appliqués à des localités situées le long de cours d'eau qui portent les noms d'où sont issues ces dérivations. Il y a un cas qui présente un intérêt spécial. Au sud de l'Il'men' est situé le hameau de *Priluž'e*. Il est au bord d'un petit ruisseau qui ne porte pas de nom sur la carte de l'état-major, et qui dans la nomenclature officielle des localités³ est désigné comme «*ručěj bezymjánnýj*», c'est-à-dire 'ruisseau sans nom'. Nous avons évidemment ici un parallèle de ce que j'ai supposé au sujet du nom de *Lóvat'*. Il y a un ruisseau qui selon toute probabilité a eu autrefois un nom contenant le radical *lug-*, et l'on a formé d'une manière normale, en partant de ce nom de ruisseau, celui du hameau de *Priluž'e*.⁴ Peu à peu l'insignifiant

¹ Cf. à ce sujet mon étude *Rus-* et *varęg-* dans les noms de lieux de la rég. de Novg., p. 10 sqq.

² La place de l'accent pour *Lóvat'* n'a naturellement rien de surprenant, cf. des formations comme *lóskut'* 'chiffon' — *loskút'e*, *kámen'* 'pierre' — *kamén'e*, etc.

M. HELLQUIST, dans son ouvrage *Stud. öfver de svenska sjönamnens härledn. o. hist.*, p. 723 sq., mentionne un cas où on a employé, sur le territoire suédois, une méthode semblable pour la désignation d'une rivière. Une rivière portant à l'origine le nom de *Visn* (ev. *Visa*) aurait donné naissance au nom de lac *Vismen*. Mais la rivière en question porte maintenant le nom de *Visman*, formé incontestablement sur le nom du lac.

³ Списокъ населенн. мѣстъ Новг. губ. III, p. 20.

⁴ J'écarte ici toute idée de rapport avec le mot *prilúg* 'pré contigu' qui se rencontre en Sibérie. Les formations de ce type n'ont en général pas grand'chose de commun avec les formes en *-e*, cf. MIKLOSICH, *Vergl. Gramm. d. slav. Spr.* II, p. 401.

ruisseau a perdu tout intérêt; il ne porte plus de nom; il est seulement pour les habitants de la région «*ručěj*», c'est-à-dire 'le ruisseau'. Rien n'empêche cependant qu'un beau jour quelqu'un, en se basant sur le nom de hameau, ne prenne l'initiative de baptiser le ruisseau par exemple la *Lúža* 'le bournier, la flaque'. Or, il y a une rivière importante appelée la *Lúga* qui prend sa source dans l'ouest du département de Novgorod. Peut-être notre ruisseau a-t-il aussi porté autrefois le nom de *Lúga* (et non pas *Lúža*, ce qu'on pourrait avec raison supposer). La personne qui aurait pris l'initiative de baptiser le ruisseau, comme je l'ai supposé, aurait donc commis dans ce cas une erreur à peu près analogue à celle qu'on a faite, suivant mon hypothèse, en formant le nom de *Lóvat'*.

EN ELLIPSTEORI

Av

ERIK WELLANDER

Den språkliga företeelse, som brukar kallas för *ellips*, var redan i antiken ett gärna diskuterat ämne. En översikt över de olika uppfattningar, som då bröto sig mot varandra, ger Gerber i sitt stora verk *Die Sprache als Kunst* (s. 489 ff.). I nyare tid utvidgades ellipsbegreppet övermåttan; ellips blev ett mycket använt och mycket missbrukat grammatiskt interpretationsmedel, som så småningom just genom överdriften i bruket råkade i vanrykte. Moderna grammatici använda därför termen endast med stor försiktighet; man tvekar uppenbarligen att anlita ellipsen som förklaringsgrund även i fall, där just denna interpretation till synes borde tvinga sig på betraktaren. Ett undantag utgör Gustav Krueger, som i en uppsats i *Herrigs Archiv* (CVII och CVIII) sökt i någon mån rehabilitera den fallna grammatiska storheten — utan tvivel med framgång. Synnerligen avvisande gentemot ellipsbegreppet ställer sig däremot Paul i sina *Prinzipien*. Med den för honom så karakteristiska motviljan mot ofruktbara begreppsbestämningar och terminologiska diskussioner vänder han sig mot det mångdebatterade »suppleringsbegreppet» och undrar, om man inte kunde släppa detta helt och hållet och i dess ställe substituera »die einmalige Setzung mit mehrfacher Beziehung» (s. 314). Darmesteter behandlar fenomenet utförligt och fängslande (*La vie des mots*, § 22 ff.) utan att använda ordet ellips; även Bréal (*Semantique*, Chap. XV) undviker ordet, och på liknande sätt förfara många andra grammatiker, som ur en eller annan synpunkt nödgas gå in på saken.

Allt detta tyder på, att det är något sjukt med själva ellipsbegreppet, något oklart och svävande, som vållar, att framstående forskare, som sysselsätta sig med saken, sky att nyttja den vedertagna termen.

Inom den nordiska filologien gjordes saken aktuell genom ett föredrag vid andra nordiska filologmötet (i Kristiania 1881) av Esaias Tegnér, som väckte intresse för frågan genom nya synpunkter och nya exempel. Noreen tar i Vårt språk (V, 77 ff.) upp termen och söker göra den vetenskapligt brukbar genom en ny och skarpare avgränsning av begreppet gentemot besläktade företeelser. Emot Noreens begreppsbestämning vänder sig i en uppsats i Språk och Stil (XI, s. 197 ff.) K. F. Sundén, som vill precisera och gentemot Noreens framställning hävda den uppfattning av ellipsbegreppet, som legat till grund för Sundéns avhandling »Contributions to the study of elliptical words in modern English» (Upsala 1904).

Anledningen till att jag nu vill göra ett inlägg i ett så genomdebatterat ämne är icke intresse för den terminologiska frågan, som jag tror vara av jämförelsevis underordnad betydelse, icke heller önskan att bidra till begreppsutredningen i och för sig; mitt syfte är fastmer att undersöka, om man inte på en annan väg än den terminologiska diskussionens och den logiska begreppsutredningens skulle kunna komma till större klarhet och — varför inte — kanske ock till större enighet. Jag vill undersöka, om man inte från ett annat håll skulle kunna komma den företeelse närmare in på livet, som dock i mer eller mindre skarpa konturer föresvävat de olika forskare, som ägnat den sin uppmärksamhet.

Ellipsens ursprung har så vitt jag vet icke gjorts till föremål för mera ingående studium. Paul gör ett försök att sätta in ellipsen i ett morfologiskt sammanhang genom att se den mot bakgrunden av den allmänt kända och erkända företeelse, som han kallar »einmalige Setzung mit mehrfacher Beziehung», och mot denna bakgrund avtecknar sig ellipsen så föga skarpt, att den nära nog försvinner som grammatisk kategori. Hos andra författare framstår ellipsen som ett ganska säreget, inom det morfologiska systemet mycket isolerat fenomen. För att kunna bilda sig ett omdöme i denna fråga torde det vara nödvändigt att studera ellipsens förekomst i levande livet, helst på någon punkt, där den är i vardande eller stadd i utveckling.

Ett gott exempel erbjuda Stockholmspressens dagliga meddelanden om valutamarknaden, där det vimlar av ellipser i de stereotyp formulerade rapporterna. Jag anför här som typisk Dagens Nyheters rapport för den 14 november 1920:

I öppna marknaden lågo sterling fasta i 18 kr. 16 öre köpare, 18 kr. 19 öre säljare och riksmark i respektive 7 kr. 15 öre och 7 kr. 30 öre. Paris voro fasta med köpare till 32 kr. 70 öre och säljare till 32 kr. 90 öre, och Bryssel hade säljare till 34 kr. Schweiz lågo i 81 kr. 75 öre och gulden i 158 kr. 50 öre säljare. Köpenhamn voro fasta med köpare till 70 kr. 40 öre och säljare till 70 kr. 60 öre, och Kristiania och finska mark hade säljare till den officiella noteringen. Dollar hade köpare till 5 kr. 20 öre och säljare till 5 kr. 22 öre. Pesetas och lire hade säljare till riksbankskursen.

För klarhetens skull anföres här också den officiella tabellen över Riksbankens växelkurser, med utelämnande av siffrorna, som i detta sammanhang äro likgiltiga:

1 pd st. London
100 Rmk Berlin-Hamburg
100 Fr. Paris
100 Fr. Bryssel
100 Fr. Schweiz
100 Gulden Amsterdam
100 Kr. Köpenhamn
100 Kr. Kristiania
1 Dollar Newyork
100 Fmk Hälsingfors
100 Pesetas Madrid
100 Lire Rom

Av jämförelsen framgår alltså, att det normala, korrekta, så att säga officiella grafiska uttrycket för t. ex. vad tidningsmannen kallar *dollar* och *Paris* är resp. *dollar (Newyork)* och *franc (Paris)*. Stundom möter man också beteckningarna *Paris-francs*, *Schweizfrancs*, o. s. v. De tvåledade beteckningarna för resp. myntenheter stympas nu av meddelaren regelbundet så, att det ena ledet kvarstår ensamt som bärare av förbindelsens hela betydelse. Men än slås det ena ledet ut, än det andra. Enligt vilken princip?

Å ena sidan heter det *pund*, *riksmark*, *gulden*, *dollar*, å andra sidan *Paris*, *Bryssel*, *Schweiz*, *Köpenhamn*, *Kristiania*.

Orsaken är klar: Gulden och dollars o. s. v. finnas endast av ett slag, representera endast ett värde, ha endast en hemort, Amsterdam resp. Newyork. Dessa bestämmningar uteslutas därför

för bekvämlighetens skull såsom självklara. Francs och kronor däremot finnas av flera slag, representera olika värden, ha olika ursprungsorter, Paris, Bryssel, Schweiz å ena sidan, Köpenhamn och Kristiania å andra. Dessa bestämningar kunna därför icke uteslutas, medan däremot *francs* och *kronor* såsom för resp. grupper gemensamma bestämningar kunna utelämnas.

Detta exempel är, om man bortser från rent grafiskt betingade syntaktiska egendomligheter, fullkomligt typiskt för ellipsens funktion i modern svenska. Så och icke annorlunda fungerar ellipsen i vår tid och i vårt språk.

En olikhet faller genast i ögonen: ellipsen drabbar än huvudordet, än bestämningen. Som huvudord måste här betraktas myntnamnet: *gulden (lågo) i 158 kr. 50 öre, dollar hade köpare till 5 kr. 20 öre o. s. v.* Som bestämning måste betraktas ursprungsnamnet: *Paris voro fasta, Bryssel hade säljare, Schweiz lågo i 81 kr. 75 öre, Köpenhamn vora fasta o. s. v.* Den senare typen frapperar mycket mera, emedan huvudordet slopats och predikatet direkt hänföres till ett ord, som det skenbart ej alls passar till. Den förra förkortningen frapperar däremot icke, då predikatet passar till den kvarstående leden, som alltså är huvudordet. Man skulle rentav vara frestad att här förneka ellipsen, om icke den för båda typerna gemensamma ursprungliga formen, den binära nomenklaturen, vore höjd över allt tvivel. Den omständigheten, att Ortsnamnet kvarstår i den ena typen, där myntbeteckningen utfallit, visar, att det stått även i den andra typen.

Vi ha sålunda att konstatera två olika arter av ellips: den ena drabbar huvudordet, den andra bestämningen. Om vi nu närmast betrakta den förra arten, som frapperar starkare, så finna vi den karakteriserad av följande process: i raden *franc (Paris), franc (Bryssel), franc (Schweiz)* utfaller det gemensamma huvudordet. Detta har dock icke skett direkt: mellan den trefaldiga upprepningen och rena bortfallet står som mellanstadium vad man med ett matematiskt uttryck skulle kunna kalla utbrytning av den gemensamma termen: *franc (Paris, Bryssel, Schweiz)*. Det är sålunda samma fenomen, som då man i talspråket t. ex. vid tal om professorerna *P. A. Geijer och K. R. Geijer* bryter ut det gemensamma tillnamnet och säger *P. A. och K. R. Geijer*. Överensstämmelsen är fullständig, i det att även här personerna i många fall ansetts tillräckligt karakteriserade genom blotta

motsatsen, vadan alltså det gemensamma tillnamnet kunnat helt bortfalla: *P. A.* och *K. R.* bli härigenom, närmast såsom med varandra korresponderande uttryck, sedermera vart för sig, usuella beteckningar för respektive personer, och de användas för så vitt denna motsats är aktuell även i kretsar, där varje tanke på användande av förnamn eller initialer annars vore utesluten.

Vi ha således konstaterat, att i korresponderande tvåledade uttryck med ett led gemensamt det gemensamma ledet bortfaller, först i det ena uttrycket, sedan i båda. Förutsättningen för ledets totala bortfall är dess partiella bortfall, nämligen i ett av två korresponderande uttryck. På denna punkt måste alltså en genetisk undersökning av detta säregna »bortfall» sättas in.

Detta bortfall av det gemensamma ledet i ett av två korresponderande uttryck, är det en isolerad företeelse i vårt morfologiska system, eller kan det sättas i samband med andra kända syntaktiska fenomen? Kan man här uppvisa ett funktionellt motiv, som ligger till grund även för andra morfologiska bildningar?

Det är då nödvändigt att något närmare betrakta ifrågasvarande syntaktiska förbindelse. *P. A. och K. R. Geijer*, hur äro dessa uttryck sinsemellan syntaktiskt förbundna? Är det gemensamma ledet *Geijer* i egentlig mening gemensamt för de båda andra, eller är det syntaktiskt sammanbundet med det ena, det närmaste? Saknas det då vid det andra? Är det uttryckt i det ena fallet men icke i det andra?

Om svaret torde knappast något tvivel kunna råda. Uppfattningen av det syntaktiska sammanhanget kan skifta och har faktiskt skiftat, men den ursprungliga samhörigheten kan icke ha varit mer än en: det gemensamma ledet är verkligen gemensamt, hänför sig till båda de korresponderande morfemen. Vore detta icke fallet, stode det ena morfemet godtyckligt stympat i satssammanhanget, och företeelsen saknade varje grund i vårt morfologiska system. Hänför sig däremot det gemensamma ledet i lika mån till båda morfemen, så är hela fenomenet endast ett specialfall av en väl känd syntaktisk kategori. Ellipsen i egentlig mening — bortfallet av morfem — är i själva verket en vidare utveckling av ett specialfall av den väl kända syntaktiska företeelse, som Paul kallar »einmalige Setzung mit mehrfacher Beziehung».

Jag känner tyvärr intet gott svenskt uttryck för den mycket bekväma och exakta tyska termen; kanske kunde man riskera uttrycket 'enkel sättning med tvåfaldig syftning eller tvåfaldig relation'.

Vad innebär nu denna enkla sättning med tvåfaldig relation? Jo, det är den i våra språk urgamla möjligheten att direkt och omedelbart hänföra två olika satsdelar till en tredje eller, sett från andra sidan, hänföra en satsdel till två andra, var och en för sig och utan förmedling av den andra. Jämte denna praxis har naturligtvis alltid stått möjligheten att giva dubbelt uttryck åt den dubbla relationen. Man kan sålunda säga *Karl äter och Karl sover*, men också och vanligare *Karl äter och sover*, där subjektet har dubbel relation. I *Karl och Kurt äta* uttryckes predikatets dubbla relation i skriftspråket tydligt genom pluralformen, vilken liksom sammanfattar de båda subjekten till ett pluralt begrepp, i *gossarna och flickorna äta* utplånas redan denna formella klarhet; talspråket gör ju aldrig någon sådan skillnad.

Att noga observera är den differentiering, som inträder, när satsen vidare bygges ut med flera bestämningar. I *Karl äter och sover* uppfattas subjektet verkligen som stående i fullkomligt samma relation till de båda predikaten. Detta är väl även fallet i *Karl äter ganska bra men sover mycket illa*, men ju längre satserna bli, ju mer de avgränsa sig mot varandra och ju mer de forma sig till med varandra korresponderande parallella led, dess mer får man det intrycket, att konstruktionen icke är ἀπὸ κοινού, att subjektet icke står i lika direkt relation till båda verben utan att det hänföres till det ena, det närmaste, och »underförstås» vid det andra. Än tydligare blir detta, om vi betrakta satser med två subjekt till ett predikat. I *Karl och Kurt äta* hänföres båda subjekten lika direkt till predikatet, och denna uppfattning föreligger väl möjligen ännu i uttryck av typen (*Vad gör ni däruppe?*) *Karl äter, och Kurt (och Sven ser på)* etc., men så snart satserna byggas ut med flera bestämningar och dessa i överensstämmelse med åtminstone de moderna germanska språkens syntaktiska strävanden ordnas i parallellt korresponderande grupper, så försvinner känslan av predikatets dubbla relation: i *Karl äter kl. 10 och Kurt kl. 11* hänföres *äter* nog utan tvekan till *Karl* och »underförstås» vid *Kurt*, och i en längre sats såsom *Karl äter sin frukost först kl. 10,*

men *Kurt sin lunsch redan kl. 11* anges vanligen genom betoning och pausering »ellips» i senare ledet.

Denna senare typ betecknar emellertid endast en analogisk utsträckning av det skildrade språkbruket, med morfologisk omtydning av den ursprungligen dubbla relationen till ensidig relation och därav betingat »underförstående» vid det korresponderande ledet. Konstruktionen med ensidig relation av den gemensamma satsdelen till det ena ledet och underförstående av densamma vid det andra ledet har sålunda icke annat ursprung än konstruktionen ἀπὸ κοινού; den har utvecklat sig ur denna, gynnad icke minst av den särskilt med avseende på ordföljden allt strängare syntaxen.

Vad innebär då denna egendomliga företeelse, som kallas än »underförstående», än »supplering» (Ergänzung)? Den har, som vi sett, uppstått i och genom den morfologiska omtydningen av den dubbla relationen till ensidig relation. Denna omtydning är till sitt väsen en förskjutning av den syntaktiska samhörigheten: när den gemensamma satsdelen syntaktiskt hänföres närmare eller exklusivt till det ena ledet, hänföres det endast i andra hand, avlägsnare eller icke alls till det korresponderande ledet, som dock, i analogisk överensstämmelse med den syntaktiska grundtypen (med dubbel relation), till sin fulla innebörd förstås, d. v. s. det icke uttryckta ledet underförstås.

Ur den syntaktiska typ, där en blott en gång uttryckt satsdel i lika mån och direkt hänföres till tvenne andra, har genom en förskjutning i satsens syntaktiska byggnad uppstått en ny typ, där den förut gemensamma satsdelen hänföres endast till den ena av de båda ursprungligen lika situerade satsdelarna. Språkbruket skulle då egentligen fordra, att den på nytt uttrycktes jämväl vid den andra; gentemot denna fordran står då, segrande, den faktiska vanan att endast en gång uttrycka den gemensamma satsdelen. Språkkänslan kan då i dessa mycket vanliga satser endast på ett sätt lägga det syntaktiska sammanhanget till rätta för sig: det gemensamma uttryckes i det ena fallet och underförstås i det andra — supplering — eller, från en annan sida sett, ordet utsättes på ena stället och utelämnas på det andra — ellips.

Nu är att märka, att vi hittills endast rört oss med de viktigaste, för satsen oumbärligaste satsdelarna, subjekt och predikat. Dessa äro ur syntaktisk synpunkt i viss mening likvärdiga

och lämpa sig därför väl som utgångspunkt för diskussionen: de låta nämligen den annars alltid brännande frågan: huvudord eller bestämning? träda i bakgrunden. Av samma skäl valdes i inledningen exempel, som icke förete någon vanlig typ av syntaktisk underordning.

Subjekt och predikat kunna emellertid icke illustrera ellipsens fortsatta utveckling; såsom för satsen *oumbärliga delar* kunna de visserligen i en av två korresponderande förbindelser utebliva, men normaliter icke i båda. För detta ändamål måste vi iaktta andra satsdelar.

Substantivets viktigaste bestämningar äro attribut av olika slag. Verbets viktigaste bestämningar äro objekt och adverbial av olika slag. I alla dessa tvåledade förbindelser kan nu det ena ledet bestå av tvenne med varandra korresponderande uttryck, vilket alltså ger det andra ledet en dubbel relation.

I alla förbindelser av här ifrågavarande slag äro de båda leden i förbindelsen syntaktiskt olikvärdiga: det ena ledet är syntaktiskt underordnat, avhängigt av det andra, det anknytes till satsen i övrigt genom samhörigheten med det andra. Härav följer en skillnad, som är av principiell betydelse, icke för ellipsen, vars ursprung och väsen icke beröres, men väl för dess syntaktiska följder.

Utelämnas den syntaktiskt underordnade bestämningen, så kvarstår naturligtvis huvudordet i syntaktiskt oförändrad anslutning till satsen i övrigt; det är icke längre utbildat med bestämning nedåt, men detta rubbar på intet sätt dess samhörighet uppåt, med satsens morfologiska helhet, i vilken det utgör ett led. Utelämnas däremot det syntaktiskt överordnade huvudordet, som förmedlar bestämningens anslutning till satsen, så kvarstår bestämningen, men nu syntaktiskt isolerad, utan uttryckt syntaktisk anslutning till satsens helhet. Satsens morfologiska struktur är då klar endast så länge som ellipsen är medveten; försvinner föreställningen om utelämnandet, om suppleringen, ur medvetandet, medan satsen allt fortfarande vanemässigt brukas i oförändrad eller analogiskt omstuvad form, så måste en morfologisk omtolkning ske, varigenom den syntaktiska samhörigheten lägges tillrätta för språkkänslan: den genom huvudordets utfall isolerade bestämningen ställes i direkt syntaktiskt beroende av närmast överordnade satsdel.

Den senare arten av ellips har alltså vittgående morfolo-

giska följder och är därför om icke intressantare så dock givetvis lättare att iakttaga. Vi vilja nu först studera denna funktion av ellipsen.

Substantivet bestämmes vanligast av ett adjektiv eller av ett annat substantiv, ofta anslutet i genitiv eller genom preposition, kanske än oftare genom sammansättning: *Nya Banken, Stockholms Handelsbank, Skånebanken*. Så länge dylika tvåledade uttryck stå isolerade vart för sig, kännes intet starkare behov av förkortning, men så snart samma huvudord vanemäsigt uppträder i två eller flera med varandra korresponderande förbindelser, så tillämpas regeln om enkel sättnings: *Dramatiska och Svenska teatern, Svenska teatern eller Dramatiska*. Det är härvidlag ingalunda nödvändigt, att bestämningarna ha lika form; allt hänger på att huvudordet är gemensamt. Det går alltså fullkomligt lika bra att säga *Svenska eller Vasateatern, Riks- och Allmänna telefon* — trots diverse skolmästerliga förbud mot dylika sammanställningar.

Huruvida i sådana fall dubbelsidig relation föreligger eller blott ensidig med underförstående vid andra ledet, kan svårligen i det enskilda fallet avgöras. Den syntaktiska typen är alltför vanlig och alltför väl inövad, och några bestämda gränser kunna icke längre dragas. Den senare typen har så småningom utvecklats och utvecklas alltjämt ur den förra, utan att någon bestämd punkt kan utpekas, där övergången skulle äga rum, och sålunda kan ännu i denna dag utvecklingen på varje punkt beläggas — vilket naturligtvis icke hindrar, att många ellipser analogiskt nybildas efter mönstret av färdiga ellipser på ett mycket sent utvecklingsstadium. För den vidare utvecklingen betydelsefullt är emellertid, att i många fall relationen uppfattas som ensidig, varför det gemensamma huvudordet vid det andra ledet uppfattas som utelämnat och sålunda ur det syntaktiska sammanhanget suppleras.

Denna vana att suppleras det morfologiskt bärande ledet ur sammanhanget, att sålunda uttryckt underförstå själva huvudordet, leder naturligen småningom och vid intensiv övning ganska snart till att det kvarstående differentierande ledet uppfattas som ensamt för sig tillräckligt uttryck för och fullgod bärare av hela den tvåledade förbindelsens betydelse. Denna utveckling förlöper så mycket snabbare, då det en gång utsatta huvudordet ofta, om samtalet dröjer vid samma tema, underförstås icke vid

ett korresponderande led utan vid tio och än flera: *Går du på Dramatiska teatern i kväll?* — *Nej, jag går på Svenska.* — *Vad ger dom på Svenska då?* — *Hamlet, och på Dramatiska?* o. s. v. i oändlighet. Det differentierande ledet representerar ensamt förbindelsens hela betydelse, medan huvudordet (*teatern*) först sporadiskt utsättes, så vanemässigt underförstås för att småningom blott vagt föresväva. Slutpunkten i utvecklingen nås, då föreställningen om, att något utelämnat underförstås, försvinner ur medvetandet.

Denna syntaktiska process är så väl inövad, att den mekaniskt genomlöpes utan ringaste tvekan. I landsorten kallas *Stockholms Enskilda Bank* i motsats till *Södermanlands Enskilda Bank*, *Upplands Enskilda Bank* o. s. v. för *Stockholms Enskilda* — det gemensamma *Enskilda* kan ej usellt bortfalla, då det är artskiljande i förhållande till många andra inrättningar av liknande slag. Järnvägar kallas för *Upsala—Gävle*, *Gävle—Dala* o. s. v. i oändlighet. Saken är för väl känd för att behöva närmare exemplifieras. Av vikt är endast att observera, att på detta sätt uppkommer en vana att karakterisera en företeelse med tvåledad språklig beteckning genom endast det ena ledet, i detta fall genom det differentierande, en vana som gör sig gällande även i fall, då ingen korresponderande förbindelse med samma huvudord kan uppvisas ha varit särskilt aktuell, t. ex. *Baltiska (utställningen)*.

Särskild uppmärksamhet påkalla ur semologisk synpunkt sammansättningarna i detta ords inskränkta bemärkelse, när här egendomliga svårigheter göra sig gällande vid det stympade ordets inpassning i det morfologiska systemet: genom ellipsen uteslutes ju just det morfologiskt bärande huvudordet, som förmedlar bestämningens anslutning till satsen, i mån av behov uttrycker genus, numerus, kasus o. s. v. Huru denna inpassning i det morfologiska systemet sker, har jag i ett annat sammanhang diskuterat (Till frågan om ellips i våra svenska sjönamn, *Namn och Bygd* 1914, s. 179 ff.). Här må endast anföras några exempel för att belysa saken.

Avgående godset (= godsexpeditionen) stänges kl. 6; många illustrationer, däribland några helsides; order pr gnist, gnisten på våra torpedbåtar; alsike(-klöver); växel- och sjö(-rätt); ta licentiaten; svensk-danskt samarbete inom fotboll Sv. D. 16/1 1915 (att jämföra med Skandinaviska tendenser även inom bandy-

*spelet ib.)*¹; *hur många poäng fick I. i stav (-hopp); höjda avgifter vid Serafimern; han fick nordstjärnan; Svenskan, Vasan, Södran; Riddarholmskyrkan slår tre och Tyskan svarar med samma Strindberg; ett bromssystem som ej tillåter användandet av de med Kunze-Knorr (-broms) försedda vagnarna; stå i givakt (-ställning); bonjour(-rock); kängor av svart boxkalv; furu, sockerkist(-trä)*². Ett tjänstebrev kallas numera allmänt för ett tjänste, och på kuvert tryckes detta ord, som sålunda synes ha fått officiellt erkännande. *Gulascher* kallades de feodalt uppträdande jobbare, som i början av kriget sålde mindervärdigt kött som gulasch till Tyskland.

Lättare sker naturligtvis den morfologiska anpassningen, när det kvarstående ledet icke kräver substantivisk böjning utan kan användas i oförändrad form. När t. ex. i en förbindelse av preposition och substantiv det senare bortfaller, kvarstår prepositionen ensam såsom bärare av förbindelsens adverbiala betydelse; men då prepositioner i svenskan i största utsträckning användas adverbialt, kännes här intet behov av morfologisk omtydning: *Får det vara (kaffe) med eller utan (socker)? Tack utan. Samtliga valutor lågo med säljare till officiella kurser eller något under.*

Vi ha sålunda nått fram till det stadium, att vid korresponderande tvåledade uttryck det gemensamma huvudordet icke alls utsättes. Härur utvecklar sig småningom en vana att vid tvåledade uttryck överhuvud utelämna huvudordet, även om ingen korrespondens med ett motsvarande tvåledat uttryck sy-

¹ Hur lätt dylika ellipser uppstå, när två lika bildade sammansättningar stå emot varandra som korresponderande motsatser, framgår av följande utdrag ur en artikel i D. N. i samma ämne: *Ingen schism mellan bandy och fotboll? Fotbollens ledande män mot utbrytning av bandy. Våra bandyspelare torde inte komma att separera från Fotbollsförbundet — — — på tal att dela upp Fotbollsförbundet i ett förbund för uteslutande fotboll och ett annat för bandy. — — — Bandy och fotboll störa ju icke varandra på något sätt, då det ena spelet är en lika utpräglad vintersport som det andra är sommarsport — — —*. Så snart motsättningen syntaktiskt klart framträder, utelämnas det gemensamma huvudordet, utan att man ens i varje särskilt fall fullt klargör för sig, vilket detta är och vad som sålunda »underförstås», om det är *-spelare* eller *-spel* eller något annat; vore icke motsättningen, skulle denna andra sammansättningsled utsättas, såsom då *bandyspelare* står ensamt eller i motsats till t. ex. *Fotbollsförbundet*, som har annan efterled.

² Dylika ämnes- och kollektivbeteckningar i resp. substantivs kompositionsform äro icke ovanliga.

nes funktionellt motivera ellipsen. Denna mycket ogenerade analogiska utsträckning av bruket är sannolikt ganska ny; i varje fall är den för äldre skeden ytterligt svår att påvisa, då misstanken att ett korresponderande uttryck av lika byggnad föranlett stympningen alltid ligger ytterst nära och i de flesta fall icke låter sig avvisa. Så är, för att ta ett exempel som kan kontrolleras, fallet med *gulaschbaronen*, som exempelvis i skämtpressen ofta ställdes i motsats till den *riktiga baronen*: *Se där kommer baron. — Är det en riktig baron? — Nej, en gulasch- o. s. v. Kidderminster* förkortas av männen av facket ofta till *Kidder*: *kiddervävda mattor* Sv. D. ²²/₁ 1921 (annons); denna förkortning hade väl heller knappast inställt sig, om ej *Axminster* korresponderade. Emellertid spelar den ifrågavarande utvidgningen av ellipsfunktionen till tvåledade uttryck utan pendang med gemensamt huvudord en betydande roll i modern fackterminologi, särskilt där de fullständiga namnens längd starkt pockar på förenkling.

Man finner sålunda icke blott *Kullager* för *Svenska Kullagerfabriken(s aktier)* och *Vivsta* för *Vivsta varv(s aktier)*, där ju parallella uttryck kunna motivera ellipsen: det finnes andra *fabriker* och andra *varv* med korresponderande benämningar; man finner också *Gas* för *Gasaccumulator*, där mig veterligen ingen språklig pendang föreligger, samt t. o. m. *Gränges* för *Grängesberg(sbolaget)*, där stympningen till synes godtyckligt drabbar en del av själva namnet. I själva verket nöjer man sig här med att analogiskt behålla den del av morfemet, som intar den differentierande bestämningens plats, ehuru den icke fyller dess funktion. Till det yttre, prosodiskt, är *Gränges(-berg)* bildat i korrekt analogi efter mönstret av exempelvis *Vivsta (-varv)*, och efter dylika mönster är det nog faktiskt bildat. En noggrannare eftertanke ger vid handen, att det semologiska förhållandet mellan *Gränges* och *berg* är ett helt annat, men uttrycket finnes där redan och tas icke tillbaka utan ger tvärtom anledning till och stöd åt nya bildningar av samma slag, enligt samma »falska» analogi. Likaså *Nya spår (börjar nu att betala sina aktieägare. Likvidatorerna i Stockholms nya spårvägsaktiebolag meddela)* Sv. D. ¹⁸/₁ 1921; på samma sätt bildas *spark* av *sparkstötting*, *varg* av *varg(skinns)päls*. Att dylika fall verkligen äro analogibildningar efter egentliga ellipser, visa satser sådana som denna: *Schweiz och Holland hade säljare ungefär*

till *riksbankskursen* Sv. D. $19/1$ 1921, där den historiskt motiverade ellipsen *Schweiz* för *francs* (*Schweiz*) drar med sig den historiskt omotiverade ellipsen *Holland* för *gulden* (*Holland*): gulden finnas endast av ett slag, och *Holland* kan sålunda ej korrespondera med någon annan bestämning till *gulden*.

Därmed ha vi kommit till slutpunkten av ellipsfunktionens utveckling på denna linje. De olika stadierna äro, i korthet rekapitulerade: 1) enkel sättning med tvåfaldig relation; 2) enkel sättning med ensidig relation och underförstående eller suppling vid det korresponderande uttrycket; 3) ingen sättning men dubbel suppling, d. v. s. det gemensamma ledet underförstås vid båda de korresponderande uttrycken; 4) vanemässig utelämnning utan suppling i någotdera fallet; 5) analogisk stympning av tvåledade uttryck efter mönster av organiskt framvuxna ellipser av ovan angivna typ. I denna sista analogiska utvidgning av bruket föreligger icke ellips i ordets egentliga mening, sådan den här blivit fattad, då det funktionella motiv, som ovan angivits såsom för ellipsen väsentligt, här saknas (ofta äro dessa förkortningar inom olika yrkesterminologier ursprungligen av grafisk art).

Verbet bestämmes såsom huvudord av objekt och adverbial. När det har dubbel relation (vilket är ytterst vanligt: *hon slår pojken mycket och flickan alldeles förskräckligt, jag reser till Stockholm på kvällen och tillbaka till Uppsala dagen därpå*), så skulle man vänta, att samma utveckling som ovan skildrats vid substantivet även här skulle inställa sig, med total ellips som slutresultat. Att så icke är förhållandet, beror på verbets särregna syntaktiska uppgift: medan ett substantivs plats och funktion i satsen lätteligen fylles av ifrågakommande differentierande leder, så kan ett verbs funktion i satsen icke fyllas av något annat ord. De tvåledade substantiviska uttrycken kvarstå efter ellipsen tillsvidare stympade och oböjda, men antaga vid intensivt bruk rätt snart substantivisk flexion och ge nödigt uttryck åt genus, numerus och kasus (se exemplet i ovan anförda uppsats: *frammen, frammar* o. s. v.). Däremot kunna verbets bestämningar omöjligt ge uttryck åt verbala funktioner såsom tempus, modus, huvudform o. dyl.; dessa kunna endast i gynnsammaste fall underförstås. Verbet är alltså som huvudord i satsen omistligt på ett helt annat sätt än ett substantiv. De undantag, som finnas, bestyrka närmast regeln.

En infinitiv, alltså en nominal form, kan utebli, då ett modalt hjälpverb uttrycker de verbala funktionerna och ett adverbial, vanligen ett riktningsadverb, anger det väsentliga av den materiella betydelsen: *Jag måste till Stockholm och hem igen på dagen.* Även utan pendang: *jag vill ut i kväll.* Denna gamla typ går sannolikt tillbaka till enkel sättnings av ett rörelseverb med dubbel relation. Vidare utelämnas i kanslistilen det temporal hjälpverbet i bisatsen, utan tvivel beroende på bruket — efter tyskt mönster — av först enkel sättnings och sedan ingen sättnings alls i de hopvis koordinerade bisatserna med ständigt samma hjälpverb i samma ställning. Ellipsen är här att jämföra med en liknande företeelse i dagboksstil: *varit ute och åkt, träffat B., druckit kaffe på Feiths, köpt ny hatt o. s. v.,* där ständigt samma *jag har* underförstås; sålunda det funktionella ellipsmotivets.

Övriga ordklasser spela föga roll som huvudord, då de i överensstämmelse med sin karaktär i regel användas just som differentierande bestämningar. Ett adjektiv kan naturligtvis bestämmas av ett adverb och alltså tillfälligtvis utelämnas: *något nedslagen, ehuru icke alltför, gick herr Lundstedt ner* (Strindberg), men ellips på båda ställena kan av lätt insedda skäl ej komma ifråga. Dessa ordklasser kunna därför här lämnas å sido.

Ovan nämndes, att *Stockholms Enskilda Bank* i landsorten elliptiskt betecknas som *Stockholms Enskilda*. I Stockholm utfaller emellertid ellipsen annorlunda: där hör man oftare uttrycket *Enskilda Banken*, i motsats nämligen mot *Handelsbanken*, d. v. s. *Stockholms Handelsbank*¹ m. fl. inrättningar, vilken motsats här är den aktuella. Därmed upptaga vi åter den tråd, som vi strax i början släppte: även bestämningen kan bortfalla, varvid ellipsen till resultat ger *dollar, pund* i motsats till *Paris, Bryssel*.

Substantivets bestämningar bestå vanligast av ett adjektiv, ett substantiv i genitiv eller med preposition eller av en första kompositionsled. Dessa bestämningar verka i regel som ordet säger bestämmande, differentierande. Det kan synas egendomligt, att dessa överhuvud kunna utelämnas. Förklaringen ligger i själva ellipsfunktionen, sådan den här fattats. Även en bestämning kan vara gemensam för med varandra korresponderande

¹ Numera officiellt *Svenska Handelsbanken*.

tvåledade uttryck, alltså ha dubbel syftning; att en en gång utsatt bestämning står i relation till två huvudord är i själva verket en ytterst vanlig företeelse. Liksom i räckan *Stockholms Enskilda, Uplands Enskilda, Södermanlands Enskilda* det gemensamma huvudordet *Bank* bortfaller, så utelämnas, när *Stockholms Enskilda Bank* och *Stockholms Handelsbank* korrespondera, lika självklart den här gemensamma, i annat sammanhang differentierande bestämningen *Stockholms*. Även här inställer sig naturligtvis vanan vid det kortare uttrycket, som alltså kommer till användning även i fall, där bestämningen kunde synas vara väl motiverad.

På detta sätt utfaller i tvåledade uttryck, som gruppvis utsättas för intensivare bruk, genom ellips städse det led som icke är aktuellt genom motsats, vare sig detta är huvudord eller bestämning. Den totala ellipsen utvecklar sig ur den partiella, vid bestämning liksom vid huvudord. Någon principiell skillnad finnes icke mellan å ena sidan *flick- och samskolor, läroverks- och folkskolelärare*, där huvudordet har dubbel syftning, och å andra sidan *föreningskort eller -bok, folkskolelärare och -lärarinnor*, där bestämningen har dubbel syftning. Så mycket större är i stället den praktiska skillnaden, som framträder i ellipsens olika resultat: medan i förra fallet de efter ellipsen kvarstående bestämningarna *flick- och läroverks-* förete alla yttre tecken till stympning och sålunda för att få någon mening ovillkorligen kräva morfologisk — och naturligen semologisk — suppling, visa i senare fallet de efter ellipsen kvarlämnade huvudorden *bok, lärarinnor* inga yttre tecken till stympning; morfologiskt fungerar simplex alldeles lika som sammansättningen, naturligt nog, då det ju såsom huvudord bildar den morfologiskt bärande delen av kompositum. Än tydligare framträder denna skillnad, om man med varandra jämför elliptiska ordfogningar av de motsatta typerna: lika litet som vid sammansättning finnes någon principiell skillnad vid ordfogning t. ex. mellan typen *lärare vid läroverk och folkskolor* (gemensamt huvudord) och typen *lärare och lärarinnor vid folkskolorna* (gemensam bestämning). Men medan i förra fallet morfologiska svårigheter synas hart när omöjliggöra total ellips av huvudordet *lärare*, så inträder i senare fallet total ellips av den gemensamma bestämningen *vid folkskolorna* så lätt, att man endast i vissa gynnsamma fall vågar anta ellips i egentlig mening. Bestämningens utelämnande ge-

nom ellips sammanfaller nämligen till sina verkningar fullkomligt med en annan företeelse, som också reducerar flerledade förbindelser till morfem med färre led och icke minst förkortar just tvåledade uttryck med ett led, bestämningen. Det är nämligen vanligt, att ett uttryck, sedan det genom en differentierande bestämning till sin innebörd tillfyllest preciserats, därefter återupptages med blotta huvudordet utan ifrågavarande bestämning, varvid den en gång gjorda närmare karakteriseringen, ehuru uttryckt, fortfar att verka determinerande: *Enligt meddelande från Stockholms Stads livsmedelskommission skall detaljist, som försäljer kompensationsvara, i butiken anslå prislista, och utövas priskontroll av kommissionen; med kommissionen avses här alltså Stockholms Stads livsmedelskommission.*

På samma sätt: *På Nationalföreningen mot emigrationen har man förklarat att man har sin uppmärksamhet riktad på Rysslandsvärningen. I enlighet med sina verksamhetsmetoder syftar Nationalföreningen dock, framhölls det, företrädesvis efter — — (D. N. ²³/₂ 1920); Nationalföreningen betyder här på andra stället liksom på första uttryckligen anges Nationalföreningen mot emigrationen.*

Huruvida bestämningens bortfall betingats av ellips i egentlig mening, låter sig sålunda i regel ej påvisa med hjälp av morfologiska kriterier; förkortningen kännes ej som en stympning. Genom sina verkningar är denna ellips på det närmaste besläktad med nyss antydda företeelse; bestämningens utelämnande underlättas i båda fallen genom bruket av demonstrativa element. Bestämningens bortfall kan sålunda med visshet anses bero på ellips i ordets egentliga bemärkelse endast i de fall, då bestämning och huvudord tillsammans bilda ett semologiskt enhetligt stående uttryck, som korresponderar med ett lika byggt (eller flera lika byggda) med samma bestämning: *Stockholms Enskilda Bank—Stockholms Handelsbank, Riksdagens första kammare, Riksdagens andra kammare o. s. v.* Liksom i sistnämnda förbindelser vid intensivt bruk det gemensamma huvudordet *kammare* utelämnas (*debatten är slut i första men pågår ännu i andra*), så utelämnas ock sedan gammalt vanemässigt den gemensamma bestämningen *Riksdagens*.

Svårigheten att uppvisa säkra fall av ellips av bestämning beror därpå, att huvudordet i regel anger just släktet, varav sammansättningen eller förbindelsen med bestämningen är en

art; i de allra flesta fall kan då släktets namn efter en gång skedd bestämning av arten stå som beteckning för denna. Följden är, att man icke ens semologiskt känner det tvåledade artnamnets reducering till ett led som en stympning. Supplering sker utan vidare ur sammanhanget. Därmed sammanhänger det också, att grafisk ellips av typen *folkskolelärare och -lärarinnor* med gemensam bestämning är så sällsynt i jämförelse med typen *läroverks- och folkskolelärare* med gemensamt huvudord. Om i förra fallet den partiella ellipsen blir total, så kännes semologiskt lika litet som morfologiskt något behov av suppling; om tal är om folkskolan, så sker sedan den erforderliga inskränkningen av föreställningsförloppet utan det speciella underförstående av visst morfem på viss plats, som är nödvändigt vid ellips av huvudord. Att en stympning av ordet föreligger, känner man egentligen endast i verkliga komposita, där huvudordet antingen icke brukas som simplex eller ock, om det brukas, icke fattas som genus proximum till sammansättningen. Så säger U. N. T. på tal om Gustav Vasa-monumentets restaurering: *I höstas stodo några lämpliga nya marmorskiivor ej att få. Som de äro mycket stora kunde marmorbrottet ej säga när eller ens om de kunde anskaffas. Nu i december har emellertid brottet kunnat utskära sådana* (U. N. T. ¹⁷/₁ 1920). Här är *brottet* en — för mitt öra ganska djärv — förkortning av *marmorbrott*, föranledd av att bestämningen *marmor-* i ifrågasvarande miljö är gemensam för en rad av huvudord. Begreppet *marmor* är inom denna bransch så att säga alltid aktuellt, en ständig bestämning, som ehuru uttryckt specialiserar betydelsen på en massa ord, *brott, bruk, såg, sliperi* o. dyl. På samma sätt användes i kyrkliga kretsar *tjänst* i betydelsen *gudstjänst*: *han har ensam haft alla tjänsterna under helgen*.

Av exemplen framgår, att den ellips, som drabbar bestämningsordet, icke tillnärmelsevis kan avgränsas med samma klarhet som den ellips, som drabbar huvudordet. I senare fallet har man klara yttre, formella kriterier, som just genom sin morfologiska karaktär äro oomtvistliga. I förra fallet fattas dylika, och företeelsen saknar bestämd gräns mot ett annat morfologiskt fenomen: den en gång uttryckta bestämningens förmåga att fortfarande, ehuru uttryckt, verka bestämmande på föreställningsförloppet. Att denna företeelse spelat en väsentlig roll vid utbildande av den morfologiska funktion, som här med en

medveten utsträckning av ellipsbegreppet kallats ellips av bestämning, framgår redan därav, att i levande språkbruk typen enkelt huvudord med relation till två eller flera bestämningar är vanligare än motsatsen, enkel bestämning till två eller flera huvudord. Ser man detta förhållande i belysningen av det faktum, att ellips av bestämning trots detta är långt vanligare än ellips av huvudord, så kan man göra sig en föreställning om vikten och värdet av det stöd, som kommit den förra ellipsarten till del genom den morfologiska företeelse, med vilken den förenats så intimt, att ett särskiljande numera är endast teoretiskt möjligt.

Visserligen kan man i många fall med säkerhet ange utgångspunkten. *Symaskin* förkortas ofta till *maskin*, och detta just i kretsar, där *syendet* är en viktig förrättning, där *synål*, *sytråd*, *syring* och dylika sammansättningar med *sy-* väl motivera utfallandet av den för alla komposita gemensamma förleden. Att sammansättningen *symaskin* är den ursprungliga beteckningen står också utom allt tvivel, jfr. *sewing-machine*, *machine à coudre*, *Nähmaschine*; förleden är i denna dag obligatorisk utom i ovan antydda miljö. Men det är icke lätt att finna ett sammanhang, där *symaskin* står i en om också blott avlägsen syntaktisk korrespondens med något annat kompositum med *sy-*, ett sammanhang, som sålunda rent syntaktiskt skulle kunna förklara förledens bortfall som en funktion av ellipsen i egentlig mening, jämförlik med den i typen *sy- och stickmaskiner*. Snarare är det förbindelser av typen *sy på maskin*, där förleden *sy-* först bortfaller; utelämnandet betingas där ej av syntaktiska utan av semologiska och stilistiska skäl: i *sy på symaskin* är det dubbla *sy* dels onödigt för begripandet, dels estetiskt mindre tilltalande, och satsen får därför den kortare formen *sy på maskin*. Morfemet *sy* kan ju här, ehuru blott en gång satt, sägas ha dubbel syftning, men märk väl, endast semologiskt, icke morfologiskt. Syntaktiskt föreligger intet skäl för enkel sättnings, då dubbelsidig relation formellt är utesluten.

I själva verket torde man beträffande detta slag av ellips nödgas inskränka sig till att konstatera följande utveckling: En syntaktiskt motiverad ellips av bestämning, funktionellt fullt motsvarande den ovan behandlade ellipsen av huvudord, har funnits och finnes ännu, ehuru den i frekvens ingalunda kan mäta sig med den andra arten. Till sina verkningar sammanfaller denna

ellips med en annan synnerligen betydelsefull företeelse: underförståendet i visst semologiskt sammanhang av en gång uttryckta bestämningar. Dessa båda företeelser ha genom sin samverkan skapat den för det moderna språket egendomliga vanan att i tvåledade uttryck utelämna bestämningen, därest det semologiska sammanhanget verkar i samma riktning determinerande. Detta fenomen kan med sitt dubbla ursprung naturligen endast med all möjlig reservation betecknas som ellips, då förkortningen endast i mindre utsträckning kan föras tillbaka till korresponderande tvåledade uttryck med enkel sättning av bestämningen, alltså till verklig, funktionellt motiverad ellips.

Även här är en analogisk utsträckning av bruket att anteckna, i det att tvåledade uttryck och även simplicia stympas genom analogiskt utelämnande av den del, som är eller förmodas vara en differentierande förled, även om den kvarstående delen av ordet i och för sig ger en oriktig föreställning om det menade eller ingen mening alls: *stötting* för *sparkstötting*; en mellanställning intar exempelvis *cykel*, där det enkla huvudordet ju ger en dålig mening men dock för språkkänslan motiveras av sammansättningarna *bi-* och *tricykel*. Kuriöst nog finnes en motsvarande bildning av inhemskt material, det i vissa landsändar använda *hjuling*, vars bildningstyp visar på en dylik förkortning av *två-* och *trehjuling*.

Vid verb är ellips av bestämning i själva verket lättare att fastställa. Särskilt är detta fallet vid de verb, som vanemässigt nyttjas som transitiva, vilkas betydelse alltså kräver uttryckt objekt. Inom de olika yrkenas språk finner man sålunda massor av transitiva verb, som till objekt ha ett och samma för dem alla gemensamma och självklara objekt, vilket därför också vanemässigt utelämnas: *sko*, *rykta*, *sela på*, *spänna för*, *vattna*, *fodra (hästen)*; *göra loss*, *stöta ut*, *sätta i gång*, *sätta på (grund)*, *förtöja (båten)*; *trycka*, *spika*, *ventilera (avhandling)*; *lägga in (ansökan) om tjänstledighet*; *eklatera*, *slå opp (förlovningen)* o. s. v.

I detta fall föreligger sålunda ett yttre, morfologiskt kriterium på utelämnandet: ett »transitivt» verb nyttjas här utan väntat objekt, »intransitivt». På grund av detta formella ellipskriterium brukar man här också allmänt antaga ellips. Men därvidlag är att märka: erkännes i uttrycket *spänna för* ellips av *hästen*, så fordrar konsekvensen, att man i samma uttryck erkänner ellips även av *vagnen*: *spänna* (nämligen *hästen*) för

(nämligen *vagnen*). Erkännes ellips av *båten* i *sätta på*, så måste man också erkänna ellips av *grund*: *sätta* (näml. *båten*) *på* (näml. *grund*). Konsekvenserna bli i själva verket synnerligen vittgående. Man drives att antaga ellips även i fall, där alla yttre morfologiska ellipskriterier svika, t. ex. *avbryta den talande* (näml. *i hans anförande*), *fara ut mot någon* (näml. *i okvädinsord*) o. s. v. Dessa förkortningars genesis är fullkomligt identisk med den ovan antydda, det är ellipsen i sin vanliga regelrätta funktion, som föranleder bortfallet, och det finns sålunda ur här anlagda synpunkter ingen anledning att dra sig för denna konsekvens. Ellipsen är i vanlig ordning att förklara ur syntaktiska förbindelser av välkänd typ, varvid framför allt samtal med hastig replikväxling böra tagas med i räkningen: *Avbryt mig inte i mitt tal!* — *Nej, jag skall inte avbryta dig* (näml. *i ditt tal*).

På samma sätt förklaras den vid närmare eftertanke ganska komiska ellipsen vid adjektiven *lång* och *kort*: *Jag skall bli mycket kort i mitt anförande.* — *Jag skall inte heller bli lång* (näml. *i mitt anförande*); det är sålunda ellips i vanlig funktion, som leder till bortfall av det gemensamma ledet, i detta fall bestämningen *i mitt tal*, *i mitt anförande* eller dylikt, först i ett av tvänne korresponderande uttryck, sedan i båda.

På liknande ellips bero de egendomliga uttrycken i tandläkarens språk: *Nu går jag in i pulpan; jag måste komma in i rotkanalen; nu är jag nere i själva rotspetsen*, nämligen *med borsten*, som hela tiden utgör den gemensamma självklara bestämning, som här ger verben *gå*, *komma in*, *vara* den karakteristiskt modifierade betydelsen. Ellipser av detta slag äro i varje yrkesterminologi vanliga; jag måste avstå från att ge flera exempel.

Svårigheten att i dylika fall konstatera ellipsen ligger naturligtvis däri, att alla morfologiska kriterier saknas. Då dessa svika, finnes i de fall — och det är naturligen de ojämeförligt flesta — där man icke med tillgängligt material kan steg för steg belägga ellipsutvecklingen, endast ett pålitligt ellipskriterium, och det är den karakteristiska modifieringen av betydelsen. Detta kriterium är i sådana fall som det här anförda *jag vill icke bliva lång* (näml. *i mitt anförande*) oemotsägligt, då språnget mellan *lång* i vanlig och *lång* i den genom ifrågavarande bestämning modifierade betydelsen är så stort och säreget, att faktiskt endast antagandet av ellips av just denna speciella bestämning kan förklara den förändrade betydelsen, men i de

ytterst vanliga fall, då den nya betydelsen långt mindre skarpt avtecknar sig mot den gamla, är detta kriterium otillräckligt — och något annat finns ej. Utvecklingen kan då bevisas endast i de fall, där den kan i detalj beläggas.

Vill man bilda sig en föreställning om denna företeelses natur och räckvidd, är det därför nödvändigt att iakttaga den i sådana fall, där den ännu är i vardande, där alltså det successiva tillblivandet kan följas steg för steg. När det gäller att göra en dylik utveckling åskådlig, är det emellertid mycket svårt att finna slående exempel, som framstå som klara även för den vid historiskt-semologiskt tänkande ovane iakttagaren. De färska exemplen, som strida mot ännu gängse språkbruk, stöta språkkänslan och förklaras bero på slarv eller felsägning, och gamla exempel, som överensstämmer med nu gängse språkbruk, förefalla självklara och anses icke kräva någon förklaring ur en äldre betydelse. Just övergången blir därför så svår att klargöra — en svårighet som gör sig gällande i all betydelsehistorisk forskning, icke minst då forskaren vid samlandet av belägg är hänvisad till lexika. Lexikografen söker — det ligger i hans arbetes natur — att urskilja de olika betydelserna hos ett ord, men även att i möjligaste mån särskilja dem, avgränsa dem mot varandra. Som exempel väljer han för varje särskild betydelse karakteristiska belägg, som visa den ifrågavarande skiftningen så klart som möjligt skild från närstående nyanser, d. v. s. exempel som ligga så att säga i centrum av ordets brukbarhetsområde i denna betydelse. På det sättet får lexikografen sina betydelser, *a*, *b*, *c* o. s. v., att klart avteckna sig mot varandra — och de belägg, som stå på gränsen mellan *a* och *b* och mellan *b* och *c* och därför svårligen låta inränga sig under någondera rubriken, de uteslutas för överskådlighetens skull. Men vanligen är det just dylika fall, där betydelsen så att säga vetter åt två håll, kan uppfattas på två olika sätt, som beteckna den semologiska utvecklingens väg och visa den nya betydelsen i vardande.

Dessa svårigheter göra sig i hög grad påminta, då det gäller att med belägg uppvisa ellipser av här ifrågavarande slag. Man må emellertid ha i minnet detta: den omständigheten, att en företeelse är svår att i varje särskilt fall bevisa, får ingalunda tas till intäkt för den uppfattningen, att den icke spelat nämnvärd roll, långt mindre att den icke existerat. Detta

för att möta de invändningar, som på denna punkt kunna komma att göras.

Till sist några ord om ellipsbegreppet.

Ellipsen har här fattats rent historiskt eller om man så vill genetiskt, icke som en färdig produkt av språkverksamheten utan fastmer som en funktion hos densamma, en syntaktisk möjlighet att under vissa förutsättningar lämna ett led i den fortgående tankekedjan uttryckt. Detta det morfologiska systemets egendomliga sätt att fungera i vissa fall har här till sitt ursprung klarlagts, i det det förts tillbaka till en språklig företeelse av långt allmännare räckvidd, den enkla sättningen av ord med tvåfaldig relation.

Ellips i egentlig mening kallar jag alltså den syntaktiska företeelsen, att i korresponderande tvåledade förbindelser med ett led gemensamt detta gemensamma led endast en gång samt, vid större frekvens, icke alls utsättes.

Ellipsen är alltså en funktion hos det morfologiska systemet, dess egendomliga sätt att under vissa betingelser möjliggöra större knapphet och koncentration i uttrycket. Från den talandes sida beror den på en språklig vana att endast en gång uttrycka ett föreställningselement, som intar lika plats i två föreställningsförbindelser, från den hörandes på en motsvarande vana att reproducera det endast en gång uttryckta elementet i båda förbindelserna. Men därjämte användes ordet ellips även för att beteckna produkten av denna process, själva utelämnandet eller rättare uteblivandet av ett morfem i en sats, vars betydelse av detsamma bestämmes. Mot denna utsträckning av bruket är icke mycket att invända.

Men om detta är ursprunget, själva kärnan i företeelsen, som sålunda genom sin funktion fullt klart avgränsar sig från liknande fenomen av annan art och med annat ursprung, så nödgas man konstatera, att från denna kärna åt olika håll utstråla allehanda skott eller förgreningar, av skilda omständigheter gynnade analogiska utvidgningar av bruket, vilka icke ha samma funktionella ursprung i korresponderande tvåledade uttryck. Dessa växa med sin på senare år allt yppigare fruktbарhet över och dölja den ursprungliga kärnan. De försvåra därför i utomordentlig grad ett klart särskiljande i det konkreta fallet av principiellt artskilda fenomen. Ett åtminstone teoretiskt särskiljande av de olika typerna efter deras ursprung är emel-

lertid nödvändigt, om någon klarhet i detta mångomskrivna problem skall kunna vinnas. Jag tror mig i det föregående ha klarlagt grunddragen av den syntaktiska utvecklingen och antytt utgångspunkterna för de olika linjer, den sedermera och särskilt i våra dagar slagit in på. Att slutgiltigt teckna denna senare utveckling i dess olika faser blir möjligt först då den nått en relativ avslutning, d. v. s. då språkkänslan stadgat sig genom att godta utvecklingens resultat i vissa fall och kanske förkasta dem i andra. Av den nu förvirrande rika floran komma då endast att kvarstå vissa mot varandra klart avgränsade typer som produktiva och många spridda bildningar som isolerade representanter för den en gång så frodiga vegetationen på detta område av syntaxen.

Den uppfattning av ellipsfenomenet, som här framlagts, ansluter sig till Pauls framställning i »Prinzipien» så till vida, som ellipsen såsom syntaktisk »figur» inrangerats som ett specialfall under rubriken enkel sättning med tvåfaldig relation. Men i utstakandet av gränserna har den mera beröringspunkter med Sundéns utredning av ellipsbegreppet i Språk och Stil XI. Även Sundén tar nämligen i denna uppsats liksom i sin avhandling »Contributions to the study of elliptical words in modern English» (Upsala 1904) den historiska synpunkten till grundval men vill inskränka ellipsbegreppet till att omfatta endast »individförkortning»; han vill även noga avgränsa detta begrepp i avseende på orsakerna: »förkortningen skall ha föranletts av ett funktionellt eller ett ekonomiskt-praktiskt behov».

Den historiska synpunktens tillämpning innebär, att blott de morfem skola kallas elliptiska, som framgått ur en historisk förkortning av andra morfem. Men inom den historiska förkortningen urskiljer Sundén två olika arter, typ- och individförkortning. »Den historiska typförkortningen innebär att icke en viss morfemindivid, utan blott en viss morfemtyp kan fastställas som den prototyp varur ett elliptiskt morfem framgått. Man kan därför i regel icke avgöra vilka enskilda morfem blivit utelämnade, när inom morfemtypen dessa växla» (s. 217). Såsom exempel anföras dels stympade satser såsom (*denna biljett*) *får ej överlåtas*, dels satselement såsom *två (biljetter) tredje klass, den tredje (dagen) i nionde (månaden)*. »Väl kunna vi i dessa fall med ledning av situationen bestämma vilka morfem utelämnats, men att typförkortning och icke individförkortning före-

ligger, framgår därav att räkneorden växla vid dessa utelämnade morfem, så att inga individuella räkneord kunna sägas bilda en stereotyp förbindelse med dem» (s. 219 f.).

Anlägga vi nu på dessa exempel de synpunkter, som här ovan tillämpats, så finna vi ellips av vanligt slag föreligga. Överst på biljetten har ursprungligen tvivelsutan stått *Biljett* eller *Program* (vid O. D.-konserten l. dyl.), och till detta ord som subjekt ha så hänförts två eller flera predikat: *gäller som inträdeskort, får ej överlåtas* o. dyl. Den enkla sättningen med två- eller trefaldig relation har så följts av ingen sättning alls, allt enligt det vanliga schemat. Detsamma gäller de förkortade satsselementen. De stereotypa samtalen i biljettluckan med beställning och svar framtvinga med språklig nödvändighet ellips av de gemensamma morfemen *biljett, klass, till: två (biljetter) tredje (klass till) Stockholm* i motsats till *tre andra Gävle* o. s. v. i oändlighet. Visserligen ha förbindelserna *två biljetter* och *nionde månaden* aldrig bildat semologiska enheter, som skulle kunna ställas i jämbredd med *Riks-telefon* eller *Södra Teatern*, men ellipsen fungerar likafullt på vanligt sätt, så att det gemensamma ledet utelämnas först i ett eller flera, så i alla fall. Bortfallet har även här sitt ursprung i den enkla sättningen med två- eller flerfaldig syftning, låt vara att bruket sedan analogiskt utsträckts till fall, som icke individuellt genomlupit den så att säga organiska ellipsutvecklingen. För Sundén blir skillnaden mellan denna s. k. typförkortning och individförkortningen viktig, därför att han främst tar sikte på ellipsens resultat, det förkortade morfemet, och dess förhållande till det äldre och fullständiga uttrycket; i min framställning är skillnaden oviktig, enär den icke berör ellipsfunktionen såsom sådan och sålunda icke heller ellipsbegreppet i vad jag anser vara dess kärna. Sundéns distinktion avgränsar en sekundär utvecklingstyp, som beror på analogisk utvidgning. Sådana sekundära typer finnas flera, som ovan påpekats.

»Den historiska individförkortningen» innebär en stympning av en viss morfemindivid, vars båda led, det kvarstående och det utelämnade, bildat en mer eller mindre stereotyp förbindelse. Inom denna åtminstone i teorien lätt avgränsade kategori erkänner Sundén såsom ellipser de förkortningar, som föranletts av ett funktionellt eller ett ekonomiskt praktiskt behov (s. 230). Vad som här omedelbart faller i ögonen är att vid ellipsbe-

greppets avgränsande med avseende på orsaken tvenne olika motiv anges som föranledande stympningen av morfemindividen. I *Stina*, *Sigge*, *Sved*, *städ*, *labbis* är »förkortningen medveten och har betingats av ett väsentligen funktionellt motiv, d. v. s. önskan att ge ett annat stämningsvärde åt morfemen». I andra fall, såsom i *riks*(telefon), *kilo*(gram), *Söder*(malm) »är sparsamhetsmotivet den verksammaste faktorn» eller åtminstone lika verksam (s. 229).

Att i de sist anförda fallen ellips i av mig antagen mening föreligger, är lika klart som att de först anförda fallen icke bero på sådan ellips. Det gemensamma *telefon* har fallit i motsättningen *Riks-* och *Allmänna*, *malm* har utelämnats i de korresponderande uttrycken *Norr-* och *Södermalm* (men märk väl, icke i *Östermalm*, ty denna beteckning uppkom på en tid, då namnen *Norr* och *Söder* redan voro usuella i elliptisk form, varför ingen korrespondens här motiverar ellips), *gram* är onödigt då motsatsen mellan *kilo* och *hekto* är aktuell o. s. v. De stympade morfemen ha med syntaktisk självklarhet framgått ur respektive fullständiga uttryck som en nödvändig följd av den enkla sättningen.

Annorlunda den förra typen av individförkortning. Det kan icke tänkas någon syntaktisk situation, i vilken *Sigurd* ger *Sigge*, *Svedelius* ger *Sved* eller *laboratorium* ger *labbis*, och *stället* (neutr.) är näppeligen framgånget ur sammanställningar av typen *städ-*, *stryk-* och *tvätterskor*, som för övrigt äro tänkbara endast som mycket fria grafiska förkortningar. Dylika bildningar uppträda när de äro nya alltid gruppvis, epidemiskt, att börja med endast i vissa slutna kretsar, som äro tillgängliga för smittan, d. v. s. som äro delaktiga i den speciella stämning, den nya bildningen avser att ge uttryck åt. Utgångspunkten är i regel ett starkt stämningsbetonat ord eller en likformig grupp av dylika, och kring denna kärna sluta sig analogiskt massor först och främst av betydelsebefryndade ord. Huru dessa kortformer äro bildade, genom ren stympning som i *Sved* eller genom stympning och tillfogande av ett quasi-suffix som i *labbis*, spelar ur genetisk synpunkt ingen roll. Den vidare utvecklingen är given i och genom mönsterordets (eller -ordens) förkortningstyp. Från min skoltid minns jag typen på *-is* som särskilt populär och produktiv: *kondis*, *snusis*, *barbis* etc., från min studenttid erinrar jag mig särskilt rena stympningar som

en viss tid på högsta modet: efter *Flu(stret)*, som jag tror var det första jag hörde, bildades ögonblickligen *Ru(llan)*, *Gä(stis)*, *Hö(rnan)* o. s. v., en hel vegetation, som nu så vitt jag vet är helt utdöd. Ursprunget kan vara en tillfällig felsägning, som slår an, en kontamination såsom *pubak* av *punsch* och *tobak*, en grafisk förkortning såsom *rek* och *ass* eller dylikt; en första analogibildning göres, som faller i smaken, och lavinen börjar rulla.¹

Teoretiskt sett föreligger i typen *Sved*, *labbis* intet som helst problem; saken är alldeles klar, även om en utredning av de enskilda fallen erbjuder betydande svårigheter, särskilt när fråga är om äldre bildningar, vilkas upprinnelse undandrar sig den nu levande generationens blickar. Att den bevarade litteraturen endast i lyckligaste fall av en tillfällighet kan ge vägledning när det gäller att utforska ursprunget, det ligger i öppen dag. Klart är emellertid att hela denna företeelse har sitt egentliga hemvist inom slangens och jargonens område, även om diverse bildningar därifrån hitta vägen ut till språkets allfarvägar. Förkortningar av detta slag äro, om man bortser från mönstret, som kräver sin historiska förklaring i varje särskilt fall, typiska analogibildningar, som avse att förläna nyskapelsen samma stämningssvärde som mönsterordet, så att säga utmärka den såsom tillhörande en viss känslöbetonad föreställningssfär genom att ikläda densamma den därtill hörande språkliga uniformen.

Mot denna typ (*Labbis*, *Sved*) avtecknar sig nu mycket skarpt den andra, som beror på ellips i av mig åsyftad betydelse (*riks*, *kilo*). Å ena sidan en analogibildning efter bestämt mönster, gjord med medveten avsikt i bestämt syfte, å andra sidan en syntaktisk utveckling, mekaniskt betingad av språkets morfologiska struktur.

Den skillnad mellan typen *Sved*, *labbis* och typen *riks*, *Söder*, som Sundén (sid. 229 ff.) antyder genom att som ellipsens motiv antaga ett funktionellt eller ett ekonomiskt-praktiskt behov, får sålunda, om man utgår från ellipsfunktionen sådan den här fattats, en principiell betydelse, som den icke har för Sundén. Skillnaden mellan individ- och typförkortning åter, som för Sundén blir så betydelsefull, att han vill inskränka ellipsbegreppet till den förra, blir med den här valda utgångspunkten av sekundär betydelse. Sundéns ellipsbegrepp är logiskt oantastligt och

¹ Se vidare Noreen, Vårt Språk V, § 55, där litteratur anföres.

praktiskt väl användbart som grammatiskt interpretationsmedel; det är klarare och skarpare avgränsat än alla föregångares. Teoretiskt brister det däruti, att icke ett utan två principiellt skilda ellipsmotiv antagas och att typförkortningen uteslutes även i fall, då samma funktionella ellipsmotiv föreligger som vid den ena arten av individförkortning.

I min framställning här ovan ges — så vitt jag vet för första gången — en enhetlig och genomförd förklaring av ellipsens ursprung och väsen. Teoretiskt torde den vara oangriplig: utgångspunkten, den enkla sättningen av ord med dubbel syftning, torde vara oomtvistlig, likaså den närmaste utvecklingen, ingen sättning med betydelseförtätning hos de kvarstående leden. Däremot vållar företeelsens avgränsning åt vissa håll — särskilt vid ellips av bestämning av vissa slag — stora svårigheter, liksom ock bedömandet av det enskilda fallet, så mycket mer som i flera riktningar genom sekundär utveckling analogibildningar kommit till stånd, som göra den teoretiskt skarpa gränsen i praktiken ytterst oklar. Detta innebär ingen anmärkning mot den framlagda teorien. Språkets utveckling är sådan. Knappt har språkbruket i ett visst avseende stadgat sig och linjerna klarnat, förrän nya förskjutningar inträda och grumla bilden.

För att även negativt avgränsa ellipsfenomenet sådant jag fattat det vill jag emellertid till sist i största korthet antyda de viktigaste av de morfologiska företeelser, vilka ehuru till ursprunget vitt skilda från ellipsen dock leda till likartade resultat.

Lättast att särskilja äro de rent grafiska förkortningar, som i dessa mångskriveriets dagar äro så vanliga. Klassiska äro här de postala förkortningarna *rek* och *ass*, järnvägarnas *lok* och *stins*, affärsmännens *cif* och *fob* o. s. v. De sistnämnda vittna genom sitt ursprung om varifrån detta nu med varje år allt starkare framträdande förkortningsmod kommit. Medan ännu för 20 år sedan dylika kortformer voro rätt sällsynta i skrift och mycket sällsynta i tal — *lok.*, *st.ins.* voro ursprungligen avsedda att utläsas som *lokomotiv*, *stationsinspektör* — äro de nu i den yngre generationens tal ytterligt vanliga. Från de anglosaxiska länderna har förkortningsraseriet som en smitta spritt sig till kontinenten och Skandinavien. Om förhållandena i Frankrike vittnar Hilding Kjellman i sin undersökning *Mots abrégés et tendances d'abréviation en français* (Upsala 1920), på det tyska språkområdet gör sig som jag i annat sammanhang skall upp-

visa alldeles samma utveckling märkbar, och i Sverige har med början särskilt inom affärslivets och sportens terminologi samma mäktiga inflytande gjort sig gällande. Men smittan har gripit omkring sig och märkes nu på områden, som säkert icke direkt afficierats. Inom studentkretsar hör man t. ex. numera allmänt uttrycket *läsa på lissen* och till och med *han lissar i tyska*; förkortningen *fil. lic.* är gammal i skrift, men uttalad är den en nyhet, som stöter den äldre generationen. Och så förhåller det sig nu med hoptals moderna kortformer. Den äldre generationens bestämda avvisande av dessa former vittnar om hela rörelsens nyhet.

Till denna rent grafiskt motiverade typ höra måhända fall sådana som *Gränges*, *Nya spår*, vilka ovan (sid. 38) anfördes som exempel på analogisk utvidgning av ellipsen i *Vivsta(varv)*, *Kullager(fabriken)*. Att i fondbörsens yrkesterminologi dylika grafiska förkortningar användas och i sin skrivna form utläsas, är självklart; detta utesluter icke den förut givna förklaringens giltighet, då företeelsen för visso kan ha dubbelt ursprung, men det visar i ett konkret fall, hur svår avgränsningen i praktiken ställer sig, den teoretiska skillnaden må vara än så klar.

Jämte dessa förkortningar med grafiskt ursprung förekomma andra med medveten avsikt gjorda förkortningar, där stympningen icke är grafiskt betingad utan förefaller vara rent godtycklig. En dylik av skriftbilden oberoende förkortning är *bil* för *automobil*, likaså norska *trikk* för *electric*. Dylik godtycklig stympning av morfem kan också tänkas föreligga i fall sådana som *Sved*, *Cham(pagne)*, *pod(ager)*, *städ* (med skämtsam morfologisk anslutning till *städ* i smedjan). Även här kunna regelrätta ellipser genom den prosodiska analogi, som det fullständiga och det förkortade morfemet erbjuda, underlätta stympningen. Denna företeelse torde dock knappast spela någon större roll i det moderna språket; i de flesta fall, såsom i de ovan omnämnda *Gä*, *Flu*, har man starka skäl att misstänka, att en grafisk förkortning givit första uppslaget till förkortningstypen.

Av helt annat slag äro de förkortningar, som uppstått genom prosodisk reduktion: *Morgon!* — *Står till?* — *'kar bra!* — *Tjänare!* Även här tillgodoses om man så vill ett ekonomiskt-praktiskt behov, i det dessa alldagliga och självklara fraser produceras med minsta möjliga besvär, men förkortningen är icke syntaktiskt motiverad; den drabbar vilken del av satsen som

helst, oberoende av dess morfologiska ställning, en del av ett ord, ett helt ord, flera ord, alltefter de prosodiska förhållandena. Och reduktionen sker icke språngvis, såsom vid ellips, utan så småningom. Vid ellips finnas inga mellanstadier i kvantitativt avseende, ordmassan är antingen fullständig eller reducerad: antingen *Södermalm* utan ellips eller *Söder* med ellips. Men mellan *ödmjuka tjänare* och *tjänare* ligga *mjuka tjänare* och *'ka tjänare* och många andra reducerade mellanstadier, som icke kunna återges i skrift, från det fullt uttalade till det endast antydda eller icke alls uttalade men ännu menade *Ödmjuka*. Dylik reduktion kan endast drabba den begränsade del av ordförrådet, som nyttjas under sådana mycket speciella förhållanden.

Ännu ett annat slag av förkortning är den kända retoriska figur, som kallas aposiopesis: *Quos ego — —! Vänta du, ska jag — —*. Denna säregna företeelse påträffas dels så att säga i vilt tillstånd, då känslorna bli övermäktiga och den talande blir i ordets bokstavliga mening »mällös» mitt i en mening eller i ett ord, dels odlad i retorikens plantskola, där detta ganska starkt verkande stilmedel fått sitt särskilda grafiska uttryck i ett antal små streck eller punkter. Diktarens konstnärliga aposiopesis bygger sin verkan på sin överensstämmelse med den naturliga mällösheten och är naturligtvis ytterst endast en medveten användning av denna affektyttring för stilistiska ändamål. Denna förkortning eller rättare avklippning av en påbörjad sats kan drabba vilka ord som helst och kan icke gärna få några bestående följder för ordförrådet.

Långt viktigare följder har då det medvetna och avsiktliga undertryckande av ord, som betingas av eufemistiska motiv. Känd är ju benägenheten att genom förvrängning undvika det klara uttalandet av ord, som av religiösa eller konventionella skäl äro »tabu»: *fy faderen, jäklar anagga, beruskad*, Ludvig Norströms *petternicklas* o. s. v. Lika vanligt är det emellertid att helt enkelt utesluta själva det anstötliga uttrycket eller den signifikativa delen därav: *det var då själva* (*fan* l. *dyl.*), *hin* (*onde*), (*gud*) *bevare oss, kyss mig!*, (*hemlig*)*huset, das* (*Haus*); detta förfarande leder naturligtvis till en koncentrerings av hela betydelsen i det kvarstående ordet: *hin, dass* o. s. v., alldeles som vid regelrätt ellips. Skillnaden ligger i orsaken, som här är icke

av syntaktisk utan av eufemistisk art.¹ Den pregnanta betydelsen hos det kvarstående ordet antydes genom emfatiskt uttal, alldeles som i vissa andra på skilda grunder reducerade uttryck, såsom *könet för det täcka könet, han har karaktär för en god karaktär o. s. v.*

Utrymmet tillåter dessvärre icke ett ingående på de olika problem, som här skymta fram. Icke heller kan jag diskutera de olika ellipsteorier, som förut framställts, hur tacksamt detta än kunde vara. Jag måste nöja mig med att ha framlagt en ny teori och ha antytt de vägar, jag tror forskningen måste slå in på, om på detta område nya och värdefulla resultat skola kunna vinnas. Området är lockande och långt mindre bearbetat än man vid en flyktig blick föreställer sig. Monografier över ellipsarter och förkortningstyper t. ex. i svenskan skulle ge intressanta och delvis överraskande resultat, inte minst för den historiska syntaxen. Redan en materialsamling, som med någon fullständighet avspeglade det faktiska språkbruket inom ett yrke eller en sluten miljö, skulle ge märkliga inblickar i »vad vi verkligen säga» — och vad vi utelämna.

¹ På dylikt eufemistiskt utelämnande av ogärna uttalade ord beror förmodligen den redan i fsv. tid uppträdande betydelsen 'döda' hos orden *slå* och *dräpa*. Falk-Torps antagande (Norw.-Dän. Etym. Wb., Heidelberg 1910, s. 159), att betydelsen 'slå ihjäl' skulle ha utvecklats sig ur betydelsen 'slå', kanske genom bortfallet av ett prefix, motsvarande *er-* i ty. *erschlagen*, håller knappast streck inför en granskning av beläggen. En sådan ger vid handen, att det fullständiga, så att säga normala uttrycket varit t. ex. fisl. *drepa til heljar, i hel, i dauða* (se vidare Fritzner *drepa* 4 i motsats mot 7), fsv. *dräpa i heell, j dödhen* (Söderwall *dräpa* 1 i motsats till 2); vid sidan härav finner man nu verbet ensamt i samma betydelse. Det är ytterst osannolikt, att denna pregnanta användning skulle vara ursprunglig och tilläggandet av bestämmningar ett yngre pleonastiskt bruk. Man kommer nog sanningen närmare, om man antager, att det längre uttrycket är det ursprungliga och att detta stympats av eufemistiska skäl, varefter det kvarstående verbet med emfatiskt uttal representerar hela idéinnehållet; jfr t. ex. *dicm (supremum) obire*.

LA LOCUTION *IL Y A*

ESSAI DE SYNTAXE HISTORIQUE

PAR

J. MELANDER

S'il est un tour de phrase qui semble appartenir au fond même de la langue française, c'est bien celui qui se compose du pronom adverbe *y* et d'une forme impersonnelle du verbe *avoir*: *il y a*, *il y avait*, etc. Les connaisseurs de l'ancienne langue savent cependant qu'il n'en est pas ainsi. En effet, il n'y a que l'usage impersonnel du verbe qui soit originaire, tandis que la particule *y*, qui est de rigueur dans la langue littéraire d'aujourd'hui, pouvait, dans les œuvres du moyen âge, manquer suivant les circonstances.

Les courtes remarques qui vont suivre ont pour but de donner quelques indications historiques sur l'expression «*il y a*» et d'exposer les règles qui ont déterminé l'emploi de la particule *y*. Elles n'ont pas la prétention d'épuiser le sujet; ce ne sont que quelques observations que j'ai faites au cours de mes lectures dirigées vers un autre but. Je les publie comme une contribution, si modeste qu'elle soit, à la syntaxe historique du français, qui reste encore à écrire.

Les notices que les grammairiens consacrent à l'expression *il y a* sont très sommaires. Diez, *Grammatik der rom. Sprachen*, t. III, 3e éd., p. 196—197, après avoir mentionné les formes ordinaires qu'a la locution dans les autres langues romanes, dit pour le français: «Franz. nur mit dem Adverb: *il y a longtemps*; *il y a des femmes*; altfr. auch ohne dasselbe: *aguait i ad e traison* L. Rois 377; *en vous a honnour et savoir* Ccy. 2398». L'indication que donne M. Meyer-Lübke est encore plus sommaire: «a.-franç. *a*, franç. mod. *il y a*» (*Grammaire des langues rom.*, t. III, § 99).

M. Haase est, à ma connaissance, le premier qui ait observé que l'emploi de l'adverbe *y* est déterminé par des règles. Il dit¹: «*Y* dans son acception d'adverbe de lieu s'est tellement

¹ *Syntaxe française du XVIIe siècle*. Traduite par M. Obert, Paris, 1898, § 10,1.

enraciné dans l'expression «*il y a*» que la langue moderne ne s'en passe plus, tandis que l'ancien français l'omettait souvent surtout avec une autre détermination de lieu». Même l'observation de M. Haase est trop imprécise et donne à croire que *y* s'employât indifféremment au moyen âge. On verra tout à l'heure que les règles sont beaucoup plus rigoureuses; encore l'emploi de l'adverbe *y* est-il déterminé non seulement par la présence ou l'absence d'un autre complément adverbial de lieu, mais aussi par le sens de l'expression.

Pour trancher la question, il faut tout d'abord se rendre compte des fonctions et des significations de la locution. Remarquons qu'au cours de son histoire l'expression n'a subi aucun développement d'emploi ni de sens. Depuis les premiers textes jusqu'à nos jours, elle s'emploie dans deux sens bien distincts:

- 1° elle exprime l'existence, soit qu'il s'agisse d'une personne ou d'un objet qui se trouvent à un lieu ou bien de l'espace qui sépare deux lieux.

Ex. *Il y a deux personnes dans la chambre.*
Il n'y a que deux lieues d'ici à la ville.

- 2° elle désigne le temps qui s'est écoulé depuis un certain événement.

Ex. *Il y a une semaine qu'il est parti.*

Déjà dans le latin vulgaire, l'usage impersonnel de *habere* avec le sens de «*il y a*» était tout constitué dans ces deux emplois. En voici quelques exemples:

- 1° Dans le sens d'existence.

et habet in ipsa cripta ad latus deorsum descendentibus nomina suprascripta Itin. Burd., p. 19; *habet in bibliotheca Ulpia librum elephantinum* Flav. Vopisc. Tacitus, 8,1; *duodecim milia habet de Sarapta usque in Sidona* Theodosius, § 73; *habebat autem de eo loco ad montem Dei forsitan quattuor milia* Pereg. Ætheriae, 1,2; *inde ad sanctam Teclam habebat de ciuitate forsitan mille quingentos passus* ibid., 23,2; *ibi habet dactulum Nicolaum maiorem* Theodosius, § 65; *Hic habet reliquias* Le Blant, Inscriptions chrét., I, p. 30.

2° Dans le sens temporel.

ex quo hinc profectus est, habet annos XIV Hist. Apoll., 31.¹

Ces passages nous montrent que le latin se contenta de la forme verbale seule; les adverbes *hic, ibi*, qui se trouvent dans les deux derniers exemples cités sous 1° ont leur pleine signification de «ici, là». Le verbe *habere* est actif et implique pour le nom qui en dépend l'accusatif.

Le plus ancien français ne fait que continuer l'usage latin. Je citerai les exemples qu'offrent l'*Alexis* et le *Pèlerinage de Charlemagne*, deux textes appartenant à des dialectes différents. Ils se rangent facilement dans les deux catégories établies. Pour mieux faire ressortir la construction, il convient de séparer, dans la première catégorie, les passages où la détermination de lieu est exprimée par un complément adverbial autre que *y* de ceux où elle est exprimée par cet adverbe.

1° Dans le sens d'existence.

- a) La détermination de lieu est exprimée par un complément adverbial autre que *y*.

Alexis: En icest siecle nen at parfite amour 14 c; *Onques en Rome nen out si grant leticie, Come out le jorn as povres ed as riches* 108 a—b; *Soz ciel n'at ome quis puisset conforter* 118 e.

Pèlerinage de Charlemagne: N'at tant bel chevalier de ci en Antioche 49; *Laenz at un alter de sainte Paternostre* 114; *Donrai vos tels reliques, meillors nen at soz ciel* 169; *Onques nen out larron tant com ma terre duret* 324 (*tant com ma terre duret* équivaut à «dans tout mon pays»); *molt gent palais at ci* 365; cf. 482, 576, 600, 754; *En la chambre voltice out un perron marbrin* 439.

- b) La détermination de lieu est exprimée par *y*.

Alexis: S'i ert credance, dont or n'i at nul prout 1 c; *La vide ert fraiele, n'i at durable honour* 14 d;

¹ Cf. Geyer, *Kritische und sprachliche Erläuterungen zu Antonini Placentini Itinerarium*, Thèse d'Erlangen, Augsburg, 1892, p. 63; Löfstedt, *Philologischer Kommentar zur Peregrinatio Ætheriae*, Uppsala, 1911, p. 43.

Un en i out qui sempres vint avant 46 c; N'i out si dur ne l'estoüst plorer 86 e; Nul n'en i at quin alget malendous, Cel n'en i at quin report sa dolour 111 d—e; Cel jorn i out cent mil lairmes ploredes 119 e.

Pèlerinage de Charlemagne: *Dus i out et de meines 4; Del plus fin or d'Arabie i out mil mars fondut 199; Tant i at de fin or que jo n'en sai mesure 321; Cent colombes i at tot de marbre en estant 350; Doze liz i at bons de cuivre et de metal 425; s'i at un home mis 440; N'i at hontage nul vers le rei 506; cf. 617, 659; Entre or fin et argent gardez com bien i at 509; Mainte feiz i out mis trente homes en essai 510; La hanste de pomier, de fer i ait une alne 606; Se vos l'oüissez fait, i oüst felonie 689; Et Franceis les esguardent, n'i out un n'en parolt 812.*

2° Dans le sens temporel:

Alexis: *tanz jorz at que nem vidrent 42 e; .*

Pèlerinage de Charlemagne: *set anz out que nes mut 193; Pose at que jo n'i fui 218; Bien at set anz et miels Qu'en ai oït parler estranges soldeiers 310—11.*

Ce sont les exemples de l'expression «*il y a*» que nous fournissent l'Alexis et le Pèlerinage. Ils sont typiques pour l'usage ordinaire de l'ancien français, et ils nous permettent d'établir les règles auxquelles était soumis l'emploi de l'adverbe *y* dans les premiers siècles de la langue.

La particule manque toujours, si l'expression a le sens temporel¹; elle fait également défaut au sens d'existence, si la phrase contient un autre complément adverbial de lieu, tandis qu'elle apparaît toujours dans le sens d'existence, si la phrase est dépourvue d'autre détermination de lieu. En présence de ces faits il faut conclure que *y*, qui se trouve dans ce dernier cas, garde encore son acception propre d'adverbe de lieu. L'adverbe a donc une fonction réelle et il n'est pas encore devenu l'accompagnateur formel du verbe qu'il est de nos jours. Il est amené par le besoin qu'a l'homme primitif de localiser de façon précise l'objet dont il parle. Dans le sens temporel l'expression ne

¹ Ce cas ne rentre pas dans la règle de M. Haase.

comportait naturellement pas de localisation de quelque genre que ce fût, et c'est pourquoi la particule *y* fait défaut.

On constate que rien n'est changé à la construction latine. La forme impersonnelle du verbe *avoir* est encore capable d'exprimer, à elle seule, l'idée qui est aujourd'hui rendue par «*il y a*». On retrouve également l'accusatif du nom dont il est question.

Les règles établies sont strictement observées aux anciennes époques du français. Les exceptions sont extrêmement rares. On peut lire texte après texte sans trouver aucun exemple qui soit contraire aux règles, et l'on s'étonne de voir la langue, pour un si menu détail, se conformer à la tradition avec tant de rigueur.

En voici quelques autres exemples, qui sont trop connus des familiers de l'ancienne littérature pour qu'il soit nécessaire d'indiquer les textes auxquels ils sont empruntés.

1° a) *en France n'ot meillor; en l'ost n'avoit meillor; n'a home el mont; soz ciel n'a home; en tot le mont n'a sa per; n'at plus bel home en tot le païs; bon compaignon ot en lui; prod'ome aveit en lui; en eus n'ot qu'aïrier; ainsi dist Charles ou il n'at qu'aïrier; ci a bon chevailler; ci a molt grant amor, etc.*

b) *n'i a celui n'ait paor de sa vie; mais n'i a nul qui l'en veuille escouter; n'en i ot un quin portast vie; n'i ot resne tenue; n'i ait plus demoré; le jor i ot maint espié tronçonné; poi en i a joie n'en ait; n'i a remes duc ne conte ne per: or n'i a plus; qu'il n'i a el fors que je muere, etc.*

2° *bien a quinze anz; plus a d'un an; n'a pas encore .ii. anz et .iiii. mois; pieç'a; lonc temps a; molt a grant temps; poi a; n'a gaires, etc.*

Il est facile d'expliquer l'usage moderne, qui a introduit l'adverbe *y* dans toutes les phrases. A force d'être employé pour désigner un lieu qui s'entendait souvent de lui-même, *y* commença à perdre sa valeur propre et fut considéré comme appartenant au verbe dont il précisait de plus près le sens.

Les exemples suivants nous montreront comment s'est faite cette dégradation de l'adverbe.

El front davant ot une litre
D'esmeraudes et de jagonces:
D'or i aveit plus de mil onces.
Tendu i ot une cortine,
Que li tramist une reïne.

(Roman de Thèbes v. 890—94.)

Ainz que passast, ço cuit, li jors,
I ot beté plus de cent ors;
Granz batailles i ot de vers,
Chevreus i ot et dains et cers;
Mout i ot cignes et poons,
Oies et grues et hairons.

(Ibid. v. 439—44.)

Le début du *Couronnement de Louis*, où est décrite la cour assemblée à Aix-la-Chapelle, nous fournit un autre exemple.

- V. Cel jor i ot bien dis et uit evesques,
Et si i ot dis et uit arcevesques;
Li apostoiles de Rome chanta messe.
- VI. Cel jor i ot oferende molt bele
Que puis cele ore n'ot en France plus bele.
Qui la reçut molt par en fist grant feste.
- VII. Cel jor i ot bien vint et sis abez,
Et si i ot quatre reis coronez.

(Cour. Louis v. 39—46.)

Voici un passage tiré du *Roman de Troie*.

Une cité ot iluec près,
Que l'om clamot Jaconitès:
Bele ert e grant e fort e gente,
'Tors i aveit bien plus de trente;
Close esteit tote de bon mur
De fin marbre, serré e dur;
Mout i aveit riches maisons
E granz palais e hauz donjons,
E chevaliers e marcheanz
Riches e sages e mananz;
Dames i ot mout e puceles,
E borgeises cointes e beles.

(Troie v. 1147—58.)

Il serait facile de multiplier les passages de ce genre. Ceux que je viens de citer suffiront pour nous montrer dans quelles circonstances *y* pouvait perdre son acception originale d'adverbe de lieu. Dans la plupart des cas cités, il nous paraît assez superflu de désigner par *y* la localité, le lieu où se trouve ce dont il est parlé étant déjà suffisamment familier au lecteur ou à l'auditeur. Et puisqu'il suffisait de la forme verbale seule pour exprimer l'existence, la particule n'a pas de fonction absolument nécessaire; elle n'est que la répétition assez oiseuse du lieu déjà mentionné. Mais l'ancien français affectionnait ces répétitions, et c'est sans doute dans cette prédilection de l'ancienne langue pour les expressions pléonastiques¹ qu'il faut chercher la raison de l'emploi constant que fait le français actuel de l'adverbe *y* avec l'*avoir* impersonnel. A mesure qu'on s'habitue à voir l'adverbe apparaître sans valeur propre, on fut amené à l'introduire non seulement dans les cas où la localité était déjà exprimée par un mot spécial, mais encore dans les phrases temporelles. L'expression se figea de plus en plus sous cette forme, de sorte que la langue littéraire moderne ne peut plus se passer de l'adverbe. Il a perdu son acception matérielle et n'a plus d'autre fonction que de marquer l'impersonnalité du verbe *avoir*.²

Il a fallu un temps considérable pour généraliser cet emploi de *y*. Les œuvres du XVIIe siècle nous offrent encore des traces de l'ancien usage. Je donnerai plus loin quelques indications sur les destinées de notre expression à travers les siècles.

Il convient de dire ici quelques mots de la forme sous laquelle la locution apparaît dans les anciens documents. Comme je l'ai fait remarquer, l'ancienne règle était respectée assez fidèlement dans les premiers siècles de la langue. J'estime même qu'elle s'observait plus fidèlement encore que ne le laissent croire les éditions des vieux textes. On sait que la plupart de ces textes nous ont été conservés par des manuscrits de

¹ «Pléonastique» du point de vue moderne.

² On peut comparer à cet emploi de *y* celui qu'on fait du pronom adverbe *en* dans bien des expressions où l'esprit moderne n'a qu'une idée très vague de l'adverbe: *en être à; il en est de même; s'en tenir à; en vouloir à quelqu'un* et *en avoir à quelqu'un, en venir aux mains*, etc. Ici encore l'adverbe modifie plus ou moins le sens du verbe en lui accordant une signification spéciale.

beaucoup postérieurs à l'époque où écrivaient les auteurs, et que la difficulté consiste à savoir si une expression linguistique que donnent les manuscrits appartient à l'auteur ou si elle est due au copiste. Si elle est attestée par tous les manuscrits connus, elle peut avec sûreté être attribuée à l'auteur, mais s'il y a désaccord entre les manuscrits ou, le cas échéant, si l'unique manuscrit offre une leçon fautive, toutes sortes de difficultés se présentent, et il n'est nullement certain que la leçon choisie ou la correction proposée par l'éditeur reflètent la langue de l'auteur. Cela s'applique à notre locution. Si un texte, à côté d'une foule d'exemples de «*il y a*» conformes aux règles établies, en présente un petit nombre d'autres qui y sont contraires, on a toujours à examiner s'ils remontent à l'auteur.

Or il se trouve que parmi ces exceptions aux règles relatives à «*il y a*» fournies par les éditions de textes, il y en a quelques-unes qui sont dues à la conjecture des éditeurs. Prenons comme exemple de ce que nous venons de dire la *Chançon de Guillelme* publiée par H. Suchier.¹ On y trouve d'abord deux vers presque identiques: *De quinze liwes n'i out ne duit ne gué* 714 et *De quinze liwes n'out funtaine ne gué* 847, où se rencontrent les deux formes concurrentes de la locution. Comme ces deux passages sont donnés par l'unique manuscrit, ils appartiennent probablement à l'auteur, et le premier vers cité nous fournirait alors le premier exemple de l'usage moderne de «*il y a*», *de quinze liwes* équivalant à une détermination de lieu. Mais il y a dans le même texte deux autres vers, transmis fautivement par le manuscrit. Ce sont *Contre un des noz i a bien des lur mil* 195 et *de l'or d'Arabe i out en mi la bocle* 375 où l'éditeur, pour obtenir le nombre correct de syllabes, a introduit *i* manquant dans la copie. Les deux vers du manuscrit présentant une syllabe de moins, une correction s'impose, et l'éditeur renvoie, pour l'émendation du premier vers, aux vers 270, 710 et 1693 de la *Chevalerie Vivien* publiée par M. Ter racher² où celui-ci écrit *Contre .i. des nos en i a cent d'armé (Aufraignes)*. Comme ce dernier poème est postérieur d'environ un siècle à la *Chançon de Guillelme*³, ce renvoi ne convainc pas

¹ *Bibliotheca normannica*, VIII, Halle, 1911.

² Paris, Champion, 1909.

³ Cf. Suchier, *Chanç. de G.*, p. xxx et G. Paris, *La littérature française au moyen âge*, 5e éd., p. 273.

complètement; encore faut-il observer que quelques-uns des manuscrits qui nous ont conservé la Chev. Vivien omettent *i* aux endroits cités. Pour le second vers cité je proposerais de lire: *de l'or d'Arabe en out en mi la bocle* avec l'emploi pléonastique de *en*; cf. le vers 348 *de la poür en ordeiat sa hulce*.

Le *Roman de Tristan*¹ nous fournit un exemple de notre locution où *y* est employé avec une autre détermination de lieu:

Mout les vi ja taisant e muz,
Qant li Morhot fu ça venuz,
Ou nen i out un d'eus tot sous
Qui osast prendre ses adous.

(v. 135—138.)

C'est le seul exemple de la forme analogique de «*il y a*» qui soit attesté par l'unique manuscrit. Cependant on trouve dans le texte critique de l'éditeur, M. E. Muret, un autre exemple: *Sire, .iii. anz i a: ne ment* 3764. Le manuscrit porte: *Qanz anz as esté fors de gent? — Sire .iii. anz .i. arrement*. La leçon du dernier vers est assurément fautive; *.i.* est difficile à comprendre, à supposer que le manuscrit offre vraiment cette graphie (*.i.* = *un*). La conjecture de M. Muret me paraît fort douteuse, étant donné que l'*y* analogique se montre dans le sens temporel beaucoup plus tard que dans le sens d'existence. Je proposerais de lire: *Sire, .iii. anz a arrement*, et je traduis «il y a (aura) bientôt trois ans». Cette correction a l'avantage de ne pas s'écarter beaucoup de la leçon du manuscrit tout en respectant pour notre locution la forme habituelle à l'époque de l'auteur. Comme le fait remarquer M. Muret, l'écriture de la copie est fort indistincte²; la graphie *.i.* peut donc être une mauvaise notation pour *a*.³

Dans l'édition de la *Prise de Cordres* publiée par M. Denusianu⁴, on lit au vers 1469 *Aigue la (:la tor) clost, antor i a rosel*. Le manuscrit donne *antor et a rosel*. Il me semble plus

¹ *Le Roman de Tristan par Béroul et un anonyme* (Soc. des anç. textes) Paris, 1903.

² Dans l'édition des *Classiques français du moyen âge*, 12, p. 139.

³ La conjecture de M. Acher (*Zeitschrift für rom. Phil.*, XXXIII (1909), p. 724): *Sire, .iii. anz en arrement* (= *erraument*) doit certainement être rejetée; je ne connais pas d'exemple de pareille omission du verbe *avoir*, et M. Acher confesse lui-même n'avoir aucun exemple de *en erraument*.

⁴ *Société des anç. textes*, 1896.

simple de supposer que les mots *antor* et *et* ont été intervertis par le copiste et de lire par conséquent: *et antor a rosel*.

Au vers 1669 d'*Elie de saint Gille*¹, l'éditeur, G. Paris, écrit: *Si [i] a. m. cloketes qui pendent d'or fin cler*. Aucune correction n'est nécessaire. Seulement il faut écrire *S'i a .m. cloketes*, etc. et lire *.m.* comme dissyllabe. Cette forme dissyllabique *mile* était familière à l'auteur du poème d'après le témoignage des vers 869 *Tant en a asamblé .c. m. sont et plus* et 2430 *Et ot en sa compaignie .xx. m. Turs armé[s]*. Pour l'élision de *si* devant *i*, voir *Et s'i avra .ii. escus de Navaire* 71; cf. 73, 1646, etc.

Le passage suivant emprunté au *Moniage Guillaume*² donne lieu à des remarques d'une autre nature.

Tant va li quens et arriere et avant,
Qu'en un val entre mout subtil et mout grant.
Desous un arbre foillu et verdoiant
Une riviere i ot bele et corant;
Sour le riviere troeve un habitement.

(v. 2100—2104.)

D'après la ponctuation adoptée par l'éditeur, le vers 2103 fournirait une exception aux règles, le vers précédent renfermant la détermination de lieu. Je proposerais de mettre une virgule après *grant* et le point après *verdoiant*. Il me semble que cette manière de ponctuer, tout en justifiant l'emploi de *i* au vers 2103, rend mieux le sens du passage.

Le temps me manque pour poursuivre cette étude minutieuse des textes publiés. Je ferai seulement remarquer que, dès les premiers documents, l'adverbe *y* pouvait parfois s'omettre dans le sens d'existence même dans des phrases qui manquent d'autre détermination de lieu. Les exemples semblent être fort rares. On trouve: *A il Franceis qui por mon cors le face?* Cour. Louis 2410; *Que onques n'ot .i. si hardi Qui s'en osast armer vers lui* Tristan (Bérout) 851—52; *N'a .x. citez ou ait tant bone espée* Mort Aym. 3250; *Seignor, a il nul de vos, qui la bataille vueille fere?* Marques de Rome, p. 101.

Pour terminer je vais donner quelques exemples montrant la forme de l'expression à des époques différentes. J'ai choisi

¹ Édition de la *Société des anç. textes fr.*, Paris, 1879.

² Publié par W. Cloetta, *Soc. des anç. textes*, Paris, 1906.

quelques œuvres en prose, qui se prêtent mieux que les œuvres poétiques à une étude syntactique. Ce sont les suivantes: *Aucassin et Nicolette* (environ 1200), *Le Roman de Marques de Rome* (vers 1268¹), *L'Histoire de saint Louis* par Joinville (1309), les *Cent nouvelles nouvelles*² (1450—1460) et les *Mémoires de Philippe de Commines*, I (environ 1490).³

Les exemples que nous fournit Auc. et Nic. de «il y a» sont tous conformes aux règles établies. Il en est de même pour ceux de Marques de Rome, à part l'exemple déjà cité. Joinville suit encore l'ancien usage assez fidèlement; les exemples de *y* employé avec une autre détermination de lieu sont très rares: *il y eust grant foison d'arbres en la montaigne* § 190; *Mout en y ot de noiez en l'un fleuve et en l'autre* § 201; cf. §§ 234, 532, 548, 552, 597. Je n'ai pas trouvé d'exemples du sens temporel. Notons les deux passages suivants: *Et ot un Sarrazin, quant il furent arrivei* § 161; *il a aussi comme une grant haye* § 208. Dans les *Cent nouvelles nouvelles*, le nouvel usage a fait des progrès considérables dans le sens d'existence; j'en ai noté une cinquantaine d'exemples. Le sens temporel, au contraire, se conforme aux anciennes règles; je n'ai trouvé que trois exceptions: *il y a plus d'un mois* I, p. 59; *il n'y a que six jours* I, p. 299; *cest œil cy est plus lait qu'il y a XV. jours* II, p. 175. Dans Commines, l'aspect moderne de l'expression s'accroît plus encore: la forme actuelle l'emporte non seulement dans le sens d'existence, mais aussi dans le sens temporel. Citons les exemples de ce dernier sens offerts par les cent premières pages des *Mémoires*: *il y peult bien avoir vingt trois ans* p. 15; *n'y avoit pas trois ans* p. 79; *n'y avoit pas neuf moys* p. 92; cf. *long temps avoit* p. 11.

Mais l'adverbe *a* pu s'omettre plus longtemps encore. En voici quelques exemples du XVIIe siècle empruntés à l'ouvrage cité de M. Haase. 1° Dans le sens d'existence: a) avec une détermination de lieu: *Je sais qu'il s'élève des vapeurs bien chaudes de cette veine de souffre que vous dites qu'il a alentour du cœur Balz.*, Lettr., IX, 59; *Qu'il eût en ce péril de quoi tant m'ébran-*

¹ *Bibliothek des litt. Vereins in Stuttgart*, 187, Tübingen, 1889, p. VI.

² *Bibl. elzévirienne*, Paris, 1857—58.

³ *Collection de textes pour servir à l'étude et à l'enseignement de l'histoire*, 33, Paris, 1901.

ler. Mol. Princ. d'Élide, I, 3, 284; b) sans détermination de lieu: *Quelque passion que j'aie pour la guerre, il en a quelque autre qui est bien plus forte en moi* Voit., I, 65; *Il m'a paru que la véritable cause est qu'il en a de vrais* Pasc., Pens., II, 71. 2° Dans le sens temporel: *Voilà ce que je devois vous avoir écrit il a longtemps* Voit., I, 584; *N'a pas longtemps de Rome revenoit Certain cadet* La Font., Contes, I, 3, 1. Cf. Brunot, *Histoire de la langue française*, III, 2, p. 484.

DET HISTORISKA BEVISET FÖR EUFEMIAVISORNAS ÅLDER

AV

A. NORDFELT

I en uppsats om »En svensk riddardikt och dess original» (Nyfil. Sällsk:s stud., 1920)¹ har jag framhållit svårigheterna att förena den hävdvunna uppfattningen om de tre s. k. Eufemia-visornas ålder med den modärna språkforskningens resultat i samma fråga.

Enligt nämnda uppfattning skulle Herr Ivan (Lejonrid-daren) gå tillbaka till år 1303, Härtig Fredrik av Normandi till 1308² och Flores och Blanzaflor till 1312, och då det var veterligt, att den svenske härtigen Erik befann sig på för-lovnings- och brölloppsfärd i Norge — över vilket land åtminstone Ivan och Flores, om ock på olika sätt, anses ha blivit överflyttade till oss — vid tidpunkter, som infalla mellan åren 1302 och 1312, har man härav dragit vittgående slutsatser angående sättet för de svenska dikternas tillkomst.

Däremot framgår av de nyare språkliga undersökningarna, att Flores är att förlägga till tiden omkring 1350 samt att det sannolika synes vara, att de båda andra dikterna icke äro mer än ett eller annat tiotal av år äldre.

I ovannämnda uppsats har jag i huvudsak slutit mig till den senare åsikten och sökt att ge en antaglig förklaring av det hela, men då detta skett mera i förbigående och endast som ett tillägg till det ämne, jag närmast hade att behandla, har jag ansett frågan böra upptagas till en mera ingående undersökning från en av de synpunkter, som kunna vara för den-samma av betydelse. Dit hör framför allt spørsmålet om till-förlitligheten av uppgifterna i de slutverser, som förekomma i de tre dikterna, ty det är väsentligen på dessa, som de tidigare

¹ Beträffande litteraturanvisningar i övrigt hänvisas, för utrymmets skull, till samma uppsats.

² Huruvida tidsbestämningen skall tolkas såsom 1308 eller 1309, är om-tvistat, men denna fråga spelar ingen roll i föreliggande artikel.

tidsbestämningarna grundats. Det är innebörden i dessa uppgifter, som jag här kallar för det historiska beviset för Eufemias visornas ålder.

Slutverserna angiva, att dikterna på drottning Eufemias föranstaltande överflyttades till svenska åren 1303, 1308 och 1312, men samtidigt omtalas Eufemia i alla tre dikterna såsom avliden. Uppgiften blir då först att närmare granska och söka förklara denna motsägelse, som visserligen av föregående författare framhållits och något diskuterats men som man snarare haft en viss benägenhet att gå på sidan om och egentligen aldrig trängt riktigt in på livet.

Sant är, att redan några bland de äldre forskarna t. ex. Klemming och Geete, förklarat nämnda motsägelse på det sätt, som synes rimligast, nämligen så, att slutverserna utgöra senare tillägg till dikterna. Men bland de andra har t. ex. Storm sökt att lösa svårigheten genom att antaga en sammanslagning av två olika (förlorade) norska versioner — varav tyckes framgå, att han anser verserna från början hava tillhört den svenska bearbetningen —, och Kölbing, som är en av de grundligaste och mest detaljerade forskarna på detta område, har icke dragit sig för att alternativt framkasta den möjligheten, att den svenska författaren själv skulle ha skrivit dem. Från denna uppfattning utgår också Schück i Sv. litteraturhistoria av år 1890 (I, sid. 194).

Häri genom har uppstått ett visst osäkerhetstillstånd, som närmast kan karakteriseras så, att man visserligen å ena sidan varit helt eller halvt medveten om att dessa verser vore ett fristående bihang — och såsom sådant måhända av tvivelaktigt värde — men å andra sidan blundat för denna omständighet och av deras uppgifter dragit slutsatser, som om verserna utgjort integrerande delar av själva dikterna.

Jag tror därför, att det kunde vara till nytta att söka klarlägga dessa förhållanden, bland annat för att möjligen bespara kommande författare en del av det bryderi, som jag själv måst arbeta mig igenom.

Det torde då till en början vara nödvändigt att meddela innehållet i slutverserna, men då den fornsvenska ordalydelsen måhända skulle bereda en del läsare vissa svårigheter, har jag ansett lämpligare att så troget som möjligt översätta dem till

modärn svensk prosa. De tre dikterna innehålla sålunda i sina slutverser följande:

Ivan: Då tusen vintrar och trehundra år — efter guds födelse voro förlidna — och därtill tre, vid den tiden — blev denna bok satt på vers — drottning Eufemia, mån I tro, — lät översätta denna bok så — från välskt språk till vårt mål — gud nåde den ädla damens själ — som var drottning över Norge — med guds miskund i tretton år — nu är denna bok till ända — gud sände oss sin nåd — gud give den som gjorde den — och alla dem som hörde boken — himmelrikets glädje för deras möda — och frälse oss från helvetets död.

Fredrik: (Härmed ändas denna saga — gud låte oss så våra dagar — i denna världen ända — att vi må bliva väl kända — bland heliga män i himmelen — och leva i glädje evärdeligt)¹ — den bok som I här hören — den lät kejsar Otto göra — och översätta från välskt till tyskt mål — gud nåde den ädle furstens själ — nu är den återigen satt på vers — nyligen, för kort tid sedan — från tyskt till svenskt språk — det förstå gamla och unga — densamma lät översätta till vårt mål — drottning Eufemia, hennes själ — give gud i himmelen — med änglarna evärdelig nåd — för all den dygd och ära — hon verkade, medan hon var här — både mot gud och världen — och var det mycken skada — att hon ej fick längre leva — och hos vänner och fränder bliva — då tusen år och trehundra år — efter guds födelse voro förlidna — och därtill åtta år och två månader — blev denna bok diktad så — som han (bearbetaren) kunde tyda den — för var och en som det lyster att höra — jag vill därmed ända — gud sände oss sin nåd — och give alla som boken hörde — så ock den som boken gjorde — glädje förutan ända — då döden träffar dem — den som skrev den ske ock så — däri instämma vi alla.

Flores: (Nu haven I hört omtalas — huru dessa två hedna människor — ändade sitt liv och fingo ro — som gud giver alla som tro på honom) — nu är denna saga till ända — gud sände oss sin nåd — den som lät översätta den på vers — drottning Eufemia, vid den tiden — kort förr än hon dog — gud give hennes själ nåd och ro — så ock den som boken gjorde — och alla dem som boken hörde — rätt ånger och gott skriftermål — himmelrikets glädje åt vår själ — det må Jesus Kristus låta oss få — som lever och råder förutan ända.

Därefter anser jag mig böra diskutera möjligheten av en förklaring, vilken i sådana fall som detta ligger mycket nära till hands. Jag menar, att man skulle kunna vara frestad till det

¹ Det inom parentes satta eller en del därav kan möjligen ha tillhört originalen. Åtminstone har Ivan före de övriga uppgifterna en slutreflexion — dock utan det religiösa inslaget —, vilken tydligen är hämtad ur det franska originalet och därför icke här ovan upptagits bland de slutverser, som utgöra senare tillägg.

antagandet, att här föreligger en s. k. *interpolation*, d. v. s. att en av skrivarna skulle, såsom sådana bevisligen ofta nog tillåtit sig, kritiklöst ha tillagt en eller annan vers, som står i strid med innehållet i övrigt och som lika kritiklöst skulle ha bibehållits i senare avskrifter. Man bör nämligen komma i håg, att flera av dessa kopister, fränsett den rent manuelle skrivfärdigheten, voro ganska stora stympare, som icke alltid frågade efter, om det blev någon förnuftig mening i vad de skrevo.

Emellertid befinnes det, i fråga om alla tre dikterna, att det, som handlar om Eufemias åtgöranden, är så nära förbundet med hänsyftningarna på hennes död, att det ena icke kan skiljas från det andra. Så är i Ivan sista ordet i »a vart maal» avsett att rimma med sista ordet i »the ædhla frugho siæl», i Fredrik är förhållandet detsamma (»a vart maal — henna siæl»), och i Flores är det ena momentet genom satssammanhanget oskiljaktigt förbundet med det andra (»then them loot vænda til rima — eufemia drötning ij den sama tîma — litith för æn hon do»).

På grund härav måste man förkasta tanken på en interpolation eller annan procedur av mekanisk art och söka förklaringen på annat håll.

Jag övergår därför till att ånyo (jfr min föregående uppsats, sid. 119) till omnämnande upptaga den möjligheten, att verserna skulle ha tillhört de svenska originalen, d. v. s. blivit författade av den, som överflyttat dikterna till vårt språk. Vill man fasthålla vid denna förklaring, så nödgas man tänka sig följande förlopp.

Sedan bearbetaren — eller författaren, såsom han med visst fog och framför allt för enkelhetens skull kan kallas — slutskrivit sina verk åren 1303, 1308 och 1312 och dessa avlämnats till uppdragsgivarinnan eller någon annan, har denna avlidit år 1312. Han skulle då ha skaffat sig originalen tillbaka och i de tre dikterna ha tillagt några verser om hennes död m. m., och det utan att besinna den motsägelse han härigenom framkallat. Ett sådant förlopp är icke tänkbart, utan det enda sannolika är, att verserna tillagts senare, av någon annans hand än författarens. Om detta skett genom en eller flera avskrivare och vid vilken tid det skett, är för nu ifrågavarande spörsmål av underordnad vikt, men tydligt är, att den, som redigerat den första handskrift, i vilken alla tre dikterna upptagits, haft den

största yttre anledningen till en sådan komplettering i fråga om Fredrik och Flores, därest verserna redan förefunnits i den något äldre Ivan, eljest i fråga om alla tre, som han därmed velat knyta tillsammans till ett slags enhet. Ty fastän dessa sånger icke ha något gemensamt med avseende på innehållet, ha de dock talrika beröringspunkter i fråga om diktart, språk och stil och passa utan tvivel bra att föras tillsammans såsom de enda, dyrbara återstoderna av vad vi kunna ha ägt av riddarpoesi. De äldsta handskrifter, som gått till eftervärlden, härröra från tiden 1430—1450, och däri förekomma, bland annat, alla tre dikterna.¹

Betrakta vi närmare dessa slutverser, så finna vi också, att de äro till den grad stöpta i enahanda form i de tre dikterna och i övrigt förete så påfallande likheter med varandra såväl i fråga om språk som innehåll, att de utan svårighet förråda sin härkomst från senare förbättrare i den vanliga stilen, vare sig de nu leda sitt ursprung från samma person eller bero på en kalkering från den ena till den andra av olika kopister.

I Fredrik (och ett av manuskripten till Flores) nedkallas guds välsignelse även över den, som »skrev boken», d. v. s. kopisten, till skillnad från den, som »gjorde boken», d. v. s. författaren, och i en av handskrifterna till Fredrik nämner den förre till och med sitt namn (»Iogan prest») och meddelar ett och annat om sig själv och tiden för avskriftens utförande. Man styrkes ytterligare i sin uppfattning om slutversernas karaktär av löst påklistrade bihang, när man i Ivan finner vissa manuskript försedda med ännu ett tillägg, innehållande en likartad välment tirad om de damer, som ägde boken (i en avskrift: »fru Märeta», i en annan: »fru Elin»). Dessa omständigheter jämte de tafatta omsägningarna i övrigt, särskilt i Fredrik, visa oss rätt tydligt, att dikternas avslutning varit ett av kopisterna omtyckt ställe att klåpa på, sedan en utav dem väl gjort början därmed.

Emellertid kan det för vinnande av ytterligare klarhet här vara befogat att göra sig den frågan, med vilka anspråk dessa tillägg om Eufemia m. m. framträda. Är det måhända kopistens mening att få oss att tro, att verserna härröra från författaren,

¹ Angående ett äldre, nyligen upptäckt manuskript av Flores, se Tidskrift för nordisk filologi, 1921, häfte 2.

och har han i så fall icke själv märkt eller icke brytt sig om motsägelsen? Det förefaller mig icke möjligt att tro på ett sådant tilltag, detta så mycket mindre som det hela låter sig på ett enkelt och naturligt sätt förklara.

Förklaringen är, att slutverserna icke ens velat ge sig sken av att härröra från den ursprunglige svenske författaren utan helt enkelt vilja tagas för vad de äro: ett senare tillägg av någon mera intresserad avskrivare eller manuskriptredaktör, som utgått ifrån att läsaren skulle förstå, att dessa uppgifter och reflexioner utgjorde ett senare tillkommet komplement. Några av hans uppgifter ha därvid dess bättre blivit riktiga, t. ex. om Ivans och Fredriks närmaste utländska källor, under det att andra, t. ex. tidsuppgifterna och uppgifterna om Eufemias medverkan, blivit tvivelaktiga.

Det hela har tillgått på samma sätt som t. ex. när en son i sin fars kvarlåtenskap finner en hyllningsdikt till denne och efter hörsägner skriver därunder, att dikten tillkom på faderns sextioårsdag, så och så många år före hans död o. s. v.

Om man nu måste medge, att verserna tillfogats av senare avskrivare, så blir frågan, om de kunna tillerkännas samma trovärdighet som om de funnits i de svenska originalen. Det är nämligen att märka, att man under sådana omständigheter icke har rättighet att annat än i rent yttre mening begagna sig av det kända argumentet om »dikternas egna uppgifter», vilket härigenom får en betänkligt förtunnad innebörd. På nämnda fråga bör därför enligt min mening svaras, att man i varje fall måste ställa sig något skeptisk mot dessa uppgifter och att man, om andra vägande skäl peka i en annan riktning, har anledning att betvivla deras tillförlitlighet. Detta senare är också vad som blir fallet i fråga om tidsbestämningarna.

Av E. Olsons »Studier över rimmen i den fornsvenska Flores och Blanzeflor» (av år 1911) framgår nämligen, att Flores är författad omkring år 1350. De skäl, som däri anförts för en anseelig framflyttning av tiden för diktens tillkomst, synas mig övertygande, och om undersökningens resultat lämnar rum för något tvivel, så är det väl — på grund av förekomsten av vissa språkliga noviteter — snarare av den art, att det är något svårt att tro dikten vara ens så pass gammal.

På grund härav håller jag för troligt, att slutversernas uppgift om Flores' ålder är oriktig, och om så är, finnes icke myc-

ket hopp om att uppgifterna skulle vara mera tillförlitliga i Ivan och Fredrik, när man betänker deras svagheter i övrigt. Också anser Olson, att dessa två dikter endast äro ett tiotal av år äldre än Flores, och även de tidigare, av Klockhoff gjorda, språkliga undersökningarna av alla tre Eufemiavisorna leda snarare till tiden före 1350 än till århundradets början. Ingen forskare har antagit någon större åldersskillnad dem emellan, och är man sålunda någorlunda på det klara med Flores' ålder, så bör man också kunna vara det med de andras. — Dock tyckes mig tio år bra litet tilltaget som skillnad mellan Ivan och Fredrik å ena sidan samt Flores å den andra, särskilt när man vet, att de båda första äro omnämnda i ett inventarium av år 1340 över konung Magnus Erikssons lösegendom.¹

Återstår att förklara, av vilka bevekelsegrunder en sådan antedatering kan hava ägt rum och av vilka tidsförhållanden den överhuvud taget kan ha möjliggjorts.

Efter all sannolikhet ha slutverserna författats och tillfogats av kopister-klosterbröder, som antingen på god tro återgivit en muntlig tradition, om vars relativa värde det nu är svårt att yttra sig, eller som haft en eller annan anledning att förhärliga Magnus Erikssons mormoder drottning Eufemia och därför med berätt mod givit fast form åt vissa hörsägnen angående dennas litterära intressen. Det är nämligen bekant, att dylika fromma bedrägerier bedrevos litet varstädes i de utländska klostren, och det är just ingen anledning att tro, att våra munkar handskats mera samvetsömt med den historiska sanningen, även om de använt mindre raffinerade metoder.² Tiden

¹ Emellertid är den möjligheten ju icke utesluten, att de i inventariet omnämnda exemplaren rent av varit originalen, ty av allt att döma ha dessa utarbetats för hovets räkning.

² De läsare, som skulle vägra att tro på en så detaljerad förvanskning, hänvisas till J. BÉDIERS märkliga arbete *Les Légendes épiques*, vari bland talrika andra fall omtalas (I, sid. 115—117), hurusom av två brödraskap, som tävlat om en viss företrädesrätt, det ena till sin fördel stuvat om de historiska dokumenten, varefter det andra, ännu slugare, till sin förmån förfalskat just denna förfalskning. — Den danska översättningen av Fredrik bjuder också på belysande exempel. Där är nämligen »från tyskt till svenskt språk» ändrat till »från tyskt till danskt språk», och om Eufemia och hennes medverkan nämnes icke ett ord. Detta senare skulle emellertid kunna bero därpå, att den danska versionen går tillbaka på ett (förlorat) äldre svenskt manuskript (se Fredrik, sid. 228), där detta tillägg måhända ännu icke blivit gjort.

var bekant för rika gåvor till de andliga, och införandet av slutverserna kan mycket väl ha utgjort en återtjänst för någon kunglig donation, varjämte uppgifterna om Eufemias initiativ böra ses i samband med det förhållandet, att det på den tiden ansågs som en synnerligen hedrande furstlig sed att beskydda författare och införliva utländska dikter med den inhemska litteraturen.

Först som sist anser jag, att man bör taga de sakliga uppgifterna i medeltidslitteratur av denna art — vare sig de härröra från originalen eller avskrifterna — för vad de i själva verket äro: en blandning av dikt och verklighet, ofta påverkad av ett fromt eller eljest lofvärt ändamål, och att man därför icke bör fästa för stort avseende vid den historiska grund, på vilken de synas bygga. I själva verket är det svårt att inse, varför man skulle i så mycket högre grad tro på deras historia än på deras geografi, vilken senare, som bekant, är den mest fantastiska och ofta nog mera rättar sig efter rimmets fordringar än efter jordklotets form. Så segla deras hjältar ibland över vattendrag, där intet vatten finnes, eller rida utan hinder från land till land, som skiljas av stora hav, för att inte tala om de alldeles på fri hand tillverkade namn på länder och orter m. m., som där förekomma.

Skulle man, på grundval av vad som hittills kunnat konstateras och eljest synes rimligt, våga ange den sannolika tiden för Eufemiavisornas tillkomst, så torde man, under förutsättning att Olsons resultat äro säkra, icke kunna komma längre än till det antagandet, att alla tre författats efter år 1312, att först Ivan och någon tid därefter Fredrik tillkommit före år 1340 och måhända närmare det senare än det förra årtalet samt att Flores skrivits omkring år 1350.

Om nu denna tidsbestämning skulle komma det verkliga förhållandet närmare än den hävdvunna, så skulle därav följa avsevärda rubbningar i uppfattningen av hithörande frågor. Först och främst skulle man nödgas förflytta tidpunkten för riddarpoesiens införande i vårt land från 1300-talets början till dess andra fjärdedel. Vidare skulle man, då det sålunda vore ovisst, om dikternas författare varit med i Norge vid härtig Eriks förlovning och förmälning liksom om han överhuvud stått i någon förbindelse med Erik, som kastades i fängelse år 1317 och där avled följande år, bli tvungen att avstå från den

förut framställda rekonstruktionen av händelsernas förlopp (se Schück, Ill. Sv. litteraturhist., 2 uppl., sid. 192) och ansenligt inskränka på den Eufemia hittills tillskrivna förtjänsten av dikternas överflyttande till svenskan samt snarare tänka sig en förklaring av den art jag föreslagit i min ovan omtalade uppsats (sid. 121 och 122).

Och slutligen bleve väl följden, att den mycket allmänt omfattade åsikten, att de svenska Eufemiavisorna skulle vara författade av en och samma person, förlorade icke så litet i sannolikhet. Ty om alla tre vore att förlägga till den korta tidrymden mellan åren 1303 och 1312, vore det nog mera sannolikt, att de haft samme författare, eftersom man, såsom mycket riktigt anmärkts, icke kan antaga, att härtig Erik till sitt förfogande haft flera sådana diktare. Men om de i stället tillkommit under en ansenligt längre tidsperiod och vid Magnus Erikssons och Blanche av Namurs efter allt att döma praktälskande och litterärt ganska livaktiga hov, så är det mera troligt, att flera bearbetare än en enda funnits att tillgå.

Av ovanstående undersökning torde åtminstone framgå, att frågan om slutversernas uppkomst och förhållande till själva dikterna är av sådan betydelse, att dess diskuterande, på grundval av vad man redan nu kan sluta sig till, icke bör anses opåkallat. Villigt medgives, att man måste avvakta en detaljerad undersökning av rimmen i Ivan och Fredrik m. m., innan man kan vara mera säker på sin sak, men dels synes det stå i vida fältet, när en sådan kan komma att föreligga, dels äro enligt min mening indicierna för en senare tidsbestämning så pass tydliga, att de torde kunna motivera en fortsatt diskussion, förutsatt att slutsatserna i dessa invecklade spörsmål dragas med nödig försiktighet.

Eufemiavisornas gåta är för visso icke lätt att lösa, men klart är i varje fall, att om man utan reservation tror på slutversernas uppgifter, så har man därmed icke gjort saken någon tjänst utan endast stängt vägen för sig till sanningens uppspårande.

Jag anser mig böra tillägga, att om ovanstående undersökning tyder på en senare tillkomst av Eufemiavisorna än vid 1300-talets början, så är detta resultat från andra, allmänna

synpunkter icke ägnat att väcka någon förundran. Det vore snarare i och för sig besynnerligt, om dessa mycket omfattande och i vissa avseenden epokgörande dikter — i vilka t. ex. rimmad vers för första gången i Norden förekommer i större utsträckning och som även i övrigt äro skrivna med en för våra medeltida förhållanden förvånande ledig och väl utbildad teknik — skulle ha utarbetats vid en så avlägsen, litterärt utvecklade och av svåra inbördes fejder uppfylld tid samt därtill inom en jämförelsevis så knapp tidrymd. Det hela skulle i så fall för den tidens litterära alstringsförmåga ha betecknat ett verkligt kraftprov, som icke kan anses betingat av då förefintliga förutsättningar och som det därför är vanskligt att tro på enbart på grund av slutversernas uppgifter, vilkas beviskraft man i alla fall bör akta sig för att överdriva. »Fantasien var under medeltiden livlig», säger en av våra senaste historieskrivare på tal om svårigheterna att avgöra vad som är sant eller icke sant och en nutida litteraturforskare intygar, att »kritik var just det som brast medeltiden».

— ◆ —

L'ORIGINE
DE L'USAGE DE L'ARTICLE DÉFINI
DEVANT LES NOMS DE PAYS
EN FRANÇAIS

QUELQUES REMARQUES DE SYNTAXE HISTORIQUE

PAR

E. STAAFF

Digitized by Google

L'usage de l'article défini devant les noms de pays suit dans le français moderne d'une façon générale les règles suivantes :

1. Les noms de pays¹ sont précédés de l'article excepté dans les cas indiqués ci-dessous. Ex. *La Touraine est appelée le jardin de la France. La Corse n'appartient plus à l'Italie. La Suède et la Norvège forment ensemble la Péninsule scandinave.*

2. L'article est omis après la préposition *en*. Ex. *Il vit en France, mais il va en Angleterre tous les ans.*

3. L'article est omis après la préposition *de*, lorsque le nom de pays détermine un mot signifiant une dignité politique, une institution ou un produit, lorsqu'il désigne le point de départ ou le lieu d'origine et enfin lorsque le génitif est purement appositif. Ex. *L'empereur de Russie. La légation de Suède. Les trois principaux vins de France sont les vins de Bordeaux, les vins de Bourgogne et les vins de Champagne. On nous écrit de Russie que notre envoyé a été décoré à son retour de France. Sa famille est originaire de Pologne. Le royaume de Suède.*

4. Même dans ces derniers cas (ceux de la règle 3) l'article est employé devant plusieurs noms masculins de pays éloignés et situés hors d'Europe.² Ex. *L'empereur du Brésil. De la porcelaine du Japon. Il revient du Pérou.*

Ce n'est que peu à peu que cet usage syntaxique s'est fixé. Pendant les premiers siècles de la période littéraire du

¹ Il en est de même pour les noms des parties du monde, de provinces et de grandes îles.

² Nous trouvons inutile de mentionner les cas comme *il est revenu des Etats-Unis* ou *de l'Amérique du Sud* où la raison de la présence de l'article est apparente.

français, il en était autrement. L'usage d'alors peut-être défini par cette seule règle générale: l'article ne figure jamais devant les noms de pays.

C'est le passage de l'état de choses ancien à l'usage actuel que nous allons étudier ici très sommairement pour essayer de trouver la cause essentielle de ce changement.

Les plus anciens textes n'offrent pas d'exemples qui nous intéressent. Pendant le XIe siècle, les noms de pays ne sont jamais précédés de l'article¹, et au XIIe, on ne rencontre pas non plus de preuves certaines d'une tendance nouvelle. M. GELL-RICH² cite un exemple de *la Bretagne* Ch. au lion v. 2546, mais M. FÖRSTER n'admet pas dans son édition cette forme attestée par quelques manuscrits du XIIIe siècle. M. HÜBNER³ donne les exemples suivants: 1) *Le Maine* (voir ci-dessus); 2) *Quant orent le Chartrain e Duneisin gasté*, Rou II, v. 815; 3) *Cil del Poitou les assailloient*, Brut 12630; 4) *Rotro li quens del Perche, e cil de Belesmeis*, Ch. Sax. II 4134 III 4819. *Chartrain* et *Poitou* figurent souvent dans les mêmes textes

¹ GRÖBER, Grundriss I² p. 290, cite deux exemples de la Chanson de Roland: v. 2328 *la Bourgogne* et v. 2323 *le Maine*. En ce qui concerne le premier de ces exemples, il provient d'une émendation très douteuse du texte qui est dans *OE Burguigne et trestute Puillanie*, et qui dans aucun des manuscrits n'offre de forme avec l'article. Aussi G. PARIS dans ses Extraits propose-t-il *Ed Onguerie et trestute Poloigne*. Il y a plusieurs possibilités d'émendation, et rien ne nous autorise à accepter une tournure allant contre l'usage grammatical de l'époque. Si pourtant GRÖBER et aussi STENGEL (Das altfranz. Rolandslied, 1900) ont adopté une forme précédée de l'article, cela tient probablement à la présence dans la même laisse d'un nom d'une apparence analogue: *le Maine*. Dans certaines versions, ce nom a été changé en *Alamaine*, ce qui paraît indiquer que la combinaison de l'article avec un nom de pays était étrangère au copiste. En réalité, la forme en question est correcte, sans rien prouver pour cela en faveur d'un usage commençant de mettre l'article devant les noms de pays. M. P. E. LINDSTRÖM, Unetymologische Auflösung französischer Ortsnamen (Stockholm 1898) p. 30, explique aussi bien le nom de la ville *Le Mans* que celui du pays *Le Maine*. Les étymologies sont *Cenomanni* et *Cenomania*. Le premier *n* est devenu *l* par dissimilation comme le prouve la forme *Cilmannis* (LONGNON, Atlas historique de la France p. 102). La première syllabe fut confondue avec la forme pronominale *cel*, *cil*, qui a son tour fut remplacée par l'article. Cf. aussi E. RICHTER, Jahresbericht X. p. 85, et MEYER-LÜBKE, Einführung § 247.

² Remarques sur l'emploi de l'article en vieux français (1881) p. 35.

³ Syntaktische Studien über den bestimmten Artikel bei Eigennamen in Alt- und Neufranzösischen (1892) p. 56.

sans article. Dans tous ces exemples, il s'agit d'anciens adjectifs, et il fallait au commencement sousentendre un substantif (pagus, pays). Ce caractère adjectif s'est dans certains cas maintenu avec une certaine force de résistance comme dans *le Perche* et d'autres noms de provinces français qui gardent encore l'article masculin.

Au XIIIe siècle, l'article est toujours extrêmement rare devant les noms de pays à l'exception de ceux d'origine adjectivale. *La Marche* (JOINVILLE) est un ancien nom commun, mais *la Morée* (JOINVILLE et VILLEHARDOUIN), *la Turquie*, *la Romanie* (VILLEHARDOUIN) sont des exemples sûrs, qui pourtant n'ont rien à faire avec la tendance qui plus tard amène l'article devant les noms de pays. Les noms cités figurent *toujours* avec l'article, qui par conséquent paraît faire partie intégrante de ces noms — tous peu connus à l'époque — sans se rapporter en rien à la syntaxe.¹

A partir du XIVe siècle, l'usage de l'article devient un peu moins rare, mais ce n'est que vers le fin du XVIe que l'usage actuel commence à se fixer. En 1572, Ramus dit dans sa *Convenance des articles* que «l'article est devant le nom propre de fleuve et de pays: le Rosne, la France». ROBERT GARNIER² emploie presque régulièrement l'article, lorsque le nom de pays n'est pas précédé de la préposition *de*. — Encore au XVIIe siècle, on trouve des cas isolés de l'omission de l'article, mais d'une façon générale on peut dire qu'à partir de cette époque l'usage moderne est fixé.

La langue a donc subi, à l'égard du détail grammatical qui nous occupe, un changement notable. Ce changement s'est réalisé beaucoup trop tard, pour qu'on puisse en chercher la cause dans le latin.³ Quelle est cette cause? La voie qui tout

¹ M. HÜBNER cite de la *Prise d'Orenge* v. 186 cet exemple: *Par la Bourgoigne venoie d'Alemaigne*. L'édition de Joenckblot date de 1854, et on peut y soupçonner des inexactitudes. D'autres erreurs (v. 185 et 190) prouvent que le copiste n'était pas très consciencieux. Il y a donc des présomptions pour que la nouvelle édition que M. Bédier prépare apporte au vers 186 quelque modification. D'ailleurs, même dans le cas où le vers serait correct, il ne me paraît pas certain que nous soyons en présence de l'article: *par la* pourrait être un adverbe employé comme préposition. Cf. *de là* = de l'autre côté de.

² HAASE, *Zur Syntax ROBERT GARNIER's* (Franz. Stud. V) p. 19.

³ Comme le fait M. ROBERT, *Grammaire française* p. 55.

d'abord paraît la plus naturelle pour trouver la réponse à cette question, est de chercher les noms qui, les premiers, prennent l'article et d'admettre une influence analogique émanant de ce groupe.¹ Il faudrait alors distinguer ces noms de ceux qui se passaient de l'article et trouver les raisons spéciales de cette différence de construction. Mais une méthode pareille ne mènerait à aucun résultat. Nombre de dissertations et d'études sur le langage d'auteurs de différentes époques de l'ancien et du moyen français enregistrent les exemples de l'usage de l'article devant les noms de pays, et il en résulte nettement qu'on ne fait pas de différence entre les différents noms. Tous — à l'exception du petit nombre de ceux auxquels nous avons déjà consacré quelque attention et de quelques autres qui ne peuvent avoir eu d'influence sur la grande majorité — suivent les mêmes règles. Lorsque l'usage en question commence, le même nom se présente tantôt avec, tantôt sans article, et la seule chose qu'on puisse dire sur la fréquence, c'est que, pendant la longue période de transition, certains auteurs se servent de l'article plus régulièrement que certains autres.

Il faudra donc procéder autrement. On pourra comparer l'usage de l'article devant les noms de pays avec son emploi dans d'autres cas, soit devant les noms communs, soit devant les noms propres d'autre espèce. Si l'on trouve certains accords ou certains désaccords, on pourra peut-être en tirer des conclusions sur la nature de l'article dans le cas qui nous intéresse. On pourra aussi par l'examen des cas où l'article s'emploie et où il est omis devant les noms de pays mêmes, arriver à certains résultats. Et la comparaison avec les autres langues romanes pourra peut-être aussi jeter de la lumière sur l'usage français.

L'emploi de l'article devant un nom propre doit a priori être regardé comme une chose anormale. Ce n'est que lorsque le nom propre prend, jusqu'à un certain point, le caractère d'un nom commun que l'usage de l'article devient légitime. Voilà pourquoi il est naturel qu'un nom propre déterminé par un adjectif ou un génitif prenne l'article. *Pierre* se rapporte à un certain individu portant ce nom, mais si l'on dit *le bon Pierre*, l'existence éventuelle d'autres individus du même nom mais

¹ Cf. HAAS, Französische Syntax § 97.

n'étant pas susceptibles de la même qualification est sous-entendue. En qualifiant la notion désignée par le nom propre, je l'ai divisée en plusieurs entre lesquelles j'en indique une. Mais ce n'est pas seulement par une qualification que cette division peut s'opérer. Il se peut aussi que l'appellatif dans la sphère duquel tombe l'individu indiqué par le nom propre reste présent à l'esprit d'une façon si actuelle que par là même on est amené à faire précéder le nom propre de l'article. Dans ce cas, le nom propre n'est après tout que la détermination d'un nom commun sousentendu. C'est ce qui arrive, par exemple, lorsqu'en français — et aussi ailleurs — le langage vulgaire dénomme une femme ou une fille par le nom du mari ou du père précédé de l'article: *la Béziat, la Duval*. On va quelquefois jusqu'à munir le nom de la terminaison féminine: *la Perrine* = la femme Perrin, *la Guérine* = la fille Guérin etc. *La Dubarry, la Patti* etc., sont des exemples de la même tendance.

Si l'on pense d'abord aux autres noms géographiques, on peut constater que les noms de villes, de villages et de petits endroits se sont toujours, en règle générale, passés de l'article.¹ Ils ne fournissent, par conséquent, qu'au plus un témoignage indirect dans la question qui nous occupe. Il en est de même des noms de personnes. — Les noms de fleuves, de montagnes et de lacs, par contre, sont précédés de l'article. Cela dépend sans aucun doute de la circonstance dont nous venons de parler. L'appellatif se présente à l'esprit et trouve une expression symbolique dans l'article. Ce phénomène n'a rien d'étonnant, lorsqu'il s'agit de localités naturelles. Souvent même, on trouve l'appellatif exprimé: *le Mont Cenis, le Mont Cervin, le Lac Léman*. Souvent aussi l'appellatif remplace dans le langage courant le nom propre: *il habite à côté de l'eau, il a une maison au bord de la rivière*. — Ces noms figurent beaucoup plus tôt avec l'article que les noms de pays, ce qui n'empêche naturellement pas que, dans les deux cas, le même point de vue puisse avoir été en jeu. GRÖBER² voit ici l'explication de l'emploi de l'ar-

¹ Les cas où l'article figure devant un nom de cette catégorie s'expliquent par des raisons spéciales. Généralement, il s'agit d'anciens appellatifs. Voir FREDENHAGEN, *Über den Gebrauch des Artikels in der franz. Prosa des XIII. Jahrhunderts mit Berücksichtigung des neufranz. Sprachgebrauchs* (1906) p. 166—170.

² *Grundriss der rom. Phil.* I² p. 290.

ticle devant les noms de pays. Il ne s'agit pas, d'après lui, d'une extension de l'emploi de l'article, qui se rapporte toujours à quelque chose de connu, mais on commence à rattacher au nom propre l'idée appellative de *terre*, de *pays* ou de *province*: »par l'article on faisait allusion à cette notion appellative, dans la sphère de laquelle l'auditeur ou le lecteur avait à placer le nom de l'individu géographique, et ainsi on privait ce nom de sa signification primitive, changement qu'il incombe au lexicographe d'enregistrer et de dater». ¹ Il y a peut-être une part de vrai dans cette théorie, mais elle est loin de suffire à expliquer notre problème. Si M. GRÖBER avait raison, on ne voit pas pourquoi les noms de villes et de villages ne prendraient pas l'article aussi bien que les noms de pays. La notion de ville et de village est pour le moins aussi vivante — et l'est depuis plus longtemps — dans la conscience du peuple que celle de pays. On ne voit pas non plus pourquoi, dans ce cas, l'usage de l'article ne s'étendrait pas à toutes les positions syntaxiques du nom propre, car la présence de l'appellatif à l'esprit n'est évidemment pas moins justifiée, lorsque le nom est précédé des prépositions *en* ou *de*, que dans les autres cas. Notons aussi que le remplacement du nom propre par l'appellatif dont nous avons parlé à propos des noms de fleuves etc., n'existe pas en fait des noms de pays.

Il faut donc examiner les fonctions de l'article devant les noms communs pour voir si, parmi elles, il y en a une qui puisse correspondre à celle devant les noms de pays. Un pareil examen m'a fait voir dans ce que M. STORM² appelle l'article générique, c'est à dire l'article exprimant la totalité, un phénomène de nature à élucider notre problème. En ancien français, le substantif se passait dans ce cas de l'article: *or est precious*; *souvent femme varie*; *bontés est chrestienne vertu*. Mais, peu à peu on commence à mettre l'article aussi bien en français que dans les autres langues romanes. Si l'on n'y voit pas avec M.

¹ M. FREDENHAGEN, l. c. p. 170, paraît être du même avis. Mais p. 8, en voulant expliquer l'absence de l'article devant les noms de villes et de villages, il voit dans ce phénomène une conséquence de l'opposition où se trouvaient les désignations de ces sortes d'endroits à celles des grandes étendues géographiques.

² Større fransk Syntax p. 11.

MEYER-LÜBKE¹ une simple extension analogique de l'usage de l'article, dépendant du fait que la forme précédée de l'article était devenue pour ainsi dire la forme normale du substantif, l'article remplit ici la fonction spéciale de désigner l'espèce dans sa totalité ou la notion abstraite dans le sens absolu. *La femme*, dans ce cas, veut dire *la femme* opposée à *l'homme*, c'est à dire déterminée par son opposition à d'autres espèces, et non pas une certaine femme déterminée par certaines différences d'autres femmes. *L'or* veut dire ce métal par opposition aux autres, *la bonté* cette qualité opposée à *la méchanceté*. Cette idée de l'article, comme désignation de la totalité de l'espèce ou de l'absolu de la notion, est devenue en français si forte qu'elle a amené — ou contribué à amener — une construction toute nouvelle, la construction partitive à sens général.² On disait autrefois *donnez-moi pain* ou *de pain*. Si l'on disait *donnez-moi du pain*, il s'agissait d'une quantité de pain déterminée. En même temps que *pain* dans le sens de la totalité devenait *le pain*, la phrase *donnez-moi de pain* se changeait en *donnez-moi du pain*. L'idée de la totalité était donc très développée dans l'article défini, et c'est cette idée qui apparaît aussi dans son emploi devant les noms de pays.

Un nom de pays a une signification très étendue. La France méridionale, septentrionale, occidentale et orientale, la Bretagne, la Bourgogne, la Champagne, Paris, Lyon, Bordeaux, les Cévennes, les Pyrénées, la Seine, le Rhône — tout cela et des milliers d'autres localités constituent ensemble la France. Le nom de pays devenait donc la désignation commune d'une foule innombrable de localités, et c'est dans ce sens — lorsqu'il s'agit de la totalité de tout ce qui ensemble forme le pays — que le nom de pays est précédé de l'article. Dans ce sens collectif le pays s'oppose nettement aux villes et aux villages, qui sont des points sur la grande surface, des individus de la même espèce.

En partant de ce point de vue, on comprend aussitôt pourquoi, dans certains cas spéciaux (règles 2 et 3), le nom de pays se passe de l'article. Dans la phrase *il vit en France*, il ne s'agit point de

¹ Grammatik der romanischen Sprachen III § 151.

² CLÉDAT, Grammaire raisonnée de la langue française § 186. Cf. P. A. GEIJER dans Stud. i Mod. Språkvetenskap utg. av Nyfil. Sällsk. i Stockholm I p. 212 ss.

la France tout entière mais d'un point de la France. Voilà pourquoi cette combinaison prépositionnelle est restée sans article. Les grammaires donnent en général comme règle que l'article ne s'emploie pas après *en*. Il n'en était pas ainsi en ancien français. L'article aurait très bien pu y prendre place entre *en* et le nom. Et en français moderne, où pour certaines raisons *dans* a remplacé *en* devant l'article défini, on aurait pu dire *dans la France* au lieu de dire *en France*. *Dans la France* peut se dire mais dans un autre sens, signifiant *en dedans des limites de la France* par opposition à *en dehors de ces limites*.

Il en est de même pour *de*. Dans les exemples cités sous la règle 3, il ne s'agit pas d'évoquer l'idée du pays dans sa totalité. Dans *un vin de France*, nous sommes en présence d'un qualificatif purement adjectif, analogue à un *homme de talent*, *un écrin d'or*. *Le royaume de Suède* équivaut comme construction à *le mot de liberté*. Dans *il est originaire de France*, *il revient de France*, il s'agit, comme dans *en France*, d'un point du pays. Mais si l'on veut faire naître l'idée de la totalité, on met l'article même après *de*: *les peuples de la Gaule*, *les habitants de la France*, *la découverte de l'Amérique*, *le partage de la Pologne*. Il est vrai qu'il y a des cas où l'une de ces idées est aussi justifiée que l'autre, et ces cas ont introduit un certain désordre dans l'usage, de sorte que l'emploi de l'article est quelquefois facultatif. Ex. *la plus belle ville de France*. Il y a aussi des cas où, pour des raisons spéciales dont nous ne nous occuperons pas ici, l'usage s'est fixé d'une façon qui paraît contraire aux tendances générales de la langue. Ex. *l'histoire de France*.¹

Les réflexions précédentes se rapportent aux trois premières règles citées au commencement de cette étude. Il nous reste à parler de la quatrième. Pourquoi les noms masculins de pays »peu connus et situés hors d'Europe« prennent-ils l'article, même dans les cas où les féminins s'en passent? Originellement, l'usage était le même pour les masculins et les féminins. Mais, il y avait un certain nombre de masculins qui,

¹ Que, pendant les premiers temps de l'usage de l'article devant les noms de pays, cet usage se soit étendu hors des limites qui y ont été tracées plus tard, cela n'est pas fait pour nous étonner. Il y a eu longtemps une certaine hésitation aussi bien lorsque le nom n'était pas que lorsqu'il était précédé d'une préposition. Cf. HÜBNER l. c. p., 66 ss.

étant en réalité des adjectifs, prenaient pour cette raison l'article. Ex. *le Perche*. Lorsque, par suite des circonstances exposées ci-dessus, l'emploi de l'article devant les noms de pays devint général, un fait qui jusque là n'avait pas eu de conséquences linguistiques, prit une certaine importance. Ce fait était la différence de genre des noms de pays. Il apparaît que le féminin est le genre normal de ces noms. C'est ce que prouve un regard rapide sur la carte d'Europe: *la France, l'Angleterre, la Hollande, la Belgique, l'Allemagne, l'Italie, la Turquie, l'Espagne, la Suède, la Hongrie, la Russie* etc. Le nombre des masculins est relativement insignifiant: *le Danemark, le Portugal, l'Orléanais, le Bourbonnais* etc. Grâce à leur rareté, l'article préposé à ces noms faisait une autre impression que devant les féminins. Tandis que, lorsqu'il s'agissait de féminins, l'article semblait remplir une fonction syntaxique, on le comprenait chez les masculins comme une partie intégrante du nom même, ce qui en explique la présence dans les cas où les féminins s'en passent. Ces noms sont à cet égard analogues aux noms de villes du type *le Havre, le Caire, la Haye*. Comme la préposition *en* ne s'emploie plus devant l'article défini, on la remplace par *à*: *au Pérou, au Japon* etc.

Cet état de choses souffre pourtant de nombreuses exceptions. Ainsi les vieux noms de provinces français se sont maintenus sans article après *en* — *en Orléanais, en Cambrais, en Limousin* — tandis qu'après *de* on met généralement l'article: *il est originaire du Bourbonnais*. Les noms de plusieurs pays d'Europe ont subi l'influence analogique des féminins: *en Portugal, en Danemark* mais *au Pérou*. Dans la règle 4, certaines grammaires soulignent les mots *situés hors d'Europe*. Il résulte de ce que nous avons dit que c'est surtout le mot *masculins* qui est important, tandis que la situation en Europe ou autre part ne joue qu'un rôle secondaire.¹

Comment les autres langues romanes se comportent-elles par rapport à l'hypothèse que nous venons de formuler?

Le roumain a rigoureusement établi l'usage de mettre l'article devant le nominatif et l'accusatif. M. MEYER-LÜBKE²

¹ On dit par exemple aussi bien *en Canada* qu'*au Canada*. L'influence analogique s'exerce donc même sur un pays éloigné, situé dans une autre partie du monde.

² Grammatik der rom. Sprachen III § 145.

explique cet usage par le fait que le roumain ne se sert presque jamais de l'article après une préposition. Il y à cet égard une différence fondamentale entre les cas sujet et régime direct et les cas prépositionnels. Les noms de pays figurant le plus souvent précédés d'une préposition, l'analogie des noms communs y a amené l'usage de mettre l'article au nominatif et à l'accusatif. Il n'y a donc à cet égard pas de différence entre les noms propres de pays et les noms communs.

En italien, l'article suit d'une façon générale les mêmes règles qu'en français. La fonction générique de l'article a atteint presque la même extension, on y trouve même la construction partitive correspondant à celle du français.

En espagnol et en portugais l'usage n'est pas fixé. Il y règne une grande liberté, mais certains noms de pays figurent — chose curieuse — toujours avec, d'autres sans article. En espagnol les noms de matières et les noms abstraits prennent l'article générique, mais cet usage s'est développé tard, et il y a encore des restes de l'usage ancien. La construction partitive dans le sens général n'y existe pas.

Il n'y a en somme rien dans la syntaxe des autres langues romanes qui contredise notre hypothèse. Elle paraît plutôt y trouver un appui.

Quant aux langues germaniques, dans lesquelles l'article générique ne joue qu'un rôle restreint en comparaison des langues romanes, les noms de pays n'y prennent pas non plus, d'une façon générale, l'article.

Il y a donc des raisons sérieuses pour croire que c'est la conception de la totalité par opposition à celle de la partie, l'idée de l'espèce par opposition à celle de l'individu qui est le point de départ de l'usage de l'article devant les noms de pays en français. C'est un trait de la logique sévère et rigoureuse, de ce besoin de distinctions nettes et claires qui caractérisent la grammaire française. Sous ce rapport l'usage est bon, car il exprime le caractère de la langue française, qui tend à faire ressortir autant que possible les nuances intellectuelles, tandis que dans les langues germaniques ce côté du langage est moins favorisé que les nuances affectives.

S'agit-il, d'autre part, de dire si, au point de vue purement pratique, l'emploi de l'article devant les noms de pays apporte des avantages réels, la réponse est plus difficile. Dans certains

cas, la présence de l'article comporte une nuance sémantique, et alors elle est évidemment utile. Mais au nominatif et à l'accusatif, l'absence de l'article ne changerait rien au sens de la phrase. C'est là un cas qui paraît confirmer la vérité de ces paroles de MICHEL BRÉAL¹: Il est arrivé, toutefois, que l'article a fini par être introduit là où il n'apportait aucune aide appréciable. On peut dire que les langues où il rend le plus de services sont celles qui restent libres, selon le cas, de l'employer ou de l'omettre. Il est certain que le français, depuis deux siècles, en a étendu l'usage plus que de raison, en sorte qu'il est devenu moins utile à mesure qu'il devenait plus indispensable».

¹ Essai de Sémantique p. 232.

"JURO A BRÍOS BACO BALILLO"

APUNTES SUELTOS

POR

ÅKE W:SON MUNTHE

UNIVERSITY OF MICHIGAN

Hará más de 40 años, en el primer libro español que cayó en mis manos, los Cuentos populares de Antonio de Trueba, topé con la frase 'juro a bríos baco balillo'. Me chocó por lo rara, y en vano me esforcé por explicarme el sentido y origen del 'balillo'. 'Bríos', me decía, debe ser un eufemismo por 'Dios', y por lo que toca a 'baco', sin duda es un italianismo, el mismo 'Bacco' que con tanta frecuencia se usa en los corrientes eufemismos italianos 'giur'a Bacco', 'per Bacco', 'corpo di Bacco', 'cospetto di Bacco', etc. Pero el 'balillo', ¿qué será?

Andando el tiempo — ¡y cuidado que anda! — me he leído más de cuatro libros españoles, y creo haber sacado en limpio que en efecto el eufemismo 'bríos baco balillo' no es de uso muy frecuente en castellano: lo he encontrado en esta forma, tan sólo en el dicho libro y otro más de Trueba, y en uno de Pereda; que por consiguiente también geográficamente parece ser su uso bastante limitado; y por último, que probablemente es de formación relativamente reciente.

El eufemismo 'bríos', sin 'baco' ni 'balillo', figura repetidas veces en los sainetes de D. Ramón de la Cruz. Pero en la literatura dramática y novelística anterior al siglo XVIII, no he hallado rastro del tal 'bríos'. También Trueba trae varias veces el 'bríos' solo, o bien seguido de 'baco' no más. En cuanto al 'baco', en el más antiguo ejemplo que llevo apuntado, de un sainete de Ramón de la Cruz (Col. de Durán, II, pag. 196), aparece en forma italiana pura: 'Voy a matarle por punto de honor ¡Cospetto di Baco!', lo que parece indicar que por aquel tiempo, o sea a mediados del siglo XVIII, aún no se había formado el italianismo castellano.

He aquí algunas de las citas con las dos palabras 'bríos' y 'balillo', o una de ellas, que tengo apuntadas:

'¡Mano sobre mano, voto a briosbaco y balillo!' (Pereda, El sabor de la Tierruca, Barcel. 1884, pag. 66 — y la idéntica fórmula media docena de veces más en el mismo libro);

'Juro a Bríos Baco Balillo que ...' (Trueba, Cuentos populares, Leipzig 1875, pag. 52);

'¡Voto a brios con las dilaciones!' (ib. pag. 55);

'¡Voto a brios baco balillo con las campanas!' (Id., Cuentos de color de rosa, Leipz. 1875, pag. 207);

'¡Voto va briosle con la música!' (ib., pag. 208);

'No ¡voto va Brios!' (Id., Narraciones populares, Leipz. 1875, pag. 14);

'Por vida de dios Baco balillo que ...' (ib. pag. 53);

'Juro a brios Baco que ...' (ib. pag. 201);

'Sólo pensamos en saborear la sal de la boda ¡que juro a bríos nos sabía a rosquillas!' (Id., Mari-santa, Madrid 1873, pag. 104);

'Voto (juro) a bríos que ...' (Sainetes de D. Ramón de la Cruz, Col. de Durán, II, pag. 356, 651, etc., y Col. de Cotarelo y Mori, I, pag. 10, 445, etc.).

La conjunción 'y' en la única fórmula que trae Pereda, sin duda es una adición secundaria. Las fórmulas de Trueba son más variadas: al lado de 'juro' o 'voto a bríos baco balillo' también trae la fórmula 'por vida de' seguida de 'dios Baco balillo' (comp.: '¡Por vida del Dios Baco, patrón de los taberneros!', en un juguete anónimo, '¡Oh qué apuro!', Madr. 1867, pag. 5), y las frases cortas 'juro a bríos baco' y 'juro a bríos', la única que trae Ramón de la Cruz. De esta forma Trueba trae además las variantes 'voto va bríos' y 'voto va bríosle'.

'Voto *va*' en lugar de 'voto a', probablemente una especie de eufemismo, figura en el Diccionario de la Academia (12ma ed.), lo usa Moratín en La comedia nueva (I, 3): 'Si yo tuviera dos reales ... ¡Voto va!', y se encuentra repetidas veces en los sainetes de Ramón de la Cruz, por ej.: '¡Voto va san, que me caigo!' (Col. de Durán, II, pag. 547); '¡Voto va el demontre!' (Col. de Cotarelo, I, pag. 319; — comp. ib., con 'voto a', pag. 7: 'Voto a san que ...', y pag. 24: 'Voto al diablo que ...').

La forma 'bríosle', que por cierto es bastante curiosa (si es correcta — no he visto otra edición de los Cuentos de color de rosa que la citada alemana que lleva muchas erratas), no sé lo que será, si no una formación caprichosa, cuyo '-le' apenas tiene significado propio determinado, como tampoco parecen tenerlo ciertas otras formaciones esdrújulas de índole semejante, como 'cóncholes', 'cóntrales', 'córcholes', por 'concho', 'contra', 'corcho',

etc. (por ej.: '¡Cóncholes con el hombre!', Pereda, Esc. montañesas, Madr. 1885, pag. 125; '¡Cóntrales! dijo Sula., Id., Sotileza, Madr. 1900, pag. 41; '¡Córcholis! si tira', S. y J. A. Quintero, El tío de la flauta, Madr. 1897, pag. 18).¹

¿Y el 'balillo'? Hojeando hace poco el Fray Gerundio del P. Isla, me encontré con el siguiente pasaje, que a mi ver acaba de una vez con toda incertidumbre respecto al origen de esta palabra: 'Dígame, Martín, si uno echa un *voto a Cristo* redondo, y de allí a un rato añade valillo, ¿dejará de haber echado un juramento? Claro es que no, respondió el zapatero; porque así lo he oído cien veces a los teatinos cuando vienen a misionarnos el alma. Y a fe que en esto tienen razón; porque el valillo que se sigue después ya viene tarde' (Bibl. de Aut. Esp: XV, pag. 102). Pues bien, me parece indudable que el 'balillo' de 'bríos baco balillo' es el mismo 'valillo' que trae el P. Isla. Y este 'valillo' evidentemente procede del eufemismo 'Cristobalillo' (de Cristóbal), por 'Cristo', el cual en efecto se encuentra alguna que otra vez en la literatura anterior al P. Isla, por ej. en La pícara Justina: 'Vive Cristobalillo, que aunque le quiera enseñar cosa buena, yo no sé otra sino dos' (Bibl. de Aut. Esp. XXXIII, pag. 74). Creo por consiguiente que el 'baco balillo', o sea 'bacobalillo', se ha calcado sobre este 'Cristobalillo'.

En cuanto al orden cronológico de la formación de la frase '(voto a) bríos baco balillo', parece que primero, y lo más tarde en la primera mitad del siglo XVIII, se ha formado el eufemismo 'bríos'² por 'Dios', el cual como ya dije, se usa con frecuencia

¹ Acaso pudiera compararse este 'bríosle' a un 'nosla' que se encuentra en un entremés de Cervantes: 'Ea, señor, cuerpo de nosla'. (Col. de Entremeses desde el fin del siglo XVI, etc., ord. por E. Cotarelo y Mori I, 1, Madr. 1911, pag. 33), cuyo 'nos', por 'Dios', es un antiguo eufemismo bien conocido, que también se encuentra en la forma de 'ños' (por ej., en la misma colección, pag. 144, en un entremés anónimo: 'Juri a ños que...'; en la Colección de Autos, etc. del siglo XVI, publ. por L. Rouanet, Madr. 1901, I, pag. 381: '¡Cuerpo de nos!', e ib., pag. 251: 'Yo's juro al cuerpo de nos'). Pero el 'nosla' de Cervantes también recuerda un 'ñosga' que se halla en un auto del siglo XVI: 'Yo's juro añosga que va la sogá tras el caldero' (Rouanet, II, pag. 162), cuyo 'ga' pudiera ser un 'que' modificado que después ha sido reduplicado: juro a nos que > juro a nosque (que) > juro a nosca que > juro a nosga que (por la 'a' comp. las antiguas afirmaciones 'soncas', 'sámicas', 'sicas', que probablemente también contienen un 'que').

² Sin duda debe suponerse que el 'bríos' no haya sido una formación del todo casual y arbitraria, aunque por ahora, aparte de la asonancia, no sé indicar ninguna razón especial por que se haya elegido esta palabra.

por Ramón de la Cruz en la frase 'juro (voto) a bríos'. Más tarde, puede ser que hacia fines del mismo siglo, el 'Bacco' italiano se ha introducido en castellano, añadiéndose, para difrazarlas, a fórmulas de juramento corrientes como 'voto a Dios'. Después, las dos frases 'voto a bríos' y 'voto a dios Baco' se cruzaron y se formó la frase 'voto a bríos Baco', la cual a su vez, se cruzó con la antigua frase 'voto a Cristobalillo', dando por resultado final el 'voto a bríos baco balillo' de Trueba y Pereda, al lado del cual sin embargo, como se ve por las citas de Trueba, se han conservado las fórmulas cortas 'voto a bríos baco' y 'voto a bríos'. Además es de notar que la tendencia a la aliteración, siempre alerta, debe haber contribuido a la formación de las combinaciones '*bríos baco*' y '*bríos baco balillo*'.

P. D. Tocante a la fórmula 'vota va', arriba citada, quizás se haya modelado, más o menos inconscientemente, sobre la exclamación corriente '¡agua va!'; lo que no impide que en su formación haya influido también la tendencia a la aliteración (obsérvese que de la fórmula 'juro a', tan corriente como 'voto a', no existe la variante 'juro va'). — En el Dicc. de la Academia, no solamente este 'voto va' sino también 'voto a Cristo', 'voto a Dios', 'voto a tal' se citan en el artículo Voto, sustantivo, aunque las tres últimas expresiones evidentemente pertenecen al artículo Votar, verbo (pruebas concluyentes, si se necesitan, son frases como; 'Yo voto a diez que...', Segunda Com. de Celestina, Madr. 1874, pag. 164; 'Vótote a Dios que...', Lazarillo de Tormes, Madr. 1900, pag. 48; 'Yo os voto a tal que...', Avellaneda, D. Quixote, Bibl. de Aut. Esp. XVIII, pag. 16, etc.) Y también 'voto va', como simple modificación de 'voto a', más propiamente debiera citarse en el mismo artículo Votar, si bien es verdad que, con la formación de esta frase secundaria se ha confundido el 'voto', verbo, con el 'voto', sustantivo, lo que era tanto más fácil como que, desde hace siglos, se usa el sustantivo en la fórmula sinónima 'hago voto a', v. gr.: 'Yo hago voto a tal...', La pícara Justina, l. c., pag. 147.

LA LÉGENDE DE
SAINT JEAN DAMASCÈNE

UNE RÉDACTION DU XIIIE SIÈCLE
EN VERS FRANÇAIS

PAR

HILDING KJELLMAN

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN

Le ms. fr. 818 de la Bibliothèque nationale renferme un recueil très connu de miracles de la Sainte Vierge.¹ C'est une vaste compilation, un grand *Mariale* en langue vulgaire², dont la dernière partie comprend une série des miracles de Gautier de Coincy et de ceux faisant partie de la *Vie des anciens Pères*. Le reste de ces récits, au nombre de 80, remontent à des sources différentes; le compilateur a eu à sa disposition plusieurs des grandes collections latines — notamment celle désignée par Mussafia sous le nom de PEZ³, le ms. lat. 14463 (= SV)⁴ et surtout un recueil présentant en somme les traits de celui contenu dans les mss. lat. 5268 et 5267⁵ de la Bibl. nat. — et il y a traduit un grand nombre des récits les plus populaires. Mêlés à ceux-ci, on trouve aussi dans notre collection un certain nombre de miracles uniques en leur genre ou dont les sources ne sont pas jusqu'ici connues. Parmi ceux-ci se trouve le récit d'un épisode de la vie de saint Jean Damascène que je vais publier plus loin.⁶

¹ Mussafia a consacré le 5e fascicule de son grand ouvrage *Studien zu den mittelalterlichen Marienlegenden*, Vienne 1886—1898, à ce recueil. On y trouve l'indication à peu près complète des sources immédiates de la collection. Paul Meyer s'en occupe dans un article inséré dans *Not. et Extr.*, 34: 2, p. 57 et suiv. Je renvoie aussi à mon travail *La deuxième collection anglo-normande des miracles de la Sainte Vierge et son original latin. Avec des miracles correspondants des mss. fr. 375 et 818 de la Bibl. nat.*, qui est sous presse. J'y publie une trentaine des récits de notre recueil.

² Cf. Paul Meyer, *l. c.*, p. 58.

³ Sur ce recueil important voir *Marienlegenden*, I, p. 936 et suiv.

⁴ Cf. *Marienlegenden*, I, p. 953 et suiv.

⁵ Notre auteur paraît être le seul versificateur de miracles français qui ait puisé dans ce recueil très particulier; sur les deux mss., voir *Marienlegenden*, I, p. 989, et II, p. 5.

⁶ C'est le n° 30 de la collection.

Notre recueil est surtout intéressant au point de vue linguistique¹. Le ms. présente une langue très mélangée, intermédiaire entre le français et le provençal: D'après Paul Meyer, le versificateur et le copiste étaient certainement tous les deux de la région lyonnaise, où le ms. a dû être exécuté dans la deuxième moitié du XIIIe siècle. L'auteur anonyme a cherché à écrire en français, langue qu'il savait assez mal; de là ce mélange curieux de formes françaises et lyonnaises-provençales, les premières dominant dans cette partie du ms.² Un correcteur a essayé de débarrasser le texte de ces formes lyonnaises; ainsi il remplace les finales *-o*, *-a*, *-i* par *-e*; il corrige les désinences verbales *-ont*, *-ant* en *-ent*; il substitue à la forme lyonnaise *avoi*, que cependant il a parfois laissée, le français *avec*; il efface l'*h* initiale parasite, etc. D'autres corrections se rapportent à la versification; ainsi, quand le ms. portait \bar{q} et que l'*e* ne devait pas compter dans la mesure du vers, le correcteur a effacé la barre. Par ces procédés, le ms. présente un très grand nombre de grattages et d'autres corrections, et c'est un travail délicat de ramener le texte à l'état où l'a laissé le scribe lyonnais. Comme l'ont fait Paul Meyer et Mussafia³, je me suis efforcé de reconnaître les leçons primaires, et partout où il a été possible de les déterminer avec certitude, je les ai restituées dans le texte imprimé. Dans les cas très rares cependant où la leçon originaire était clairement fautive, j'ai adopté celle résultant de la correction, qui en ce cas pourrait être due au scribe originaire.

La versification est grossière. La rime est surtout très négligée. Il y a des rimes pour l'œil, p. ex.: 499—500 *com-*

¹ Ce n'est pas ici la place d'examiner en détail la langue du ms. Une étude d'ensemble reste toujours à faire. Les principaux traits linguistiques sont cependant fixés par Paul Meyer dans son article précité et par Herman Andersson, *Étude linguistique sur une version de la légende de Théophile*, Upsal 1889.

² La langue est plus purement lyonnaise dans une deuxième partie du ms. comprenant des légendes en prose de divers saints; une partie de ces textes ont été publiés par A. Mussafia et Th. Gartner, *Altfranzösische Prosa-legenden aus d. Hs. d. Pariser Nat.-Bibl. Fr. 818*, I, Vienne 1895. Paul Meyer en a transcrit les débuts dans la partie de son mémoire consacré au légendier en prose.

³ Dans *Marienlegenden*, V, p. 19 et suiv., Mussafia a publié 15 miracles de notre ms. Paul Meyer a édité 3 pièces dans son mémoire précité et 2 autres dans *Recueil d'anciens textes*, p. 348.

mençie : *Marie*, il y a même des vers qui ne riment pas du tout : 63—64 *terre* : *autres*, 327—8 *lettre* : *tote*, 329—30 *lettre* : *mostre*, 491—2 *entre* : *autre*. Les assonances abondent, p. ex. : 1—2 *Theodoses*—*jone*, 5—6 *apris*—*engin*, 59—60 *beste* : *Perse*, 133—4 *grace* : *faite*, 151—2 *maïstre* : *retorique*, 175—6 *escrire* : *envie*, 265—6 *baillies* : *lire*, 323—4 *torner* : *regne*, 341—2 *lettreüre* : *costume*, 385—6 *sacrifice* : *virge*.¹ Il y a même des assonances pour l'œil : 201—2 *conseillaue* : *reiaume*, 223—4 *enseignié* : *escrire*, 275—6 *escrites* : *deitiés*.

De temps en temps, l'auteur fait rimer le même mot avec lui-même, p. ex. : 55—6 *estoint*, 93—4 *soi*, 275—6 *comandont*, 469—70 *man*, 481—2 *levez*.

Souvent, on rencontre quatre vers de suite sur les mêmes rimes ou assonances, ainsi : 101—4, 119—122, 161—4, 191—4, 257—60, 301—4, 351—4, 433—6, 465—8, 475—8, 503—6. Une fois, v. 277—82, il y a même une série de six vers dont un seul assone, tandis que les autres riment en *-é*.²

La mesure du vers est plus juste. L'*e* final compte cependant assez souvent, bien que suivi d'un mot commençant par une voyelle, cf. les vers 6, 12, 22, 60, 151, 358, 504, etc.

* * *

Jean Damascène ou de Damas fut un des écrivains les plus illustres du VIIIe siècle. Il tient une place éminente dans la poésie religieuse et l'Église grecque l'a mis au nombre de ses grands docteurs. Fervent adversaire de l'hérésie iconoclaste, il composa, entre autres écrits, trois discours contre les destructeurs des images, ce qui lui valut la disgrâce de Léon III, dit l'Isaurien, empereur d'Orient 717—741.

Ces faits, qui font précisément le fond de notre légende, sont consciencieusement rapportés dans la biographie de Jean de Damas, composée au Xe siècle par le patriarche Jean de Jérusalem.³ Celui-ci commence par raconter la naissance de

¹ Je ne cite pas ici des formes telles que 81—2 *ert* : *regardet*, 127—8 *respondit* : *obedir*. L'amuïssement des consonnes finales étant un trait caractéristique du lyonnais, ces rimes pourraient représenter la prononciation lyonnaise, cf. H. Andersson, *ouvr. cité*, p. 9.

² Cf. H. Andersson, *ouvr. cité*, p. 10.

³ Comme les propres écrits de Jean Damascène, publiée dans Migne, *Patr. graeca*, t. 94, col. 429 et suiv. Le récit de l'épisode en question occupe les chap. 8—22.

Jean et sa jeunesse passée à Damas. Un jour un religieux, homme aussi pieux que savant, nommé Cosmas, est fait prisonnier par les Sarrasins. Il est amené dans la maison paternelle de Jean, et sur sa demande, celui-ci le donne comme précepteur à son fils et à un fils adoptif qui se trouvait par hasard porter le même nom que le prisonnier. Grâce à leur intelligence et à leur application, les deux jeunes gens font de grands progrès, et bientôt ils sont versés dans toutes les sciences de l'époque. L'instruction terminée, Cosmas est affranchi et se retire dans un couvent. C'est alors que Jean apprend la fureur avec laquelle l'empereur de Constantinople, Léon l'Isaurien, combattait l'adoration des images. Il lui adresse une lettre, où il lui reproche son hérésie, ce qui exaspère l'empereur, qui jure de se venger. En faisant imiter par des scribes habiles l'écriture de Jean Damascène — *accitis notariis quibusdam, epistolae exemplum ipsis ad imitandum proponit, ut tam epistolae characterem quam sententias locutionesque repraesentarent*¹ — il s'adresse à lui-même une lettre où il fait dire que la ville de Damas abandonnée par ses défenseurs serait facile à conquérir et que le prétendu expéditeur de la lettre se met à la disposition de l'empereur pour l'aider à s'emparer de la ville sarrasine. Puis il envoie au « caliphe » de Damas cette lettre contrefaite accompagnée d'une épître de sa main où il lui apprend que l'autre lui a été adressée par Jean de Damas, qui conspirerait donc contre sa ville natale. Le « barbare », indigné de cette infamie de la part du jeune homme, résout de lui infliger une punition exemplaire: il lui fait couper la main, cette main qui avait écrit la lettre. Dans son malheur, Jean de Damas s'adresse à la Sainte Vierge et, sur ses prières ferventes, Marie vient à son aide. Pendant le sommeil, elle lui restitue sa main perdue, et cette guérison miraculeuse fait reconnaître au caliphe son erreur et son injustice. Il offre au jeune homme de faire de lui le premier de ses conseillers, mais Jean refuse, préférant se faire moine. Il rejoint son ancien précepteur au couvent Saint-Sabas en Palestine, où il vécut jusqu'à sa mort, qu'on place après 754.

L'intervention miraculeuse de la Sainte Vierge faisait de cet épisode de la vie du saint homme un excellent sujet de miracle, et ce sont en effet les éléments de ce récit qui se retrouvent dans la légende telle que nous la possédons dans le miracle français,

¹ Traduction latine, *l. c.*, col. 454.

bien que sous une forme singulièrement transformée. Jean ne vit plus sous Léon III, mais à l'époque d'un empereur Théodose.¹ Ce n'est pas le précepteur qui est fait prisonnier, mais Jean lui-même, jeune homme pieux et savant, autour de qui s'étaient réunis un grand nombre d'élèves. Un jour qu'il fait avec eux une promenade, il est surpris par les Sarrasins, qui l'emmènent en captivité. Dans l'esclavage il devient le précepteur du fils de son seigneur, qui veut faire de celui-ci l'égal de Jean. L'empereur Théodose a cependant besoin d'un homme lettré, et on lui propose Jean de Damas. Sur l'ordre de l'empereur, les Sarrasins lui rendent la liberté et il vient à la cour de Constantinople. Or, l'ancien élève de Jean — personnage où on reconnaît sans difficulté le condisciple du véritable Jean Damascène — pense que s'il pouvait faire tuer Jean «il seroit souz Sor autre gent de sa cience». C'est pourquoi lui qui connaît bien l'écriture de son ancien précepteur s'avise de contrefaire une lettre, qui, attribuée à Jean, causera sa perte. Elle est adressée à ses amis de Perse; le contenu en est le même que dans celle dont parle la biographie avec cette différence cependant qu'il s'agit de Constantinople. Le but est donc de faire croire que Jean de Damas s'est rendu coupable d'une vile trahison contre son nouveau maître. La lettre est jetée dans le palais où on la trouve, et croyant y reconnaître l'écriture de Jean, l'empereur lui inflige le même châtiment cruel que d'après la biographie. L'aventure se termine aussi de la même manière; la Sainte Vierge vient à son secours, et Jean ayant retrouvé sa main perdue, on ne tarde pas à découvrir la trahison de l'élève sarrasin.

C'est en venant d'Orient en Occident que le récit original s'est transformé de la manière indiquée, et on ne peut pas constater comment cela s'est fait. Sous sa forme occidentale notre légende se trouve d'abord dans la grande compilation de Vincent de Beauvais, le *Miroir historial*, où elle est insérée dans la partie consacrée aux événements du règne de Théodose le Grand, empereur de Rome 379—395.² Des résumés du

¹ Sur l'identification de cet empereur voir ci-dessous.

² Dans l'édition que je suis, datée du 24 Juillet 1483 et exécutée par Anton Koberger de Nuremberg, notre récit forme les chap. 103—105 du XVIIIe livre. Le chapitre précédent traite du poète Prudence, contemporain de Théodose. Le chap. 106 a pour titre: *De nece Valentiniani et Eugenii tyranni* et se rapporte donc à des événements historiques appartenant au règne du grand empereur romain, qui est désigné par Vincent de Beauvais

même récit se trouvent ensuite dans l'ouvrage de Johannes Gobii, *Scala cæli*, chap. 38¹ et chez Johannes Herolt, *Promptuarium miraculorum b. v. M.*, chap. 33.² En dehors de ces ouvrages, notre légende ne paraît pas être représentée dans la littérature hagiographique latine.

C'est le récit de Vincent de Beauvais, puisé selon l'auteur dans la *Vie* du saint³, qui est la source immédiate de la rédaction française du ms. 818. Pour permettre une comparaison entre les deux textes, je cite ici le commencement et deux autres passages du récit de Vincent de Beauvais:

«Eo quoque tempore⁴ floruit Johannes presbiter Damascenus. Hic ab infantia grecis literis eruditus infra XII annos omnium liberalium artium scientia[m] apprehendit, in amore Dei ac gloriose matris ejus se exercens, monachalem habitum assumpsit, Virgoque permanens, regine virginum horas quotidie studiosissime decantabat, factusque presbiter in ejus honore missas devotissime ac frequentissime celebrabat. Insuper etiam orationes, antiphonas, responsoria prosasque facere consueverat, quas in ejus solennitatibus ad ipsius laudem dulcissime decantabat. Tradebant ei nobiles viri proprios filios erudiendos, quos ille non solum literis studiosissime instruebat, sed etiam ad timorem et amorem in omni morum honestate diligenter informabat (v. 1—52) Porro cum imperatori Theodosio pro vite merito et morum honestate, necnon et pro eloquentie nitore in quibusdam causis necessarius videretur, missa legatione sub pena capitis domino mandat, ut ei quantotius mitteretur (v. 165—188) «Quid agis», inquit, «puer meus fidelissime?» — «Heu», inquit ille, «domina, quid me interrogas?» — «Quinimmo interrogo te ego! Cumque hec paterer, ubi eras? Ecce ad meum, immo ad tuum dedecus in ecclesia pendet abscisa clientis tui manus. At illa: «Confortare», inquit, «fili in Domino, manum tuam tibi restaurare potest, qui totum hominem plasmavit ex nihilo» (v. 443—462).

Ce n'est pas là le moindre intérêt de la rédaction française. C'est en effet la première fois qu'on a pu faire remonter un

sous le nom de *Theodosius Senior*. Il se pourrait que le déplacement singulier de notre événement soit dû à une confusion entre Théodose le Grand et Théodose III, empereur d'Orient et prédécesseur de Léon l'Isaurien.

¹ Cf. Mussafia, *Marienlegenden*, III, p. 42.

² Cf. Mussafia, *Marienlegenden*, III, p. 48 et Ward, *Cat. of Romances*, II, p. 683 (le ms. Add. 19 909 du Musée britannique).

³ Vincent de Beauvais: *Ex gestis ejus*.

⁴ Sc. *Theodosii imperatoris*.

miracle composé en vers français au texte même du *Miroir historial*. Cette œuvre renferme, il est vrai, un grand nombre des récits de ce genre qui composent les grands recueils latins où ont puisé les auteurs des miracles en langue vulgaire¹; en général, cependant, Vincent de Beauvais les donne sous une forme abrégée et remaniée, et jusqu'ici il a résulté de toutes les recherches sur les sources des miracles français que leurs originaux doivent être cherchés dans des rédactions antérieures et plus détaillées que celles du *Miroir historial*. Cela n'est que très naturel; Vincent de Beauvais († 1264) a dû composer son œuvre au plus tard vers le milieu du XIIIe siècle alors que les miracles français étaient déjà rédigés. Il paraît également impossible que le versificateur des miracles du ms. 818 ait connu l'œuvre même de Vincent de Beauvais. Il résulte d'un examen des récits communs au ms. 818 et au *Miroir historial* qu'aucun autre récit ne remonte à la rédaction de cet ouvrage, et il n'est guère admissible qu'un seul récit ait eu cette origine. Comment faut-il donc expliquer l'accord parfait des deux rédactions? Pour moi, il n'y a pas de doute que les deux auteurs ont puisé dans la même source. Malgré l'indication de Vincent de Beauvais, il n'a certainement pas pris notre récit directement dans la biographie de Jean de Jérusalem. L'historien expérimenté qu'il était ne se serait pas rendu coupable d'une erreur historique aussi grave que de placer un événement appartenant au règne de Léon III sous un empereur de Rome ayant vécu plus de 300 ans auparavant, tout en laissant l'aventure se passer toujours à Constantinople. Tout porte à croire que le nom de Théodose se trouvait déjà dans le document où a puisé Vincent de Beauvais. Par les propres indications de l'auteur, on sait qu'il s'est servi d'une compilation latine désignée par lui sous le nom de *Mariale magnum*² et d'autres sources semblables. Dans quelqu'un de ces recueils a dû se trouver notre légende sous une forme identique à celle qu'on trouve chez Vincent de Beauvais et c'est là que l'a prise non seulement l'historien français mais aussi l'auteur anonyme des miracles du ms. 818.

¹ Sur les miracles faisant partie du *Miroir historial* voir Mussafia, *Marienlegenden*, II, p. 52 et suiv.

² Voir là-dessus Mussafia, *Marienlegenden*, II, p. 52. La même indication se retrouve dans l'œuvre de Johannes Gobii, *ib.*, III, p. 40.

Par exception, Vincent de Beauvais n'abrège pas, de là l'accord des deux récits.

Le miracle dont il s'agit ici nous apporte donc la preuve matérielle que, du moins dans ce cas particulier, l'auteur français et Vincent de Beauvais ont connu le même récit latin. Il faut en rapprocher le fait qu'une partie considérable des miracles du ms. 818 se retrouvent dans le *Miroir historial* et que d'autre part cet ouvrage a beaucoup de récits en commun avec le recueil de Gautier de Coincy¹, qui a traduit en partie les mêmes originaux que l'auteur des miracles de notre ms. Il en ressort que le *Mariale magnum* et les autres sources latines où a puisé Vincent de Beauvais, n'étaient que les collections utilisées par ces deux auteurs français. Ce n'est pas ici la place de reconstituer ces sources, ce qui ne pourra être fait d'ailleurs sans un examen approfondi de toutes les rédactions latines. Je dois me contenter de quelques indications. Il me paraît probable que les deux séries de 17 récits appelées par Mussafia HM² [Hildefonsus—Murielidis] et TS³ [Toledo—Samstag] étaient du nombre. Une partie des miracles formant le premier livre du recueil Cléop.—Toul., qui renfermait également les deux séries citées, se trouvant aussi dans le *Miroir historial*, il n'est pas impossible qu'une collection de la famille Cléop.-Toul. ait fait partie des sources de Vincent de Beauvais. Son œuvre accuse d'ailleurs une connaissance assez étendue des trois grands recueils désignés par Mussafia sous les noms de PEZ, SV et SG⁴; par contre, il n'a pas dû connaître la collection contenue dans les mss. lat. 5268 et 5267, dont les particularités ne se retrouvent pas dans les rédactions correspondantes du *Miroir historial*. Je cite enfin les collections locales de Soissons, de Laon et de Rocamador, qui se trouvaient dans le ms. latin de Soissons malheureusement perdu et dont s'est servi Gautier de Coincy. Les séries citées se retrouvent toutes chez Vincent de Beauvais. Ces suppositions sont plus ou moins des conjec

¹ Sur les sources de Gautier de Coincy voir Mussafia, *Über die von Gautier de Coincy benützten Quellen*, Denkschriften der Kais. Akad. de Wissenschaften, Philos.-Hist. Klasse, Vienne 1896.

² PEZ 1—17, cf. Mussafia, *Marienlegenden*, I, p. 936 et passim.

³ Contenue dans SV (= ms. lat. 14463), Cléop.-Toul., etc., *ib.* I, p. 95 et suiv, II, p. 19 et suiv.

⁴ Ms. lat. 12593, *Marienlegenden*, I, p. 962 et suiv.

tures; elles ne pourront être confirmées que le jour où par la découverte et la publication de nouvelles rédactions il sera possible de pousser plus loin les recherches sur la formation de nos recueils de miracles.

Je reproduis maintenant le texte de la rédaction du ms. fr. 818:

[fol. 46 b]

Del jovancel de Damas qui menoit vie angelial.

Al tens que regna Theodoses	Fors d'escrire o de deïter	
Ot a Damas un vallet jone,	O de son loeme chanter.	
Il estoit Johanz apellez,	A li si grant amor avit,	35
De grant renon estoit assez,	Si mil deis out por faire escrit	
De letres de grex ere apris,	Et autant lenges por parler,	
Memoire ot bone et engin,	Ne poït il pas avonder	
D'apprendre tant se travailla	A loer la douce Marie,	
Toz ses compaignons en passa.	Qui Deu est mere et amie;	40
Après doze anz c'ot apris parz	Lo bien que savoit aprenoit	
Sot la science de set arz,	Celi qui aprendre le voloit.	
Encor ot il chose meillor,	Por ce venoient escoler	
Que ardanz ere en l'amor	De mainz'lues a lui ester;	
De Deu e de sa douce mere;	Volenters lo bien ensegnot	45
En euz amer ses pensers ere,	Que Jhesu Crist doné li ot.	
Les richeces del mont laisa,	Li baron qui el pais estoient	
L'abit de moine vesti a;	Lors propres fiuz li trametoient;	
Toz jorz garda virginité,	Il n'enseignoit pas solement	
Angelial vie a mené;	Letres ni estudiement,	50
Les hores nostre dame dit	Mais lor ensegnot a amer	
E nuit e jor onc n'i faillit,	Deu e sa mere honorer.	
E por meuz servir Jhesu Christ	Un jor avint que il allet	
A prestre ordener se fit.	Esbannoier fors la cité;	
Molt avoit grant devocion [fol. 46 c]	Si escoler avoi estoient,	55
Et en son cuer conpugcion,	Qui d'estudier las estoient;	
Sovent celebroit lo servis	Sarrazin lor corrurent sus,	
A la dame de paradis.	Qui prist les ont e retenus;	
Acotumé avoit a faire	Homenz pristrent e mainte beste	
Por plus bel chanter a sa feste	[fol. 46 d]	
Hymnes, proses et oraisons,	Que ou soi enmenent en Perse.	60
Antiphenes e beuz respons,	Quant il furent en lor païs,	
Il ert si en s'amor fervenz	Entr'euz partirent les chaitis:	
Que ne pensoit el cuer dedenz	A un riche homen de la terre,	

Rubrique angelias — 2 ms. domas — 32 ms. Qui — 38 ms. auōder — 59 ms. répète deux fois ce vers — 62 le chaitis

8 — 21101. *Studier i modern språkvetenskap. VIII.*

- Qui mains estoit cruiez des autres,
 65 Vint li bons Johanz en partie,
 La virge li fu en ahie.
 Li autri chaiti furent meis
 A divers labors, com est vis;
 Li alquant les barbres serroient,
 70 Li autri come bues aroient.
 Por le voloir la mere Dé
 Fu al bon Johan plus soé;
 En la prison ou il fu mis
 Volentiers faisoit le servis
 75 De celui cui sers il estoit,
 Issi le vout sainz Benooiz.
 En Deu ot tote s'esperance
 Et en la virge douce sainte,
 Tot jor li faisoit oraisun
 80 Que lo gitast de la prison.
 Li serrazins cui sers il ert
 Sa bone vie regardet,
 Sainz Esperiz li mist el cor
 De la prison le gitast for;
 85 De nul liain ne le lia
 Ne fer en pié mis ne li a;
 Reverenci porte et honor
 En la creatura al Creator;
 Franchiment vait par lo palais
 90 Li bons Johanz lai ou li plait.
 Quant li serrazins vit s'onrance
 Et les granz tresors de sentence
 Que bons Johanz avoit en soi,
 Ses sires l'apella a soi:
 95 «Bons Johanz, beuz tres chiers amis,
 «Grant tems a, me soi entremis
 [fol. 47 a]
 «De veir ton sen e ta raisun;
 «Ta sainte conversacion,
 «Tes sermons ai molt escouté,
 100 «Tes beles parolles noté,
 «Le sen de toi et ton deiter,
 «La melodi de ton chanter,
 «Tot ço ai noté en mon cuer,
 «Or te voil mon segrei mostrer:
 105 «Un fil ai que je n'aim pas meinz
 «Que je foi mon cuer meismement;
 «Pou a d'eage, pou entent,
 «Petiz est encor veirement.
 «Cist enfes, bien dire le t'os,
 «Est os qui est estraiz de mes os;
 «Ço que di no tien a escharz!
 «Sa charz est traite de ma char,
 «C'est la corona de mon chief,
 «C'est la lumiere de mes euz;
 «Por Deu te pri que t'entrametes
 «Coment il saipe lire letres;
 «Si bien en ta doctrine l'aies
 «Que les set arz liberauz sache;
 «Enseigni li escrire e deiter,
 «Livros a lire e chanter;
 «Issi te pensa d'enseigner
 «Que quant vindra ma volenté
 «Od atro besoig ochisuns
 «Que t'estovra partir de nos,
 «Tes semblanz remaigne ici,
 «C'est la chose que je te pri.»
 Li bons Johanz li respondit:
 «Sers doit son seignor obedir,
 «Beuz sire, de ce soies cerz;
 «Bien quonois que je soi tos sers,
 «Faire doi bien ta volenté
 «No pas por ma chaitivité
 «Tot soulemant, mais por la grace
 [fol. 47 b]
 «Que toz jorz m'as volenter faite;
 «De parolle no m'as laidi
 «Ne en ta prison tenu vil;
 «Laisié m'as aler franchement
 «Lai ou volin tot bonament;
 «Come ser no m'as tenu vil
 «Mais m'as traitia come fil.
 «Jo ferai ton comandement
 «E tes prierres ensement,
 «Tota la cience que j'ai
 «E tot le bien que en me ai
 «Segont lo min entendement
 «Apprendrai je a ton enfant.»
 L'enfant ha pris, si li enseigne
 Letres a conoistre a prime;
 Dedenz l'espace de doze anz
 Ot si enseignié l'enfant
 Que en les set arz fu maïstre

67 ms. meis — 73 ms. prisons — 91 ms. sourance — 103 ms. grattage
 ce — 142 ms. eusement

Et molt sot bien de retorique; Deiter savoit molt noblement Et escrire apertement.	L'emperere quant il lo vit A molt grant honor lo recit; D'une maisun lo fit abé	
5 Ha! Se tu veïsses la forme De sa letre com ele est bone E si tu l'oïsses chanter, Melodi faire et orguener, Nule difference saüses	Ou il venoit molt volenter; De tot a li se conseilave De s'arme e de son reiaume. Por reverenci, por honor Qu'il aüst de l'empereor	200
10 Entre auz dous, tant sutiuz fuses. Quant li doze an furent passé Et il ot l'enfant enseigné, La douce virge ot pidié De son sers qui tant l'ot preié.	Ne po ne prou ne s'orgoilloit, Humilité toz jorz gardoit; Molt s'entendoit en Deu servir [fol. 47 d]	205
15 Theodose l'empereor Ont fait savoir li senator Que uns talz hom li aüt mester Qui aüst maüre honesté E de grant clerzi la cience	Et en sa mere autresi, En euz servir ot mis son cuer, Tot son sen e tot son poer. Sicom l'or prove la fornais, Issi trie les bons dels malvais.	210
20 E de bel parler eloquenci. [fol. 47 c] L'emperere ha demandé: «Ou le porroi je tel trover?» Il li respondent tuit en haut: «Moines est, sire, a Damas.»	La temptacion quant i vint, Qui prodorm est bien se mantint; Issi plaisit a Jhesu Crist Et a sa mere autresi Que esprovez fu buns Johanz	215
25 L'emperere fait briés escrire, A ceuz de Damas les envie Que cel moine li enviant Al plus tost qu'il unques porrant. Cil de Damas li fant saveir	En tribulacion de sanc, Sicom saüst apertement, Que Deu amoit sor tote rien. Li jovenceuz qu'il ot apris En Perse, sicom je vos dis,	220
30 Que Sarrazin lo tinont preis; En Perse lo tint en prison Uns sarrezins, molt riches hom. Tantost com l'emperere sot Que cil sarrazins lo tenoit,	Cui a deiter ot enseigné E de sa propre man 'escrire, Il se pensa com envious, Se cil n'estoit, qu'il seroit souz Sor autre gent de sa cience	225
35 En pena de son chif li mande E sus quant qu'il ha li comande Celui li tramete tantost; Si nel faisoit, morz en estroit. Quant li sarrazins oï ot	De bel deiter e d'eloquence. Li diables si lo mena Que unes letres faites ha; Per son sen e par son engin Ou sa propre main les escrit.	230
40 Ço que l'emperere mandot, Si ne li tramet, morz sera, Contradire ne li osa. Le bon Johan li envia, Chavauz e genz chargié li a,	Quant il ot les letres escrit, A Costantinoble les tramist Par un garçon que nus nel sot; Cil les gita el palais tost, En tel lue les ha gitées	235
45 Si qu'il s'en vant bien a honor; Rendu l'ont a l'empereor.	Que bien puissent estre trovées. En les letres avoit escrit Iteuz parolles, iteuz dit	240

157 ms. ioisses — 170 *L'i final corrigé en e dans* eloquenci — 171
ms. Lempere — 174, 176 & 179 ms. domas — 190 ms. grattage Ce

- A ses amis qui en Perse sont,
 Qui bien et honor fait li ont:
 «Bons Johanz de Damas, salu!
 «Sacheis que mout hai atendu
 [fol. 48 a]
- 245 «Si je en negune manere
 «Ne por travail ne por priere
 «Poïsse vostre plaisir faire
 «Ne lo profit de vostre terre.
 «Seignor, je vos faz asavoir
 250 «Que l'emperere a son pooir,
 «Ses chevaliers e ses barons
 «Tramis en autres regions;
 «Sachez que nostre citez noble,
 «Que l'un clame Constantinople,
 255 «E les citez que sont entor
 «Sont vuides de gent de valor;
 «Sagement en la terre entrez,
 «Segurement venir poez,
 «Si la terre avoir volez;
 260 «Ardiement tote la prenez.»
 En les letres furent escrites
 Les parolles que vos ai dites.
 Cetes letres trova un jor
 Uns des serganz l'empereor;
 265 A son seignor les ha baillies,
 Et il les comande a lire.
 Quant cele chartre fu leüe,
 La corz en fu mōlt comoüe;
 Chascuns demande: «Qui est cil
 270 «Qui si vilment nos a traï?»
 Li sage homen de la cité
 Les letres ont molt esgardé;
 La forma de la letre viront,
 Fermament cuidont bien que soient
 275 De la main bon Johan escrites
 E par lui faites e deitiés.
 A l'empereor sont alé,
 Tot lor semblant li ont conté;
 L'emperere a comandé
 280 Que Johanz li soit amenez;
 Li mesaige lai sont alé, [fol. 48 b]
 Johan ont tantost amené;
 Laidement l'ont mené a cort,
- Si mes davant l'enpereor.
 Molt se mereville Johanz
 De quel chose est li bruiz si granz,
 Por que la genz l'empereor
 L'enmeine si a deshonor;
 En Deu a mise s'esperance
 Et en sa mere virge sainte:
 Alegrement fait lor voloir,
 Quar ne cuide colpe avoir.
 Li pobles de mil parz li crie:
 «Haï!» font il, «malvais traître
 «Vos non estes pas chapellains
 «Mais estes traïte certains;
 «Moines n'estes pas, ço saven,
 «Ainz estes reneïers puenz.»
 A peines se poont tenir
 Que el visage nel vont ferir.
 L'emperere sa main estant,
 A toz mostre que se queisant,
 De perfont cuer vont sospirant,
 Teuz parolles dit a Johan:
 «O, feuz Johan, coment pensas
 «La traïsun que faite as?
 «Plus que nuls chins es enragez,
 «E plus que leons es cruieuz,
 «Quar les bestes qui sont salvages
 «Aymont lors bienfactors senz rage;
 «Li chins fait joi a son seignor,
 «Sa cohe mot de grant amor.
 «Traître maleiz, que penses tu
 «Qui mal por bien nos as rendu?
 «De la prison te fis saillir,
 «A ton seignor te fis franchir,
 «Abé te fis del monesteï,
 «Honor t'ai fait e porté fei. [fol. 48 c]
 «Tu nos volies toz traïr
 «E nostre franchise tolir;
 «Mener nos en cuidoies faire,
 «Enchaitiver en autre terre;
 «A nient voloies torner
 «La corone de cest regne;
 «No te vaudra nul fuimenz
 «Ne remedis d'escusement;
 «En apert est ici la letre

243 ms. domas — 254 ms. Contantinople — 284 ms. Li mes — 286 ms. grant — 297 ms. grattage ce — 300 ms. grattage vent — 302 ms. qui — 313 que ajouté au-dessus de la ligne — 315 ms. fiu

«Qui mostre ta conscience tote,
 «La formeüre de la letre
 «Ta fellonesse ovre mostre.»
 Adonc Johanz la letre prist
 De la main l'empereor e lit;
 Bons Johanz ha leite la letre
 De l'un chief jusque a l'autre tote;
 De la letre garda la forme
 E del bel deitier la costume;
 De penser pleins dedenz son piz
 A l'empereor respondit:
 «Emperere», fait il, «entent!
 «Bien ai esgardé en lisent
 «Lo deiter e la letreüre;
 «Bien conois, tex est ma costume,
 «Mes garenz en soit Jhesu Crist,
 «Que unques cele letre non fis.»
 Deus fois o trois li ont fait dire
 Ces parolles tire a tire;
 Or cuident bien estre certain
 Qu'il l'ait escrete de sa main;
 Dottousement a molt parlé,
 Neier cuide la verité.
 Li pobles de totes parz crie:
 «Ne l'orrez, mort a deserviel
 «L'emperere s'entence die
 «Sor le moine qui Deu reneie,
 «Senz parlongement soit ocis,
 [fol. 48 d]
 «Traïr cuidoit tot cest païs.»
 Li emperere de sa main
 Mostre a toz que il se queisant;
 Les juges ha toz apellez,
 «Alez», fait il, «si vos metez
 «A une part senz grant atente,
 «De cest fait me gitez sentence!»
 Li jugeor allé i sont,
 Ne demora revenu sont;
 Per cuminal esgardement
 Ont fait issi lor jugement
 Qu'il ne doit pas recivre mort,
 Quar li empereres l'ama fort:
 «La main doit perdre, ço jugun,

354 ms. a Deu reneie — 369 & 376 ms. grattage ce — 372 ms. aille —
ia

375 & 376 *ms. grattages* comandent — 378 *ms.* ot croi solaz — 287 *ms.* beus
— 389 *ms.* Les pecheor atenz (*biffé*) a penitence — 394 *ms. grattage* Ce —
400 *ms.* honr — 401 *ms.* hon — 405 *ms.* ha — 409 *ms. grattage* ce — 411 *ms.*
grattage Ce

- «Quar ai esté toz jorz vos sers!
 «Est ce li loiers que tu ranz
 «Ceus qui te servent bonemant?
 415 «Dame, or soit que par mes pechiez
 «Voilleis que soie flaellez,
 «La main qui ton servis faisoit
 «Por que as soffert que trenchié soit?
 «L'estrumanz de ton saint servise
 420 «Por mes pecchieiz por qu'est perie?
 «Douce dame, a ceste main
 «Escrivoie je soir e main
 «Cantiques, hymnes e respons,
 «Antiphenes et oraisons;
 425 «Au los de toi l'autrer prioie
 «E harpant melodi faisoie
 «A cesta main a ta honor;
 «A salu de tot pecheor
 «Offroie je a Deu lo pere
 430 «Le sanc son fil dont tu es mere,»
[fol. 49 b]
- Qu'o il ot maintes foiz oré,
 Sicom vos ai dit e conté.
 Une nuit avint qu'il estoit
 En son lit, ou se reposoit;
 435 De gaimenter molt las estoit,
 Bien ne veilla ne ne dormoit.
 Devant soi vit a grant clarté
 Plus grant qu'en .i. bel jor d'[esté]
 Venir la reïne del cel
 440 E des anges .i. grant monce[l].
 Doucement devant lui esta,
 Oez coment le conforta:
 «Que fais tu, mos enfes fiais?
 «Di moi, tres douz fiz, que tu fais!»
 445 «Haï!», fait il, «ma douce dame,
 «Ço que jo fois por que demandes?
 «Douce dame, por Deu merci,
 «Ou eres tu, quant hom me prist?
 «Que no me delivras tu tost
 450 «Qui ero acussez a tort?
- «Ton serf por quoi ne secorris
 «Qui toz jorz faisoit son servis?
 «Voiz ci le braz senz destre man,
 «Voiz ton serf qui est devenuz manc.
 «Certes, dame, grant joi en ont
 «Cil qui vostre henemi sont.
 «A vostre honte, a mon musemant
 «En cet eglise ma mains pent.»
 «Beuz tresdouz fiuz, or te conforte!
 «En nostron Seignor te conforte,
 «Tost te pot restorer ta man
 «Qui forma de niant Adan.»
 A ces parolles lui veiant
 Entra en l'eglise dedanz;
 La main de son serf prise a ja,
 A bon Johan l'en aporta,
 En son braz retourné li a.
 Oi, Deus, quant grant bonté ci a!
 Oi, Deus, quant benastrua man
[fol. 49 c]
- Que la virge tint en sa man!
 El braz Johan la main posa
 La sainte virge e torna,
 Per ço quar son los i escrit
 La main en son braz destre mist.
 Li bons Johanz molt humilment
 A la virge granz mercis rent;
 Se devant l'amoit bonement,
 Or l'aime plus devotement;
 En vois, en cuer, en esperit
 Jor e nuit son loement dit.
 Tantost com li jorz fu levez
 Bons Johanz est d'iluec levez,
 Ses freres ensemble apelle,
 Sa main lor mostre qu'il a belle:
 «Seignor, bel frere, or veez,
 «Por Deu, seignor, or esgardeiz
 «Que m'a fait la virge Marie,
 «Mere Jhesu Crist et amiel
 «Por Deu, seignor, venez, venez,

412 ms. vos — 418 ms. que — 426 ms. porte originellement & h. melodi f.; & biffé et un e final ajouté à melodi par le correcteur. — 427 ms.

^ecesta; après main, & ajouté au-dessus de la ligne — 431 ms. grattage Que il — 438 & 440 ajoutés en marge — 443 ms. grattage mes — 446 ms. grattages Ce que ie fois — 448 ms. hō — 449 ms. grattage ne — 450 ms. grattage ere; ms. acussez — 453 ms. mainc — 454 ms. grattage qu est — 458 Le vers a commencé originellement par Pent biffé — 459 ms. grattage Biax — 460 ms. grattage nostre — 469 ms. grattage benastrue — 473 ms. grattage ce

90 «Avec moi la glorifiez!»	Après lo joi qu'il ot aū	
Tantost el laveor s'en entre,	Del miracle qu'il ot veū	
Ses mains lave l'une e l'autre;	Demandet amiablement	
En l'eglise entra orer,	S'il avoit negun conoissent	
Si com avoit accostumé.	Qui de deiter ait sa costume	525
5 Quant si frere furent o li,	Ne d'escire aūst sa forme.	
De sainz vestirs sont revesti,	«Oī», fait il, «beus tresdouz sire,	
En auta voiz, a grant douçor,	«Je oi en Perse un disciple,	
A larmes, a suspirs, a plor	«Que je apris et enseignié	
En honor de sainte Marie	«Par son pere qui m'a prié	330
10 A issi messe commencié:	«A lire, a chanter, a deiter,	
<i>Salve, sancta parens,</i>	«A escire a li anseigner;	
<i>Enixa puerpera regem.</i>	«Quant par la grace Deu e vos	
Quant fu de la messe al segreist,	«De Perse fui tramis a vos,	
Coment il fu ne que il queist,	«A lui remansit par angen	535
5 Coment parla a Jesu Crist,	«Autant co je avoie de sen.»	
Qu'il demanda ne qu'il li quist,	Tantost li emperere fu sages,	
[fol. 49 d]	En Perse tramet ses mesages,	
Ja ne vos entendrez parole,	Amiablement ont demandé	
Quar non est pas de nostre escole.	De la chose com est alé;	540
Cil le vos poont reconter	A la perfin sorent de voir	
10 Qui tel savor sevent gouter.	Que ses diciple fait avoit	
Quant la messe orent feni	Les letres qu'il avoit tramis [fol. 50 a]	
E <i>Gloria in excelsis</i> ausi	A Constantinoble la cit.	
E ces choses qui apertinent,	Puis servit molt devotement	545
Novelles a l'empereor vindrent	Johanz la virge bonement.	
5 Que la douce virge Marie	Douce virge bienaürée,	
Son moine visité avie;	Reina de glori coronée,	
A pié vint, de Johan s'aproche,	Vos priez vostron fil Jhesu	
La main li baise a sa boche,	Qui nos meint a port de salu	550
Los en rent a la gloriose	E nos doint tel esmendment	
20 Mere Jhesu Crist preciose.	Trestuit vignien a salvament. Amen.	

— 494 ms. accostumée — 497 ms. *grattage* haute — 503 ms. segreist
 — 504 ms. queist — 507 ms. entendront — 516 *Après* moine, a *en surcharge*;
 après visité, auie *biffé et remplacé par* en vie. — 522 ms. aueu — 523 ms. de-
 mandet — 525 ms. deiter — 526 *Devant* d'escire, de *ajouté au-dessus de la*
ligne — 527 ms. bei *grattage* — 529 ms. enseignaje — 531 ms. deiter — 533
 ms. Quant ie la — 537 ms. li emp. — 548 ms. *grattage* reine de gloire —
 549 ms. *grattage* uostre.

Notes.

24 *compugcion*, 123 *besoig*; sur ces formes, voir H. Andersson, *ouvr. cité*
 p. 41.

38 *avonder*, pr. *a(v)ondar* = abonder, suffire; cf. *avondos*, Raynouard
 IV, p. 371, Levy.

67 *meis*; les formes participiales *meis* et *preis* sont fréquentes dans les textes lyonnais; cf. *ib.*, p. 17.

106 *foi*, 446 *fois*; cette forme du prés. de l'ind. de *faire* se trouve quelquefois dans le ms. et devrait être due à l'analogie de *soi*; sur cette dernière forme, voir *ib.*, p. 46.

116 *saipe*; sur cette forme cf. *ib.*, p. 39.

117 Sur le déplacement de l'accent que présente la forme *enviant* (: *porrant*) ainsi qu'au vers 302, 358 *queisant* (: *estant, main*), voir *ib.*, p. 46.

387 D'après H. Andersson, la forme allongée *esses* serait due à l'analogie de la deuxième personne du plur., cf. *ouvr. cité*, p. 46.

503 La forme *segreist* (: *queist*), graphie inverse pour *segrei*, atteste l'état d'amuïssement très avancé des finales.

CHANGE OF
TS TO CH, DS TO DG
AND OTHER INSTANCES
OF
INNER SOUND-SUBSTITUTION

BY
R. E. ZACHRISSON

Digitized by Google

Inner sound-substitution¹ takes place when a simple sound or a sound-combination is replaced by another in the language itself (not at the moment a word is introduced into the language), the result being that the phonetic structure of the words thus changed is brought into conformity with the rest of the vocabulary.

It will be convenient to distinguish between general and sporadic inner sound-substitution.

General inner sound-substitution takes place when the unfamiliar sound or sound-combination in every case is replaced by another. It is usually the result of sound-changes which have given origin to unfamiliar sounds, as when a long vowel to which the language has no short correspondent is shortened, or when sound-combinations arise, foreign to the language. Typical instances are the change of voiced *th* (θ) into voiceless *th* (θ) after a short vowel, as in 'pith' < ME. *pithe*² or the shortening of long Swedish (\ddot{u} ;) ('hus') to (\ddot{o}) ('hustru'). Modern English has no short correspondent to (ou) in 'know'. When this (ou) is shortened it may become (ɔ), as in 'knowledge' and 'rowlocks' ($\text{r}\text{ɔ}\text{l}\text{ə}\text{k}\text{s}$), but it may also become (ʌ), as in

¹ The object of this paper is to call attention to and briefly illustrate a variety of imitative sound-change which I call inner sound-substitution, and by means of which it may be possible to account for a number of sound-changes which have been only imperfectly explained, or not at all. The subject is dealt with at some length in an article called 'Inre ljudsubstitution', which will soon be published. For a brief outline of its contents see 'Bulletin of the Modern Humanities Research Association', March 1921.

The abbreviations in this paper are the same as in my book 'Anglo-Norman Influence on English Place-Names'.

² This sound-change has been explained by Prof. Ekwall. The term he uses for it is, however, 'springing sound-change' See 'Zur Geschichte der stimmh. interdent. Spirans' (Lunds Univ. Årsskrift, Bd 40, Afd. I, nr 3).

(rʌləks), a less frequent pronunciation of 'rowlocks'. In my opinion the pronunciation (lʌd) for 'lord' has originated in the same manner. In e. NE. 'lord' could be pronounced (lo:d) after the Scotch manner, and was then shortened to (lʌd).

Sporadic inner sound-substitution takes place when the unfamiliar sound-combination is, or may be, kept by the side of its substitute.

It is most usual in words containing a sequence of sounds which is seldom, if ever, found in popular words known to the masses. It is to be noticed that the changed forms, as a rule, are most used in familiar, vulgar, and dialectal speech where the feeling and desire for a pronunciation adapted to the general phonology of the language is more strongly developed than in educated speech. This is indeed the most important criterion of the imitative sound-change which I call spor. inner sound-substitution. The unfamiliar sound or sounds are done away with, because they are against the spirit of the language.

I will now give a few illustrative examples of sporadic inner sound-substitution.

The unfamiliar sound-combinations ('i:ɔ), (i'ɔ) etc. are, reduced to a single vowel. Hence 'geography' is sometimes carelessly pronounced 'jography', whereas (i'ɔ) is almost constantly kept in the less popular words 'geometry' and 'geology'. In e. NE. the reduced forms were more used. Jones has (e) or (i) in 'geography' and 'geometry'. Lediard recommends the pronunciation 'jography', Daines and Sheridan, 'jometry'. Jones and Elphinstone teach such pronunciations as 'Lennárd', 'Le-pold', 'Thebald', 'feedal', and 'feedary' for 'Leonard', 'Leopold', 'Theobald', 'feodal', 'feodary'. In the personal names the forms with (e) date very far back, and the reduction has probably taken place in Old French. I may add that in Swedish words of this type forms exhibiting inner sound-substitution are very usual in careless or unguarded speech. Swedish school children often pronounce (jugra'fi:) or (jɔgra'fi:) for 'geografi', (jumə'tri:), (jɔmə'tri:) or even (jemə'tri:) for 'geometri', less often (telo'gi:) for 'teologi'.

Change of *ts* to *ch*.

The only instance of sporadic inner sound-substitution which will be more exhaustively dealt with in this paper, is the change of (ts) to (tʃ) and of (dz) to (dʒ).

Except in inflected forms, the sound-combination (ts) is rare in English, for in late OE. and in ME. *t* before *s* was, as a rule, lost by assimilation, as in *blesse* < *blēdsian*, *milse* < *miltse*, *issunge* < *ʒitsung*, *missomer* < *midsummer*, *Wostrett* < *Wood Street*, *Wyssun* < *Whitsun* etc. See KLUGE, Gr², 1012, HORN, Gr. 183, WYLD, Colloquial English, p. 301.

In loan-words (ts) is sometimes rendered with (tʃ) by ordinary sound-substitution, as in 'chequeen' (tʃi'ki:n) (6 *checkyn*, *chikino*, *chekin*, 7—8 *chequin*, OXF. DICT.) < Ital. *zecchino* (tsek'ki:no), 'etch' < Du. *etsen* (OXF. DICT.), Amer. 'hutchels' < Germ. *Hutzel* (HAUSKNECHT MLN. VII, 58 f.), dial. 'mutch' (Sc. 6 *mwech*, 5—6 *much*, 7 *moche*, OXF. DICT.) < M. Du. *mutse*, 'sketch' (7 *scetch*, *schetch* OXF. DICT.) < Du. *schets*¹.

When (ts) is or was kept by the side of (tʃ), sporadic inner sound-substitution has taken place. The following words may serve to illustrate this sound-change.

1. In Loan-words.

1. In early 16th cent. spellings 'courtesy' appears as **curchy** (OXF. DICT.), and in phonetic spellings of the 18th cent. as **keurtchi** (Pell, 1735) and **kortchi** (Berry, 1766).

2. According to Jones, 1701 (ed. EKWALL, pp. 35, 122) 'Piazzas' < Ital. *piazza* (pi'attsa) could be pronounced with (t),

¹ With the exception of 'etch', all these words are noted by RITTER (Archiv 119, p. 182 n), and (tʃ) is correctly explained as due to sound-substitution. His other examples (botch, cratch, smatch, smutch, Fitch) are of uncertain origin. See OXF. DICT. *Curchy* is a case of inner sound-substitution. This may apply also to 'sketch', if such early spellings as 7 *schetse* *schytz* reflect an actual pronunciation with (ts).

piaches, or with (z). A pronunciation with (ts) is apparently indicated by early spellings, such as 7 *piatza*, *piatzza* (OXF. DICT.).

3. In dial. Engl. **chanch** (tʃantʃ), Linc. (WRIGHT, EDG., p. 245), (tʃ) is due either to sound-substitution < vulg. and dial. (tʃa(:)nts), WRIGHT, *loc. cit.* or to progressive assimilation.

2. In Native Words.¹

4. **Beachley** Glouc. < *Beteslega*, *Betesleia*, *Betesleg* 1307 Ch.R. Other early forms are *Bettesleigh*, *Bettesley* (BADDELEY, p. 17). The first element probably contains the OE. name *Betti*, LVD. (REDIN, Uncompounded Personal Names in Old English, p. 126). The sense is 'Betti's pasture-land'. The modern spelling is probably due to folkymological association with 'beach'.

¹ Dr. EKBLOM (Place-Names of Wiltshire, p. 153) has called attention to the change of (ts) > (tʃ) in Stichcombe Wilts, and Stutchbury Northants. In his review of Dr. Ekblom's book Prof. MAWER (MLR., 14, p. 342) points out similar instances of (tʃ) for (ts) (Pythley Northants), and of (dʒ) for (dz) (Bridgemere, Chesh., Ridgewell, Ess. — not Dors. — Quedgeley, Glouc., Edgefield, Norf., Hedgeley, Nthb., Edgeley, Salop, Edgeland, Staff., Chidgley and Mudgley, Som., Podge Hole, Edge Knoll, and Sedgefield, Durh. The explanations attempted by Ekblom (popular etymology) and Mawer (*regular* sound-change) are hardly satisfactory, the one being too narrow, the other too wide. Prof. Mawer also calls attention to some names where (tʃ) appears to have passed into (ts). In all the examples he adduces, *ch* is followed by an *s*: Pitsea, Ess. < *Piceseia* DB., Titsey, Surr < *Ticeseia* DB., Whitsbury, Wilts < *Wicheberia* 1157. Here the unfamiliar sound-combination (tʃs) has been reduced to (ts), exactly as in e. NE. *voutsafe* (OXF. DICT.) < *vouchsafe* or in Pitstone, Bucks, *Pichelesthorne* 1309 Ch.R., *Puchelesthorne* F.A. (< OE **pycel*, dim. form of *puca*, MIDDENDORF) = 'the goblin's thornbush'. How incalculable such changes are is seen from the fact that the result sometimes [in unstressed pos. and after a long(?) vowel] is *s* not (tʃ), as in Hildersham Camb. < *Hildricesham* or *Tycehurst*, Suss. < *Tycheshurst* etc. See Anglo-Norman Influence, p. 31. As far as I know, there are no instances of an *isolated* sound-change (tʃ) > (ts). The interchange seen in *swits* ~ *switch* is probably of an onomatopoetical kind. In *Lidge yeat* 1612 = Leadgate Durh. (MAWER, p. 132) (dʒ) is due to the fusion of *d* and *j*, as in ('souldʒə) < ('souldjə) = 'soldier'.

5. **Cottesmore**, Rutl., is locally pronounced **Cotchmore** [ːkɔtjmôə], ELLIS V, p. 256. Early forms are *Cottesmore* 1283 Ch. R., *Cottesmor* 1305, *Cotesmore* 1316, 1428 F. A., *Cotsmore* c. 1700, Morden's Map in CAMDEN's *Britannia*, ed. GIBSON, 1722. The first element is either an OE. personal name **Cott* (cf. *Cotta*, SEARLE) or the genitive of OE. *cot* 'house', 'cottage', i. e. 'Cott's moor' or 'the moor with the cottage'.

6. **Knycheley** 1312, 1453, *Knichley* 1768 = Knitsley, Northb., *Knyghteley* 1313, *Knyhtheley* 1303. OE. *cnihtes-leage* = 'knight's clearing' (MAWER, p. 130).

7. **Portsmouth**, Hants < OE. *Portes muþa* AS. Chron. (= 'mouth of or entrance to the harbour or port')¹ appears as **Porchmouth** in 16th cent. spellings noted by WYLD, *Coll. English*, p. 292. **Poarchmouth** is looked upon as a vulgar pronunciation by ELPHINSTONE, *Propriety Ascertained*, II, 27.

8. **Pytchley**² or **Pitchley**, Northants, *Pihteslea*, *Picteslei*, *Piteslea*, *Pytesle*, DB., *Pichteleghe*, *Pictesle* 1227 Ch. R., *Pictesle* Henry III Index Br. Mus., *Pytesle* H.R., *Pistesle* 1284, *Pygh-tesle* 1316, *Pygthele* 1428 F. A., *Pyghthesle* 1449, *Pyghteslay* 1419 Index Br. Mus., *Pightsley* c. 1700 Map, Camden = 'Peoht's clearing or pasture ground', **Peoht* being a hypocoristic form of such OE. names as *Peohthelm*, *Peohtweald* etc. (SEARLE).

9. **Stitchcombe**, Wilts, *Stutescumb* 1227, *Stotescombe* 1414 = 'Stute's combe or valley'. If so, **Stute* is a pet name for OE. pers. names composed with *Stut-* (SEARLE). The change of the vowel is due to popular etymology (EKBLOM, p. 154).

10. **Stu(t)chbury** (alias *Stutsbury*), Northants, *Stoteberie*, *Stotebyr(e)* DB., *Stutteburi(r)* 1217 P.R., *Stutesbyr*, *Stotesbur* 13 cent. Index Br. Mus., *Stotesburi* 1284, *Stotesbury* 1316 F. A. = 'Stute's fortified place or homestead'.

In several place-names which are dealt with in my book 'Anglo-Norman Influence', I am now inclined to look upon (tʃ) < (ts) as due to sporadic inner sound-substitution.

¹ *Port* in the A.S. Chron. is evidently an eponymous name (Redin, 22)

² *Pytchley* is a famous hunting-place. The brothers of the whip scorn any other pron. than ('paitʃli).

11. **Dichesword** 12 c, *Dychesword* H.R., T.N. = Dyseworth, Leic., *Digðeswrthia* 1180, *Dythisworth* 1246 Index Br. Mus. *Dythisworth* may have passed into **Ditsworth* (cf. Hatfield, Worc. etc., < OE. *hæþfeld*), which in its turn gives origin to *Dychesword*. See Anglo-Norman Infl., p. 7.

12. *Sabrihteswrthe* 1166, an early form of Sawbridgeworth, Camb., may have given origin to **Sabrycheswrth** H.R. etc., whereupon weakly stressed (tʃ) passed into (dʒ). See Anglo-Norman Infl., p. 7.

13. **Belcheford** H.R., PR 15 c. = Belchford Linc., *Beltesford* DB. etc., *Belseford* 1401 F.A. Here the unfamiliar sound-combination *elts* was replaced by *elch* (*Belcheford*) or reduced to *els* (*Belseford*). The first element *may* contain an unrecorded name **Belte*. Cf. *Belteslau* T.N., *Belteslaw*, H.R., *Belteslowe* F.A. (Beltisloe Wapent., Linc.) = ? 'Belte's mound'. See Anglo-Norman Infl. p. 147.

14. *Utcester*, *Utseter*, an early form of Uttoxeter, Staff. gives origin to **Utcheter** 14 c., which according to HOPE is, or was, a local pronunciation of the place-name. It is highly interesting to find that this local form, which is so vastly removed from the spelling, was in existence more than five hundred years ago! Had it not been for the evidence of the old records, we might even have mistrusted Hope's statement thinking that he had been misled or misinformed. See Anglo-Norman Infl., p. 78.

Change of *ds* to *dg*.

We are now going to discuss instances where (dz) passes into (dʒ) by sporadic inner sound-substitution. In 'sledge' < M. Du. *sleedse* (OXF. DICT.) the change is due to ordinary sound-substitution.¹

¹ Cf. RITTER, *loc. cit.* 'Pudgy' quoted by R., *ib.*, is of uncertain origin; 'nadge' < 'adze' is an instance of inner sound-substitution. Of the instances adduced by Prof. Mawer (cf. *supra*) I have found no early spellings of Chidgley, Som., and Bridgmere, Chesh., in the records available to me. Edgeland appears as *Hysdelunde* 1292 in Ch. R.

15. **Bridgemare**, a manor, formerly in Bentham, Glouc., *Bryddesmere* 1225, *Bridsmer*, *Bryddismer* 1391 (BADDELEY, 30) = 'bird-lake' or 'Brid's lake'. The prefix is the genitival form of either an OE. personal name *Brid*d (REDIN 18) or the OE. noun *brid*.

16. Eddlesborough, Bucks. locally pronounced **Edgeborough** (:Edjbərə], ELLIS, V, 33, *Eddinberge* DB., *Eddulesbur'* H.R., *Edellesbur'*, *Edelesb'* T.N., *Edelesburge* 1291, *Edelesburgh* 1309 Ch. R., *Edulvesburwe* 1284, *Ederbergh* 1316, *Edelesberewe* 1302, *Edelesburghe* 1346 F.A. = 'Eadwulf's fortified place or home-stead'. The DB. form shows confusion with *Eadwine*, or exhibits the remarkable interchange between *-es* and *-in* seen in *Willavinton* T.N. ~ *Wilavestone* Ch. R. etc. (ALEXANDER, MLR., VII, 72). *Ederbergh* is probably an erroneous spelling (ditto-graphy) for *Edesbergh*.

17. **Edge Knoll**, Durh., *Edenesknoll(e)* 1303, 1382, *Edis-knoll*, c. 1300 = 'Eadwines-knoll or hill' (MAWER, p. 71).

18. **Egesfeld** Richard II, *Eggefild* 1333, 1352, *Egefild* 1336, *Eggesfeld* 1423 Index Br. Mus., *Eggefild* 1267 Ch. R., *Egefild*, *Egefeud*, *Eggefild*, *Eghefeud* H. R., *Eggefild*, *Egefild* 1302-1428 F.A. = Edgefield, Norf., *Edisfelda*, *Edisfeldam* DB., *Edesfeld* 12 c. Index Br. Mus. The sense appears to be 'the open (unenclosed) land belonging to Eadwig' (a usual OE. name).

19. **Edgeley** c. 1700 Map in Camden = Edgley, Salop, *Edeslai* DB. The name probably means 'Eadwig's pasture-ground or clearing'.

20. **Hedgeford** c. 1700 Map in Camden = Hednesford, Staff., *Hedenesford*, *Edenesford* 13 and 14 c. (DUIGNAN 77), *Ednysford* 1540, Letters and Papers, Henry VIII, vol. XVI. According to HOPE, the name is locally pronounced **Hedgford** or **Hetchford**. In *Hedgford* < *Hedsford* < *Hedenesford*, (dʒ) has been substituted for (dz), whereas *Hechford* goes back to an intermediate form **Hetsford* (dsf > tsf), where (ts) was replaced by (tf). Cf. 29.

The etymology cannot be definitely settled on the evidence at hand. The first element is presumably the genitival form of an OE. personal name **Heden* (see BJÖRKMAN, Personennamen

p. 66) < OW Sc. *Heðenn* (cf. *Hetheneshalgh*, Northb., MAWER 111), or of the OE. noun *hæþen* = 'Heðen's ford' or 'the heathen's or Scandinavian pirate's ford'.

21. **Hygeley** 1278, *Hegeley* 1296, 1498, *Higgeley* 1334 = Hedgeley, Northb., *Hiddesleie* c. 1150, i. e. 'Hiddi's clearing'. Cf. the OE. name *Hiddi* LVD. (MAWER p. 109).

22. **Iddesleigh**, Devon, pronounced locally **Idgley** [:idjli], ELLIS, V, 38, *Edeslege?* DB., *Edwislega* 1300 Ch.R., *Edwislegh* T.N., *Yeddeslegh* H.R., *Eduslegh* 1284, *Iduslegh* 1303, *Yudeslegh* 1316, *Yedislegh* 1346, *Yeddeslegh* 1428 F.A., *Tyddesley* 1546 Letters and Papers, Henry VIII, vol. XVI. The sense is 'Eadwig's clearing'. **Idgley** goes back to such early forms as *Iduslegh*. *Yeddes-* is due to shifting of stress in the diphthong *ea*. Such forms are very usual in the South West of England. See Anglo-Norman Influence, p. 64 f., MAWER, Place. Names of Northb., p. 69 f., EKBLOM, p. 181 f. *Yudeslegh* probably goes back to **Yideslegh*, and shows the labial influence of (j). Cf. early NE. *yulk* < **yilk* < *yelk* < OE. *zeol(e)ca*, 'yolk' and vulgar *yus* < *yis* for *yes*. *Tyddesley* stands for *at Yddesley*.

23. **Mudgley**, Som., *Modleia?*, Exon. DB., *Muddeslegh* 1303, *Modesle* 1316, *Muddeslegh* 1346, *in Maddeslegh* 1428, *Johannes de Maddeslegh* 1428, F.A., *Madsley* 1604 (according to HILL, p. 77). The sense appears to be 'Mod's clearing', **Mod* being a hypocoristic form of such OE. personal names as *Modwine*, *Modulf*, SEARLE. Cf. also *Moding*, D.B., As for *ā* < *ō* in *Maddeslegh*, see *infra* 26.

24. **Podge Hole**, Durh., *Poydeshole* 1382 =? 'Poid's hole' (MAWER, p. 158).

25. **Quedgley** c. 1700 Map in Camden = Quedgeley Glouc., *Quedesleye* 1292 Ch.R., *Quedist* H.R., *Queddesley* 1540, Letters and Papers Henry VIII, vol. XVI. Other early forms noted by BADDELEY (p. 125) are *Quedesley* c. 1142, *Queddesleye* 1308. The etymology of the name is uncertain. Cf. Quidhampton, Wilts., discussed by EKBLOM p. 138.

26. **Redgwel** c. 1700 Map in Camden = Ridgewell Essex, *Ridewella* DB., *Rederwell*, *Redeswell* H.R., *Rodewell* 1245 Ch.R., *Redeswelle* 1318, *ibid.*, *Radeswell* 1322 Index Brit. Mus., *Rodes-*

well 1371 *ibid.*, *Radeswell* 1303, *Redeswell* 1346, 1428, F.A., *Ruddyswell*, Letters and Papers Henry VIII, vol. XVII. The many conflicting forms may all be accounted for if we derive the name from OE. *hræodwell* = 'the well surrounded by reeds', actually recorded in charters in the spellings *hrudwyll* Birch 948, *reodwelle* *ibid.* 183 (MIDDENDORFF, pp. 76, 107).¹ *Ride-wella*, DB., goes back to an OE. by-form *riod* (cf. *hriod* eg BIRCH 451, *ryd mæd*, *ibid.* 183, *Rydemæreleage* KEMBLE 619) showing the change of *eo* > *io* before *d*, discussed by LUICK, Gr. § 260 n 2. *Rode-* is due to shifting of stress (as in *lose* ~ *lese* < *lēosan*), and is well evidenced in other names from the same source, e.g. *Rodbourne*, Wilts < OE. *Redburna*, *Reodburna*, *Rodburne* (EKBLOM, p. 140), *Rodley*, Glouc. < *Rodele* DB., *Redleyg* etc. (BADDELEY, p. 130). The appearance of a genitive *s* in place-names consisting of noun + noun is not unusual in records of post-Conquest date. See Anglo-Norman Influence p. 118. More puzzling are the early forms with *a*: *Radeswell* 1303, 1322. They can hardly be explained as errors, for we find similar forms in other place-names containing *hræod*, e.g. *Radeham* c. 1200 = *Radham*, Glouc < OE. *Hræodham* BIRCH 936, *Radewik*, F.A = *Radwick* Glouc. < OE. *Hræodwican* (BADDELEY, p. 127). If *Rad* is not due to confusion with names containing *ræad* ('red'), it may have originated from *Rōd-*, which in its turn represents a shortening of *Rōd-*. Cf. *Maddeslegh* < *Modesle*, 23. There is not a shadow of doubt that the dialectal change of *ō* > *ǣ* had a much wider range in ME and e. NE than in the present dialects. It was found both in the south-western (Shillingford) and south-eastern (Paston Letters etc.) dialects. See WYLD, Coll. English, p. 240 ff., and my paper Two Instances of French Infl. p. 16. This question cannot be definitely settled without a special investigation. Cf. also the following forms of place-names which contain or *may* contain *hræod*: *Rodley* Glouc. < *Rodele* DB, *Radelea* 1163—64,

¹ I consider derivation from the OE. personal name *Routh*, *Roda* (BJÖRKMAN, Personennamen p. 114) (cf. also OE. *reod*, *rot*, BOSWORTH TOLLER) — alternating with native forms from *ræad* — theoretically possible, but improbable considering the meaning of the name and the parallel instances of place-names containing *hræod* I have adduced from other counties. Note also the absence of early forms in *Ron(th)*. Such forms occur in all names discussed by LINDKVIST, p. 158 ff.

Redleygh c. 1250 (BADDELEY 130), Radford Oxf., *Rodeford* F.A., Radbourn, Warw., *Redborne* DB., *Rodburne* 1290 Ch.R., *Radborne* 16 c., *Hreodburne* 980 Crawford Charters (DUIGNAN, 96). To judge by the topographical conditions Radipole (*Redpole* T.N., *Repole*, *Rapele* H.R.) and Rodwell near Weymouth, Dors., also belong to this group of names.

27. **Sedgefield**, Durh, *Segesfeld*, *Seggesfelde* 1190, *Seggefeld* 1307, *Seggesfeld* 1311, *Segcfeld*. The name belongs here only on the supposition that *Ceddesfeld* 1050 Sym. D. really is an early spelling of the name (MAWER, p. 173). If the identification is not correct, the sense seems to be 'the open land where sedge is growing'. On the forms with *s*, see Anglo-Norman Influence, p. 118 f.

28. **Wednesbury**, Staff., locally pronounced **Wedgebury** [ːwedjbəri], ELLIS, V, 484, *Woddesbeorge*, *Wodensbeorge* A. S. Chron., *Wednesburie*, Henry of Huntingdon, *Wodnesbeorh* Florence of Worcester (DUIGNAN VII), *Wadnesberie* DB., *Wodnesbur*, *Wednesbri*, *Wonesbur* T.N., *Wodesbur(i)* 1284, *Wodnesbury* 1316 F.A., *Wednesbury* c. 1700 Map in Camden. Florence of Worcester is undoubtedly correct in telling us that the meaning of the name is 'Woden's Mount or Hill' (DUIGNAN, l. c.). Neither need we hesitate in subscribing to Duignans's suggestion that *Woddesbeorge* of three versions in the Chronicle is an error for *Wodnesbeorge*, and that the battles referred to were fought not at Wanborough in Wessex (cf. also EKBLOM, p. 167) but at Wednesbury in Mercia. In point of fact, *Woddesbeorge* has originated from *Wodnesbeorge* by the reduction of *dns* to *ds*; this form appears again in ME. (*Wodesburi* 1284) and, with the slight change of *o* to *e* (cf. Wednesday = 'Woden's day'), it has been perpetuated in the present local form 'Wedgebury' where inner sound-substitution (*dɔg* for *ds*) has taken place. Another local pronunciation 'Wensbury' (ELLIS, loc. cit.) can be traced back to the form *Wonesbur* (with *e* for *o*) where *ans* has been reduced not to *ds* but to *ns* (cf. Wensday for Wednesday).

29. **Nadge**, York. dial. = 'adze' < OE. *adesa*. In 17th cent. spellings the word also appears as **atch** (OXF. DICT.); *nadge* is due to ME. *adse* (with voiced *s*), *atch* to ME. *ades* <

**ats* (with voiceless *s*). Cf. 'Hechford' and 'Hedgeford' (20) and *etch* < *eddish* (OXF. DICT.).

The words dealt with in the previous discussion are very typical illustrations of the sound-change I have defined as sporadic inner sound-substitution. The original forms and their substitutes occur side by side; the former are used in polite speech and show the influence of the spelling, the latter reflect natural tendencies of speech among people who are unhampered by orthographical considerations. They are therefore exclusively dialectal (3, 5, 14, 16, 22, 28) or archaic (1, 2, 6, 7), except when occurring in the names of small towns, villages, and hamlets where the pronunciation of the unsophisticated countryman has some chance of being adopted in the modern spelling (4, 8, 9, 10, 13, 17 etc.).

Sometimes popular etymology has helped to maintain and establish the forms — note particularly 'Hedge' (20, 21) and 'Edge' (16, 17, 18, 19) — but many instances remain where such an influence is inadmissible (1, 2, 5, 6, 7, 8, 12, 14, 25, 29) or improbable (10, 22).

The change seems to take place most readily when a consonant follows, particularly *l* (6, 8, 13, 19, 21, 22, 25), more seldom in an isolated position (2, 14, 29).

The age of the changed forms seems likewise to vary considerably. Some of them go back to early ME. (11, 13, 18, 21), others appear only in the modern spelling (4, 8, 9, 10, 15, 17, 24, 28). For one or two I have not been able to find any documentary evidence (5, 16, 22). They are known to us only as 'local pronunciations' recorded by faithful observers of dialectal habits of speech, such as Ellis or Hope. Nevertheless such forms may be much older than appears from the forms on record. Utcheter (14) is interesting in this respect. Had it not been for the early spelling *Utcheter* we might have been led to believe that the corresponding local pronunciation of the name was of modern date instead of being at least five hundred years old. Cf. also 7. The forms with (tʃ) and (dʒ) may, of course, arise as soon as *ts* and *ds* come together in the same syllable.

One fact at least can be clearly gathered from this small investigation, viz. the importance of place-name study for researches into the history of the English language. The names

of places often show linguistic changes which can only be faintly traced from other sources. There is no country in the world that has such an unbroken series of place-name records. These records — from the earliest English Charters onward — contain *in nuce* the history of the English dialects, including as a most important side-issue the origin of Standard English. Some excellent work has already been done in this field by Prof. Wyld, Prof. Ekwall, and Prof. Brandl, to mention no more. In a recently published and most valuable paper entitled *South-Eastern and South-East Midland Dialects in ME.* (Essays and Studies, VI) Prof. Wyld emphasizes the importance of early forms of place-names for the study of ME. dialects.¹ This is likewise one of the many weighty arguments Prof. Mawer marshals when pleading for a systematic investigation of English place-names under the guidance and direction of the British Academy², and it must be the eager hope and sincere wish of all students of English philology that this plea of Prof. Mawer's — so well worded and so excellently sustained — will not go unheeded by the August Assembly of Scholars to which it is addressed.

¹ I may mention that I have been collecting material for an examination of the place-names of Dorsetshire and Middlesex, with special regard to dialectal features. Prof. Mawer's recent book on the place-names of Northb. and Durh. is a good specimen of what can be done in this respect.

² English Place-Name Study. Its present condition and future possibilities in Proceedings of the British Academy, vol. X, London 1921.

TVÅ FALL AV IMPERFEKTUM I FRANSKAN

AV

ALFRED STENHAGEN

Det är mer än vågat att skriva om imperfektum och passé défini. Det mesta, som tillsvidare kan sägas om dessa tempora, är väl i huvudsak redan sagt, och man riskerar lätt att säga något, som i bästa fall kan vara sant, men som inte är nytt. Ämnet är emellertid lockande, och frågan kommer aldrig att helt avskrivas. Den växlande användningen av dessa båda tempusformer är ju ett av de finaste och egendomligaste drag för fransk stil, och den författare, som med oförvillad språkkänsla behandlar dessa tempora, blir på sätt och vis en konstnär — varför inte säga en bildande konstnär. Det är därför frestande att söka i någon män komma till rätta med de krafter, som äro i rörelse och driva en författare att använda den ena eller den andra formen. Jag skall här endast syssla med imperfektum och särskilt med två typer av detsamma. Låt oss först behandla fallet: *Me voilà, disait Caderousse*, Dumas, Monte-Cristo, II, 49.

När det gäller att söka utreda förekomsten av imperfektum och passé défini utanför de fullt objektiva och klara fallen, te sig förklaringarna mången gång ansträngda och föga övertygande. I N. Spr. 1917 sid. 81 förklaras imperfektum i satsen: *C'est une belle chose que la santé, s'écriait-il* genom att underförstå: *tandis qu'ils s'entretenaient de leur ami qui était malade*. En förklaring, där man tillgriper underförstådda ord och satser, är inte vidare tilltalande, därför att man då alltid underförstår något, som för tillfället passar. När skall han för övrigt ha sagt dessa ord om inte under ett samtal med någon person om sin vän och dennes hälsa? Vill en författare framhålla, att ett yttrande fälles samtidigt med en handling, torde nog detta komma till synes genom ett tillägg; t. ex. i Zola, Rome, sid. 354: *Tu sais que je l'ai vue, votre Pierina, s'écriait la jeune fille, justement comme il entrait*. Flaubert, Madame Bovary,

sid. 263: *Mais vous êtes fou! ah! vous êtes fou! disait-elle avec de petits rires sonores, tandis que les baisers se multipliaient.* För anföringsverbet gälla förmodligen inga andra än de vanliga, allmänt bekanta reglerna. Prof. Vising har i Studier tillägnade Esaias Tegnér analyserat de båda temporas natur och väsen. I sitt meningsutbyte med en tysk forskare och i anledning av ett citat yttrar han: »Saken är helt enkelt den, att imperfektum betecknar vad som förelåg, *eut* och *dut* vad som inträdde.» Detta är de båda temporas Magna Charta. All användning av dem torde ytterst bottna i denna grundlag.

Imperfektum användes, som bekant, vid ett obestämt antal gånger upprepade handlingar. Denna dess iterativa funktion förekommer naturligtvis också i anföringssatser, och härå behöva inga exempel anföras. Men vi måste ett ögonblick stanna vid verbet *répéter*. Det betyder ju »säga om»; Flaubert, *Madame Bovary*, sid. 351: *Et il ne pouvait que répéter ce mot: Empoisonnée! empoisonnée!* Tillkomme inte ibland modifierande adverbial, skulle passé défini av *répéter* aldrig anträffas. Exempel på ett sådant adverbial lämnar Zola, *La Débâcle*, sid. 398: *Fichu, ah! non! non! répéta-t-il à plusieurs reprises*, där adverbiallet motiverar passé défini, fastän, såsom jag skall söka visa, andra omständigheter tala för imperfektum. Andra sådana adverbial äro *jamais*, *toujours*, *de tout temps* m. fl. Men även alldeles ensamt träffar man *répéta-t-il*, då passé défini är en sammanfattande slutreplik; Anatole France, *L'Anneau d'améthyste*, sid. 25: *Retenez bien ce que je vous dis, répéta le duc Brécé: Les juifs ne porteront pas bonheur à la France*; Zola, *L'Assommoir*, sid. 539: *Entrez, répéta plus haut le forgeron*. Det blir ungefär liktydigt med *finit-il par répéter*, Jfr Zola, *La Débâcle*, sid. 13: *Une raclée, finit par répéter Weiss. Dieu vous entende!* Ur den iterativa funktionen utvecklas lätt den att eftertryckligt och med energi framhålla ett yttrande. Därför sättes anföringsverbet ofta i imperfektum vid omsägning av samma ord eller uttryck. Zola, *La Fécondité*, sid. 477: *C'est fini, disait-elle, que voulez-vous? C'est fini, bien fini*. Det är tydligt, att härmed säger författaren mer än om han bara skrivit ett objektivt, intresselöst *dit-elle*. Och härmed äro vi inne på det framställningssätt, som Brunetière kallar *pittoresque* i motsats till *narratif*, se Vising, l. c. sid. 123. Det ser nu ut, som om detta *imparfait pittoresque* i anföringssatser företrädesvis skulle an-

vändas vid interjektioner, svordomar, enträgna uppmaningar och starka tillmälen samt då olika röstlägen för ett yttrande angivas eller då vrede och raseri bringar sinnet till den grad ur jämvikt, att orden knappast kunna artikuleras. Sådana former som *bégayait* och *balbutiait* ser man därför rätt ofta. Några exempel, som lätt skulle kunna mångdubblas, torde belysa detta förhållande. Zola, *Nana*, sid. 264: *Papa . . . papa . . . bégayait l'enfant*. Zola, *La Vérité*, sid. 414: *Quoi donc? Quoi donc? balbutiait-elle*. Coppée, *Contes rapides*, sid. 6: *Ah! ah! disait joyeusement le brave homme*. Octave Feuillet, *Histoire de Sibylle*, II, sid. 30: *Ta! ta! ta! reprenait le comte*. Anatole France, *La Rôtisserie*, sid. 301: *Hélas! Jahel! disais-je*. *Lectures françaises*, ed. Gullberg, sid. 97: *Aïe, aïe, criait le gaudissart*. Coppée, *Toute une Jeunesse*, sid. 283: *Allons, murmurait-il*. Zola, *Nana*, sid. 105: *Cré nom de Dieu! grognait-il*. Georges de Labruyère, *Chanteraine*, sid. 3: *Forcez les portes! criaient ceux de l'intérieur, forcez les portes!* Anatole France, *La Rôtisserie*, sid. 217: *Tirez, leur criait M. de la Guérillaude, tirez, tirez ce sac à vin!* Zola, *Pot-Bouille*, sid. 65: *Donnez-lui donc quelque chose, docteur, suppliait-il, les yeux allumés de haine;* sid. 284: *Sale canaille, criait Auguste*. Zola, *L'Assommoir*, sid. 493: *Oui, c'est nous, gueulait-il*.

Man får ofta se påpekas, att det alltid heter *fit-il*. Detta påstående får väl något modifieras. *Fait-il* förekommer ibland; Halévy, *La Famille Cardinal*, sid. 58: *Oui, fait Virginie, c'est maman*. Men till och med ett *faisaient-ils* har jag funnit, och på det stället är det väl motiverat. Det har skrivit sin egen kommentar. I *Chanteraine*, en roman från den stora revolutionens dagar, läses sid. 285: *Ah! . . . ah! . . . ah! . . . ah! . . . faisaient les chouans en mélodie, frappant la mesure avec leurs paumes*. Härmed kan jämföras *L'Assommoir* sid. 245: *Ah! garce! . . . ah! . . . garce! . . . ah! . . . garce! . . . grognait-il d'une voix étouffée, accompagnant de ce mot chaque coup, s'affolant à le répéter, frappant plus fort à mesure qu'il s'étranglait davantage*. I den förra satsen vill författaren på ett drastiskt sätt måla situationen. Ett annat fall är Daudet, *La chèvre de M. Séguin*, sid. 35: *Hou! hou! faisait le loup*.

Ofta anmärkes det i läroböcker, att imperfektum användes särskilt i livlig framställning. Detta uttryck kan vara vilseledande. Händelseförloppet påskyndas inte härigenom, snarare

tvärtom. Det blir ett ritardandotempo, rent av ett fermat. Författaren blir inte längre författare, utan regissör. Han inbjuder läsaren att bli åskådare av dramatiskt effektfulla tablåer. En bok med väl placerade imperfekter blir därför detsamma som en bok med planscher.

Imperfektum är ju särskilt omhuldat av realistiska författare. De vilja åstadkomma en *récit exact comme un procès-verbal, coloré comme un tableau peint d'après nature*; Les Annales pol. et litt. 19 jan. 1919, fastän där i ett helt annat sammanhang. Men detta effektfulla stilmedel tillgripes även vid lämpliga tillfällen av idealisterna. François Coppée, den polära motsatsen till Zola, säger i Mon Franc parler I, sid. 38: *le tout était »à l'imparfait«, bien entendu, — l'impitoyable »imparfait« de l'école*. När Zola i Nana, sid. 491 skriver: *Sommes-nous bêtes, hein? finissait-elle par dire*, skriver Coppée i Le Coupable, sid. 48: *Hein? Est-ce assez farce? disait le sculpteur en éclatant de rire*. Man torde observera, att de båda satserna äro nästan identiskt formulerade.

Det är ju givet, att man inte kan uppställa några klickfria regler på detta ytterst ömtåliga område, där så många stämningar driva sitt spel. Man kan på sin höjd antyda tendensen hos rörelsen. I La Route de Varennes, sid. 194 skriver Dumas: *Oh! Madame, lui disait-elle, n'avez-vous donc pas des enfants, un mari, une famille* och sid. 201: *Eh! Monsieur, dit la reine, en lui prenant la main et en lui montrant Madame Royale et le dauphin endormis sur le lit de M. Sauce, ne suis-je donc pas mère aussi, moi!* Situationen är lika spännande i ena som i andra fallet. Det gäller liv eller död. Marie-Antoinette använder nästan samma ord i de båda replikerna. Ena gången talar hon till en kvinna av folket, andra gången till en officer. Båda satserna börja med en interjektion. Är det nu av en tillfällighet eller med avsikt, som författaren i ena fallet skriver *disait*, i andra *dit*? Jag tror, att det är med avsikt, och att det är interjektionen, som varit bestämmande för de olika tidsformerna. Den förlämnar de båda frågorna olika färg. I raden före den första frågan står det: *elle priait l'épicière*. Det inledande *oh!* betyder här: *ayez pitié de moi* och i enträgna böner finner man ofta *disait*. Här är situationen fylld av poesi och romantik. De båda kvinnorna stå på samma plan. Det andra *eh!* betyder: Nå, än sen då? ett nästan banalt konstaterande av faktum.

Det är drottningen, som ger en underordnad en tillrättavisning. Det är ju klart, att en utlänning inte kan fullt förstå effekten av dessa växlingar, möjligen ana den, aldrig känna den.

Kommer så ett annat *disait-il*, som, såvitt man kan se, är alldeles omotiverat. Då kan det bero på inverkan av ett *se disait-il*, som är ett reflektionens verb. Man kan också jämföra det med *lui fit* med en infinitiv i stället för *le fit*. Det är så vanligt att skriva *lui fit*, att ett *lui* ibland kan slinka in på orätt ställe. Eller också kan ett sådant *disait-il* vara ett missbrukat imperfektum, »*l'impitoyable imparfait de l'école*». En annan förklaring är, att »sade han» är en så oviktig och parentetisk upplysning, att den inte kräver något *passé défini*; se Wulf, De franska historiska tempora, sid. 28. Att denna upplysning kan vara oviktig, framgår därav, att den ibland är alldeles borta; Zola, Lourdes, sid. 6: *Mangerait-elle un peu de raisin? offrit timidiment la dame*; sid. 399: *Voulez-vous la goûter? offrit-il brusquement*. I svenskan kan man ju ibland tillgripa en översättning, som i någon mån återgiver detta *imparfait pittoresque*: *murmurait-il* »satt han och mumlade»; *maugréait-il*, »gick han omkring och småsvor»; *faisaient le loups*, »ströko vargarna omkring och tjöto».

Det andra fallet av imperfektum kan exemplifieras med: *deux heures après Dantès sortait du port de Gênes*, Monte-Cristo II, sid. 9. Även detta imperfektum förklaras i N. Spr. 1917, sid. 81. Men förklaringen gör intryck av konstruktion, och formuleringen är så dunkel, att det hela blir obegripligt. Här är det också lämpligt att citera Prof. Vising, som i ovannämnda festskrift sid. 123 behandlar frågan. Han torde vara den första, som påpekar, att det ofta föregås av en bestämd tidsuppgift. I Les Annales pol. et litt. för den 2 dec. 1917 skriver Frédéric Masson: *Vingt jours après que cette lettre était écrite, la révolution éclatait* (var revolutionen i full gång) i motsats till *éclata*, vilket ju bara skulle betyda: bröt revolutionen ut. Följande exempel ur Le Journal de Genève för 8 jan. 1919 framställer detta fall i tydlig belysning: *En présence de cette vogue d'opinion le parti socialiste-démocrate posa, le 7 novembre, son ultimatum et le 9 Guillaume II déclarait renoncer au trône*.

NÅGRA ANMÄRKNINGAR
TILL
TYSK GRAMMATIK

AV
J. REINIUS

Jag vill här helt anspråkslöst ge en infattning åt en del av de »Lesefrüchte» jag samlat. Jag har tyvärr saknat tid och grammatisk litteratur till att åstadkomma en fyllig framställning

Kasusformers olika livskraft och deras inbördes konkurrens.

Som bekant kunna vi i de indoeuropeiska språken iakttaga en konkurrens inom kasussystemet, som slutar med att inom olika språkgrupper ett par eller flera olika kasus trängas undan och det arbete de utfört övertas av andra kasus eller formelement. Så ha inom de germanska språken av de åtta ursprungliga indoeuropeiska kasusformerna redan i äldsta tider lokativ, instrumentalis och ablativ till största delen undanträngts av eller sammansmält med dativ och genitiv. I den senare utvecklingen mot alltmer »analytisk» språktyp med särskilda formord, i detta fall prepositioner, som ersättare av de gamla formernas flesta funktioner har visserligen högtyskan ej hunnit så långt som systerspråken, där ju t. ex. dativen i stort sett bortarbetats, men en likartad långsam förenkling kan dock även här iakttagas. I skriftspråket döljes den till en del, men så mycket tydligare framträder den i dialekterna och även i det av dessa påverkade lediga talspråket. I norra Tyskland påverkas detta naturligtvis av lågtyskans än större formförenkling.

Det är i tyskan främst genitiven, som får maka åt sig. Dialekterna ha nästan gjort rent hus med den. »Die deutschen Mundarten der Gegenwart haben kaum mehr eine Ahnung vom lebendigen Gebrauch des Genitivs», säger BEHAGHEL s. 314. Endast på små områden längst i söder lever den kvar, delvis blott i singularis vid personbeteckningar. Jämför bruket i engelskan

och i svenskt talspråk: *gossens fot* men *foten av berget*, *bordsfoten*. I högtyskt bildat talspråk ersättes den possessiva genitiven ofta av prepositionen *von*, t. ex. *ein Freund von meinem Bruder*, i ledigt tal också av dialekternas favorituttryck för ägare, nämligen en förening av dativ och possessivpronomen av typen *meinem Bruder sein Buch*, där den nya betydelsen uppstått genom en förskjutning i uppfattningen av dativobjektet i en sats som *Sie nahmen meinem Bruder sein Buch*. Detta possessivuttryck, som ofta »förbättras» till *meines Bruders sein Buch* o. d., förekommer i dialog även hos klassikerna, och Bismarck skriver till sin hustru: *Du bist meine Frau und nicht der Diplomaten ihre* (CURME, s. 172, § 138, 2, c).

En annan ersättning för attributiv genitiv utgöra sammansättningar, ibland också adjektiviska uttryck. FONTANE använder i sina Berlinromaner mycket de senare, ofta av oformligaste slag, både i bildade människors dialog och i berättande text. T. ex. *Zeitungen, deren Vorkommen nur aus dem Baron Bothoschen Lieblingssatze »Schnack gehe vor Politik» erklärt werden können*, *Irrungen Wirrungen* (Fi. R.-B.), 37; *Johann, der Kommerzienrat Treibelsche Kutscher*, *Frau Jenny Treibel* (Fi. R.-B.), 23. Naturligtvis ligger här också något karakteriserande, vilket är uteslutande fallet i följande: »*Sie trinken Mosel. Nicht Treibelschen, aber doch Professor Schmidtschen.*» ib. 53. Detta sammanhänger väl med allmän benägenhet för adjektiv i Berlinmålet? Jfr *die driebenschen Leute* för *die drüben wohnenden Leute*, MEYER, *Der richtige Berliner* (7. Aufl.), s. XV. MATTHIAS varnar § 13 för sådana adjektiviska ersättningar.

Som bestämning till adjektiv eller verb ersättes numera genitiven vanligen av akkusativ: *ich wurde ihn* (ålderdoml. *seiner*) *gewahr*; *Vergiss mich nicht!* (jfr. det gamla blomnamnet *Vergissmeinnicht*¹) — eller av prepositionsuttryck: *er erbarmte sich über mich* (ålderdoml. *meiner*). Övergången till akkusativkonstruktion

¹ Som akkusativen alltsedan 1700-talet är det vanliga och genitiven nu endast poetisk, överraskar följande i »*Irrungen Wirrungen*» hos den annars så naturlige, vardaglige Fontane, vars »unvergleichliche Sicherheit der Redeführung» R. M. MEYER, *D. Litteratur d. neunzehnten Jahrhunderts*, så hänfört prisar och vars realistiska språkteknik han just i denna roman anser högre utvecklad än någonsin förut: »*Oben auf dem Pedenhaufen, wo sie sich ausgeruht und geplaudert hätten, hätten sie der Zeit ganz vergessen.*» [Indir. yttr. av den unge officeren baron Botho] (Fi. R.-B.), 62. I berättande text förekommer det t. ex. ib. 154.

anses ha förmedlats av neutrala pronominalformer som *es*, *nichts*, som varit genitiver men omtyttts till ackusativer. Många uttryck ha därför ackusativ endast vid neutralt pronomen, t. ex. *Ich bin es gewiss*.¹

Enligt PAUL skulle detta även gälla om *fähig*: *Wenn ihr das fähig wärt*. Goethe. Någon gång kan dock den nya konstruktionen utsträckas längre: *Dennoch halte ich das Mädchen nicht für dergleichen gar zu befremdliche Abenteuer fähig*. G. Keller, Sieb. Leg. (Kotta), 359, ehuru visserligen i detta exempel »urspårningen» kanske framkallats av den stelnade genitiven *dergleichen*, eller snarare av de hopträngda *für* och *zu*, bredvid vilka den vanliga konstruktionen med *zu* icke gärna skulle passa.

Likaså har *wert* ackusativ ej blott i fråga om värde utan även i betydelsen 'värdig'. Till PAUL's exempel från Lessing och Schiller må läggas några moderna: »*Nicht einmal das Reden bin ich wert?*» [säger en bondflicka] Frenssen, J. Uhl, 76. Aufl., 158; Max: *einem dummen Ding, das Deine Schmerzen nicht wert war*, SCHNITZLER, Anatol (Fischer 1901), 146; *Sie war nichts Besseres wert, als das, was ihr geschehen*. dens., Frau Berta Garlan (Fi. R.-B.), 143.

Då ackusativen vid dessa adjektiv nästan blott förekommer, när de stå vid *sein* eller *werden*, är det sannolikt, att den delvis får sin kraft genom ett slags dunkel känsla av analogi med objektet vid transitiva verb, som ju kopula + sådant adj. till betydelsen motsvarar: *gewahr werden* = *gewahren*, *fähig sein* = *vermögen*, *wert sein* = *verdienen*. Jfr utvecklingen av sv. *bli ngn varse* > *bli varse ngn* > *varsebliva ngn*, vilket blivit trans. verb och t. ex. bildar passiven *varseblivas*. Så förklarar f. ö. PAUL i Wb. utvecklingen av *los werden*, *los sein* med ackusativ i stället för äldre genitiv.

Under det att sålunda genitiven ofantligt försvagats, är dativen i högtyskan ännu en rätt kraftig kasus. Detta motsäges naturligtvis ej av nordtyskars benägenhet att förväxla dativ och ackusativ, ty deras högtyska är i många fall ett se-

¹ Sådana fall av växling mellan (åtminstone skenbart) neutr. pron. och senare utvecklat prepositionsuttryck som *ich bis es zufrieden* (gammal genitivkonstr. PAUL): *damit zufrieden*, *ich bin es fähig*: *dazu fähig* synas ha framkallat analogien *er war es entschlossen* [= *dazu e.*]. Fontane, Irrungen Wirkungen (Fi. R.-Bi.), 161.

nare inlärt språk, som alltjämt har att utstå en hård konkurrens med deras egentliga modersmål¹ (eller åtminstone omgivningens språk), plattyskan, vilken i likhet med svenskan och engelskan i allmänhet förlorat dativformerna. Här kan även en språkkonstnär som Thomas Mann någon gång falla för frestelsen: *Keine seiner Bewegungen, und sei ihre Nonchalance immerhin gewagt gewesen, folgte eine peinliche Verlegenheit; er war getragen von Selbstgefühl.* Der Bajazzo (Der kl. Herr Friedemann, Fischer 1898), 165 (tryckfel? dock bibehållet i Fi. R.-Bi., 105). Det långa avståndet mellan orden gör väl här konstruktionen mer ursäktlig och mindre märkbar. Jag känner den icke annars förutom i ett par fall hos Luther och Wieland (se SANDERS' Hauptschwierigkeiten) och naturligtvis det vanliga *gefolgt von*, bildat efter fra. *suivi de*.

För övrigt kunna också en del sydtyskar av sin dialekt frestas att ibland släppa dativen, ty även på bayersk-österrikiskt språkområde har denna börjat trängas undan av ackusativen: *die arme Leut muss mer helfe (= müssen wir helfen); die Kinder hois gebn (= habe ich's gegeben).* BEHAGHEL 316.

Vid åtskilliga fall av inträngande ackusativkonstruktion kan alltså dialekternas språkbruk stå bakom, men naturligtvis kunna också många fall bero på ny analogisk inverkan från ackusativen (den väl starkaste av alla kasus) inom ett språkområde, där dativen i det hela varit orubbad. Dessutom kan väl ibland, särskilt på 1700-talet, franskt inflytande föreligga, åtminstone som medverkande orsak. Jfr P. A. LANGE, Über den Einfluss des Französischen auf die deutsche Sprache im 17. und 18. Jahrhundert (Upps. i rom. fil. till P. A. Geijer, 1901, s. 225 ff.).

Nu ett par exempel på avvikelsen:

begegnen förekommer med ackusativ redan hos äldre författare från olika trakter, t. ex. Schiller, H. v. Kleist och (i betydelsen 'bemöta') Lessing (PAUL Wb.), i nyare tid hos nordtyskar som Bismarck och Ompteda (CURME § 258 I A d). Jag tillägger ur nyare österrikisk litteratur: Hell [der Pfarrer]: *Ich gehe den Weg des Leidens zur Pflicht, und auf diesem begegne ich dich.* Anzengruber, Der Pfarrer von Kirchfeld III, 7; och med karakteristisk vacklan och dubbelhet: *Auch oben auf dem*

¹ En intressant belysning av språkfrågan inom en lågtysk familj av lägre medelklass lämnas t. ex. i den självbiografiska barndomsskildringen *Kindheit, Erinnerungen von JOH. THIESSEN*, Langewiesche 1917, 229 ff.

Friedhof hatte sie heute niemandem begegnet, nicht einmal die alte Frau. Schnitzler, Frau Berta Garlan (Fi. R.-B.), 5.

helfen hade fordom någon gång ackusativ, t. ex. hos Luther; särskilt ofta i betydelse 'gagna', t. ex. *was hilft's dich der beste zu sein?* Goethe, även hos Lessing och Schiller (PAUL Wb. och CURME § 259, 17). Ett modernt exempel har jag från en berömd »Sprachreiniger»: *Führt man so etwas den Schülern vor, so hilft es sie wirklich Humor und Poesie kennen lernen.* Rud. Hildebrand, Vom deutsch. Sprachunterricht, 10. Aufl., 122.¹ *Was hilft es mich?* anför WUNDERLICH, D. d. Satzbau, 1. Aufl., 152, och förklarar det genom analogi med *fördern, vorwärts bringen*.

kommen och *zu stehen kommen* i betydelsen av *kosten* kan någon gång ha ackusativ i analogi med detta verb (CURME § 259, 21, 29 med ett modernt exempel för vardera, PAUL WB. *kommen* med ett ex. från Gellert). Jfr *Wenn die Farfalla einmal ... klagte ... , antwortete die Mutter, ... sie habe sieben [Kinder], denen etwas mitzubringen sie zu teuer kommen würde.* Ri. Huch, Aus der Triumphgasse (Diederich 1902), 51. *Das Modellgeld kam ihn teuer zu stehen.* E. v. Wolzogen, Kuckuksei etc. (Ullst.), 140. I gengäld har väl *kosten* fått sin alternativa dativ genom analogi från dessa verb (WUNDERLICH, D. d. Satzbau, 1. Aufl., 152), liksom väl *trotzen* dragits över från ack. till dativ av *Trotz bieten, zürnen* o. d.

Även efter prepositioner kan dativen få vika för ackusativ. *gegen* t. ex. styrde ursprungligen dativ (jfr *entgegen*), så ännu ofta hos Luther och ibland hos klassikerna samt ännu dialektiskt. Jag antar, att övergången till ackusativ beror på inverkan av det synonyma *wider*, som nu delvis undanträngts av *gegen* och f. ö. å sin sida stundom lånade dettas dativreaktion i medelhögtyskan och även senare, t. ex. hos Goethe. — Dessutom märkas i bayersk-österr. dialekter en egendomlig genitiv: *gegen meiner* etc. (CURME § 230, h, s. 403).

bei förekommer med ackusativ för att beteckna riktning: så först i mellersta Tyskland, rätt ofta hos Luther, sedan t. ex. hos Klopstock, Goethe (PAUL) och enligt CURME § 229, 2, s. 391, ofta i nordtyskt talspråk (exempel från Raabe och Hauptmann).

¹ Möjligen kunde inverkan här tänkas från ett omedelbart följande berättigat *sie: und diese Beispiele gerade helfen sie zugleich von einer Fessel befreien.* Att hos H. anta förekomst av *lernen* för *lehren*, som i dialekterna och någon enstaka gång hos klassikerna, är väl ej lämpligt.

Allmänt är det stelnade *beiseite*. Här föreligger tydligen analogisk inverkan från de prepositioner, som styra dativ eller ackusativ i olika betydelse.

Dativen kan också liksom genitiven ibland ersättas av prepositionsuttryck: *Bist du böse auf mich?* = skriftspr. *Bist du mir böse?* Osäkrare äro väl följande exempel, där ju dativen egentligen skall beteckna ett mer personligt intresseförhållande och prepos.-uttrycket ett mer yttre förhållande. *Das ist wichtig für mich* och *Das ist mir w.* anföras som synonymer av AUERBACH Sv.-ty. ordb. (för, 3). Särskilt märkes *an* och ackusativ eller enkel dativ vid verb som *abtreten*, *schreiben*, *senden*, *verkaufen*. Betydelseskillnaden mellan det »personliga» dativobjektet och det rent lokala prepositionsadverbiallet håller tydligen här på att fördunklas, liksom mellan sv. *giva ngn* och *giva åt (till) ngn*. MATTHIAS klandrar förblandning av *geben* med dat. och *geben* med *an* och framhåller skillnaden: vid *an* ett blott yttre fortskaffande, t. ex. *das Buch an ihn (weiter) geben*. I Fontanes: *Corinna ging hinaus, um draussen die nötigen Ordres zum Abräumen an die Schmolke zu geben* (Frau J. Treibel, 193) är skillnaden väl dock rätt liten. Visserligen har fadern sagt »*lass abdecken!*», men »*die nötigen Ordres*» ger dottern den gamla tjänarinnan själv, varför väl *der S... die O. zu geben* skulle givit i det hela samma mening.

Får dativen ibland vika för ackusativen, så hjälpas i stället båda dessa kasus åt att uttränga genitiven. Även övergången till dativkonstruktion förmedlas ofta av dubbeltydiga former, i detta fall gen. dat. fem., t. ex. *der Kälte*. Till befestande av »oriktigheten» bidra dativens karakteristiska former. Särskilt pluralen blir omtyckt, emedan den är så tydlig även vid substantiv utan föregående böjt bestämningsord. Jfr Goethes växling: *sowohl wegen des Stoffs als wegen den Umständen* PAUL. Men också singularändelserna *-em*, *-er* tyckas för många innebära en lockelse, bl. a. att döma av de falska dativer i apposition, som MATTHIAS § 241 anför.

Särskilt vid prepositionerna gör sig dativen lätt gällande, troligen, såsom påpekas av W. FISCHER, *Die deutsche Sprache von heute* (Nat. u. G.), 25, genom analogisk inverkan av de vanligaste, »äkta» prepositionerna, som ju styra dativ.

Ofta nämnd är dativen vid *wegen*, jfr ovanstående exempel

från Goethe. Nu användes den i otvunget talspråk i hela Tyskland, vanligare än genitiven, om man får tro FISCHER; också vid pers. pron.: *wegen Ihnen*, Stratz, *Lieb Vaterland* (Ullst. 1914), 234. Även dess ursprungliga form, *von wegen*, kan styra dativ: »*von wegen dem Alfred de Musset*» [säger Professor Schmidt] Fontane, *Frau Jenny Treibel* (Fi. R.-Bi.), 102.

Då *wegen* egentligen är dat. plur. av *Weg*, är ju här genitiven det naturliga, liksom t. ex. efter *statt*, där f. ö. också dativ förekommer någon gång.¹ Däremot synes man knappast behöva utgå från ensamt genitiven vid förklaring av samma växling efter *während*. Detta, som egentligen är pres. part. av *währen*, kom att uppfattas som preposition genom felaktig upplösning av äldre fristående genitiver som *währendes Krieges* (ännu hos Lessing), uppfattat som *während des Krieges*. Men lika vanliga voro uttryck som *unter währendem Gespräche*, *in währendender Mahlzeit* PAUL, och när väl *während* frigjorts i genitivuttrycket, måste det snart nog frigöras också i dessa uttryck, där de inledande prepositionerna tedde sig överflödiga och släpptes. Allmänt är nu *währendem*. Den egendomliga växlingen mellan kasus: *während des Sturmes und dem Krachen des Donners* hos Tieck, *Pietro von Albano* (Romantische Novellen, Ullstein, s. 84), avser väl att förebygga enformigheten av tre genitiver och kunde alltså kallas »syntaktisk dissimilation».

Adjektivet *voll* har jämte genitiv (och ackusativisk 'grundform' av subst. utan adj.-attribut) också dativ, så redan hos Wieland och Schiller (PAUL). Enligt CURME § 260, 3 är dativen vanligast i pluralis, när denna står utan föregående adj.-attribut, som kan tydligt uttrycka kasus. Härpå tyda dock icke mig tillgängliga exempel. Jag bifogar: *die Arme voll Blumen, Bonbons, silbernen Beuteln* H. Mann, *Untertan*, 370; *Die Stube war voll dunkelrotem, heimlichen Licht*. Frenssen, J. Uhl, 80; *Die Luft war voll fahlem, leerem Dunkel*. ib. 120; *Säcke voll Mehl, Brot und lose Getreide* Schüler, *Weisse Garde gegen rote Garde* (Scherl), 78; *voll starkem Ungarnstolz* Klinkmüller, *Ein deutscher Offizier im revolutionären Russland* (Ullst.), 22; *voll Reue und guten Vorsätzen* Stratz, *Lieb Vaterland*, 194; *voll uner-sättlichem Zugreifen* R. H. Bartsch, *Elisabeth Kött* (Ullst.), 112; *In den Sandgruben waren die Froschwässer voll erregtem Konzert*. ib. 195.

¹ Däremot yngre genitiv vid *trotz* och även *gemäss*, se PAUL!

Perf. part. *überhoben*: *Er war allen Anfragen und allen Ängsten überhoben*. Fontane, Frau J. Treibel, 139.

Egendomlig, man frestas att säga barbarisk, verkar hopröringen av olika kasus i samma eller parallella uttryck, såsom i exempel ovan vid *begegnen*, *wegen* och *während*. Ibland sättes också appositionen till en genitiv i dativ, t. ex. *Niederlassungen des Häuptlings J., einem Nachfolger*. Se de avskräckande exemplen hos MATTHIAS § 241. Tendensen är nog gammal, jfr *Sie pflegte meiner wie einem Fürsten oder kleinen Kind*. Grimmshausen, Simplicissimus IV, 5 (Insel-Verl. s. 366).

Känslan för appositionens överensstämmelse med huvudordet tycks f. ö. ofta svika. Appositionen kan, som bekant, få en friare ställning och sättas i nominativ, t. ex. när den kan betraktas som uttryck för ett i förbigående fällt omdöme: *er zeigte uns eine kalte Douche, ein Hochgenuss in dieser heissen Gegend*, eller när ett subst. upprepas med långt mellanrum strax före en relativsats och då får det inledande pronominets kasus eller ock nominativ: *auf den Unterschied zwischen einst und jetzt, ein Unterschied, der (dessen)* (MATTHIAS §§ 246, 243, 1). Men en del tyskar synas insätta denna nominativ lika mekaniskt som svenska skolpojkar, att döma av den rikliga förteckningen på fel, som dens. ger §§ 240, 247.

Här ett par ytterligare exempel: *1765 wurde mein Vater nach J. voziert von der Freifrau von P. in Z., eine geborene Bodenhausen*. Jean Paul, Selbstbiographie (D. Bibl.), 9; *Ich erfuhr den Namen Janos Horki, ungarischer Fähnrich*. Klinkmüller, Ein deutscher Offizier im revolutionären Russland (Ullst.), 22. I senare fallet känns väl namn och förklarande tillägg som en enhet och ges i den form det hela fått vid en presentation.

Särskilt vid detaljerad uppräknings löses också lätt sambandet med huvudordet, väl därför att paus inträder och det följande sedan känns mer som predikatsfyllnader i en förkortad sats »*das heisst*» l. d. Jag finner så i vårdad stil: »*Ihr kommt immer den Alten zu plagen mit Entleihen von allen möglichen Dingen: schwarzer Frack, Perspektiv, Reisszeug, Rasiermesser, Hut.*» [säger en enkel borgarfru] G. Keller, Das Fähnlein etc. (Züricher Novellen, Kotta 1906, 271); *Eine zweite Reihe der Vorwürfe bezieht sich auf angeblich qualitativ falsche Behandlung (übertriebener Formalismus, zu grosses Wertlegen auf*

alte Sprachen, Grammatik). Hoche, Schülerselbstmorde, D. Revue 1913, 330.

Liksom här nominativen vill göra sig gällande utan sträng hänsyn till sammanhanget — som allmän form, kunde man säga — så har den även trängt in på den absoluta ackusativens område, när ordet i fråga mer kan kännas som subjekt i en förkortad sats. CURME § 265, B. b. 2 anser »absolut nominativ» ej ovanlig och ger 4 exempel: från Schiller: *Endlich so kommt der Graf hergefahren, der Wagen schwer bepackt, voraus ein Reiter*; Auerbach; Freytag: *Am Tische sitzen wir zusammen, nichts zwischen uns als reiner, goldner Wein*; och Raabe: *keiner, unser Herrgott abgerechnet*.¹ SANDERS (Hauptschwierigkeiten under »Acc., absoluter») ger ett exempel från Heine: *Im braunen, fest anliegenden Reitkleid, ein runder Hut mit Federn auf dem Haupt und eine Gerte in der Hand, gleicht sie jenen ritterlichen Frauengestalten*. Se även MATTHIAS § 345.

Med exemplet från Raabe kan jämföras: *Ehrlicher Wille vorausgesetzt, könnte ... diese Beschränkung auch jetzt schon durchgeführt werden*. Hans Offe, Neuere Sprachen 1915, b. XXIII, 327. — Heines beskrivning har följande paralleller: *Er stiess auf den unerbittlichen Blick eines grossen Bildnisses in roter Husarenuniform, eine Hand auf der Hüfte, der Schnurrbart an den Augenwinkeln und der Blick über die Schulter hinweg kalt blitzend*. H. Mann, Untertan, 351; *Da hing eine Odaliske, der bräunliche Leib hinschwellend auf üppigem Polster*, ib. 387. — Med exemplet från Freytag kan jämföras: *Wie oft hatte ich hier auf der Terrasse gesessen, vor mir das bunte Geschäftsleben, in nicht weiter Ferne der Hafen*. Mosler, In den Sturmtagen der russischen Revolution (Ullst.), 28 f.²

¹ CURME's första ex. från Raabe hör däremot ej hit, utan där är nom. ett slags apposition till subj.: *Die beiden Herren ... hielten den jungen Mann am Arm, jeder von ihnen auf einer Seite*. Som en dylik del-apposition kan väl också fattas: *Als sie im festlichen Zuge antraten, der Kommandant an der Spitze*. Polenz, Erzählungen, ed. Bokelund, 73. Ej heller kunna till abs. nom. räknas ex. hos C. ss. *Einige Schurken weniger im Lande würde der Welt nichts schaden* eller *Das Schnupftuch vorgehalten half nichts* (J. H. Voss), vilka snarare äro förkortade subjektssatser, den senare typen påminnande om lat. *Cæsar occisus*, 'C. mördad' > 'det att C. mördades' eller 'mordet på C.'

² Tyskan tycks alltså genomgå den utveckling engelskan vid satsförkortning avslutat redan på Shakespears tid: *She being down, I have the placing of the British crown* (Cymb.), så nu allmänt mot medele. abs. ack. (t. ex.

Slutligen må bifogas ett skenbart exempel på nominativ i stället för ackusativobjekt: »Harro», *bat sie* [die junge Gräfin], »*Vater wünscht so herzlich eine ganz kleine Skizze von mir. Sieh dort der kleinste Rahmen.*» A. Günther, *Die Heilige* etc. II, 248. Här är väl helt enkelt ett komma uteglömt och *sieh dort* eller blott *sieh* interjektion, varpå en förkortad sats följer: (*dort*) *der Rahmen (würde passen l. d.)*; jfr *sieh da, der Doktor!*

Det är sannolikt, att också felaktiga nominativer ibland kunna bero på inverkan av dialekt, ty i Sydtyskland ha alemanniska (dock ej schwabiska) och en del frankiska dialekter ersatt ackusativen med nominativ: *ich hab der Vatter net gsehe*. BEHAGHEL 46. I stället gör lågtyskan alltifrån medeltiden i regel ackusativen allenarådande, liksom ju också utvecklingen varit i de romanska språken.

Pronomina.

Personliga. De korta formerna *mein* osv. i gen. sg. förekomma ju numera blott i arkaisk och poetisk stil. Jfr dock även: *Der dumpfe Bürger wurde in Gehrock und Zylinder sein selber mit Rührung bewusst*. Th. Mann, *Königl. Hoheit*, 207, väl ett slags »dissimilation» före *selber*, som förekommer ibland i stället för det normala *seiner* etc. *selbst*.¹

Enligt gängse regel bör ju personligt pronomen i prepositions kasus endast brukas om personer, och om saker bör en form av *derselbe* eller helst ett pronominellt adverb (*davon, damit* osv.) användas. Då emellertid en reaktion mot rikligt bruk av det papperstorra och långsläpiga *derselbe* inträtt (se t. ex. WUSTMANN, *Allerlei Sprachdummheiten* och MATTHIAS § 98) och

Hym spekyngre þis þingis manye bileueden into hym Wyclif, Joh. 8: 30), vilken i sin tur ersatt den abs. dat., som angelsaxiskan hade liksom gotiskan och fornsvenskan. Se MÄTZNER, E. *Gram.* III, 72 f. Denna utveckling i eng. sammanhänger tydligen med fortskridande förvittring av kasussystemet. Enligt SÜTTERLIN, *Die deutsche Sprache der Gegenwart* § 275, skulle tysk absolut ack. av typen *Er stand da, den Kopf zurückgeworfen* stamma endast från 1700-talet. I så fall är den väl väsentligen franskt lån.

¹ Till betydelsen kan jämföras det formellt helt olika: *sie war zu dem königlichen Geschenk ihres Selbst bereit* ('av sitt jag', = 'av sig själv'). J. Stinde, *Der Liedermacher*, 261.

adverben ofta kunna ha för vid och allmän syftning (t. ex. *darauf*, *darin*), så förekommer ej sällan preposition med personligt pron. om sak, enligt CURME § 141, 5 A e särskilt i plur. och vid personifiering. Detta konkreta, kraftiga uttryckssätt passar för realistisk målning (C. har exempel bl. a. från Fontane och Raabe) och synes vara i framåtgående, åtminstone rätt omtyckt av vissa författare. I Friedr. Huch's roman *Mao* (Fi. R.-B.) har jag t. ex. iakttagit 6 fall, både personifikation, t. ex. 140: *Sie hatte das Haus nie geliebt, aber nun... fühlte sie, dass sie mit ihm verwachsen war*, och andra, t. ex. 6: *ein Name, der von besonderem Klang war. Es lag in ihm eine Welt für sich*; 48: *In der Mitte sollte ein Baumkuchen ragen und in ihm ein Licht*. Andra ex. s. 6, 29, 135.

I följande något äldre exempel har väl behov av tydlighet samverkat med svag personifikation: *Die Ordres... wollen nicht erzählen; von der Einwirkung des darstellenden Triebes ist bei ihnen keine Rede*. H. v. Sybel, *Über die Gesetze des histor. Wissens* (Velh. & Klasings Aufsätze zeitgenöss. Schriftst. III, 8). Här skulle väl *dabei* ha för allmän syftning. Den starka meningsbetoningen tycks kräva pers. pron. i följande: *Mit diesem Wort beginnt das Buch, mit ihm endet es*. Biese, *D. Litteraturgesch.* III, 257 f.

Man torde med denna användning av personliga pronomen i tyskan kunna jämföra det i franskan allt vanligare bruket av *lui* och *elle* om saker i stället för de färglösa adverbena *en* och *y*.

Preposition + *es* (*auf es*, *durch es*, *in es*, *vor es* osv.) skall enligt SANDERS (Hauptschw.: *Er*, 3) förekomma särskilt hos mellantyska och sydtyska av dialekt påverkade författare samt hos äldre: ex. från Luther, Lichtwer, Rückert, Auerbach, Gott-helf o. a. MATTHIAS § 9 påpekar dess berättigande i ex. från Scheffel och Hans Jakob. Det tycks emellertid också vara särskilt omtyckt av braunschweigaren Raabe att döma av exemplen hos CURME och MATTHIAS samt mina egna ur »Hunger-pastor», 9. Aufl., 13, 242, 268.

Raabe kan för övrigt använda det svaga *es* betonat: *vor Allem wohlgeborgen war das arme Herz Kleophea's — es vor Allem durfte ausruhen*. ib. 394. Jfr i liknande ställning *ihn*: *Es gab nur einen möglichen Weg, nach Westen, durch Sibirien und Russland, und ihn musste ich gehen*. Klinkmüller, *Ein d.*

Offizier etc., 122 f. Ej så ovanlig i ålderdomligt buren stil är determinativ användning av pers. pron. efter en sats med *wer*: *Wer . . . den Zustand . . . vergleicht, ihm wird das Herz schwellen vor Freude*. Treitschke, Zur Erinnerung an die Leipziger Völkerschlacht (Velh. & Klas.'s Aufsätze III, 165).

Relativa. *Welcher* hade ursprungligen allmän syftning liksom nu *wer*, t. ex. *Welcher isset, der isset dem Herrn*. Rom. 14: 6. En arkaism, kanske med biblisk anklang, är då följande: *Die Nonnen feierten ein grosses Fest. . . Eine dichtete einen Hymnus und die andere setzte ihn in Musik, die dritte malte und schrieb ein Gebetbuch. Welche gar nichts Anderes konnte, nähte dem Christkinde ein neues Hemdchen*. G. Keller, Sieben Legenden, 46. Aufl., 395. Här har formen också den fördelen att uttrycka genus.

Det egendomliga neutrum i exemplet: *Der Gerichtshalter trug ihm auf, er solle gleich zu seinem Vater gehen, welches der einzige Bauer im Dorfe sei, der Pferde habe*. Cl. Brentano, Gesch. vom braven Kasperl etc. (Werke, Hesse 1904, III, 99), är väl en relativ motsvarighet till det vanliga frågande *welches* som subj. med personlig predikatsfyllnad, t. ex. *Welches war der einzige Pferdebesitzer im Dorfe?* Även *das* i *Das ist mein Bruder* kan jämföras.

Som bekant möter man i stället för relativt eller demonstrativt *dessen* och *deren* stundom efter dativprepositioner formerna *dessem* och *derem*, som alltså böjas som adjektiviska bestämningar till följande substantiv. Enligt CURME § 129, 2 och 151, 1 c bli dessa blandformer allt mindre vanliga — naturligt nog, så strängt som de beivras (se t. ex. MATTHIAS § 99: »ungeheuerlich»). En sådan form skulle då möjligen kunna räknas bland de ålderdomliga dragen hos Hindenburg, Aus meinem Leben (Hirzel 1920), 8: *eine Frau v. R., in derem Hause wir viel verkehrten*. — CURME påpekar, att här möter en parallell till de possessiva pronominas utveckling ur de personligas genitivformer *mein*, *unser* o. s. v. Här kan tilläggas, att ett sådant »possessivt relativpronomen», som tyskan synes vilja men icke få utbilda, har blivit erkänt som fullt riktigt i spanskan, där lat. gen. *cuius* givit upphov till *cuyo*, f. -a, pl. -os, f. -as, t. ex. *El árbol, cuyo fruto comimos; á cuya sombra estábamos sentados*;

cuyos ramos nos defendían del sol; cuyas flores perfumaban el aire. BELLO Y CUERVO, Gram. de la le. cast., 6 ed., § 334.

Om relativter se även nästa avdelning.

Interrogativa. MALMSTEDT har i sin grundliga avhandling »Sur les propositions relatives doubles» (Studier i mod. språkvetenskap etc. II, 1901), s. 41 not 2, ur en tysk översättning av svenskt original anført två exempel på satsfogning av följande typ: *Was denken Sie, was er verlangt?* Det andra *was* var han först böjd att förklara som relativt men är sedan mer benägen att i konstruktionen se en »dubbel frågesats», som förklaras som kontamination av *Was denken Sie, dass er verlangt?* och *Können Sie sich denken, was etc.?* — detta på grund av isländska paralleller hos FALK-TORP. Här må ges ett par nya tyska exempel, som visa, att konstruktionen lever: *Was meinst du, was sie tat, die Linde?* *Sie weinte* [enkel sagostil, den lilla prinsessan berättar]. A. Günther, Die Heilige etc. I, 64; *Was meinen Sie wohl, was das kosten würde?* Anthes, Rund um die Erde zur Front, 197; samt med förkortning av andra satsen: *Tee, Zucker und was weiss ich was sonst noch*, ib. 154. »*Was glaubst du, was nun geschieht?*» Fontane, Grete Minde (Gesam. W. Fischer 1915, I, 294); »*Was glaubst du denn, was dazu gehört?*» Stratz, Lieb Vaterland, 58; »*Was glauben Sie wohl, was ich alles durch die Spritztour versäume?*» ib. 311. Jämför ett likartat *wie* i en satsfogning, som är indirekt fråga: *Ich könnte wohl sagen, wie ich es mir denke, wie es kommen wird.* Raabe, Alte Nester, 2. Aufl., 222. Konstruktionen är enligt E. MEYER synnerligen vanlig, åtminstone i nordtyskt talspråk.

Ett av de isländska exemplen: *hvat ætlið ér, hverr þessi maðr man vera?* ('vem tron I denne man kan vara?'), där enl. FALK-TORP Da.-no. Synt., 251 *hvat* tjänar att rikta uppmärksamheten på det följande frågepronomet, äger god motsvarighet i följande tyska: »*Hier singen die Primadonnen*», bemerkte Herr L. wichtig... »*Was meinen Sie, wer hier schon Alles gesungen hat!*» warf F. ein. M. Kretzer, Berliner Skizzen (1898), 85.

I äldre tyska inleddes den andra satsen i en dylik fogning med relativpronomen. Till MALMSTEDT's exempel från Luther och Lessing må här läggas: »*Ach, wer vermeinst du wohl, der*

ein Mitleiden mit deiner armen Seele . . . haben werde?» [säger fältprästen] Grimmelshausen, *Simplicissimus* IV, 11 (Insel-Verl. s. 392).

Sådana fogningar få likhet med emfatisk konstruktion (BECKMAN's »utbrytning»), varom MALMSTEDT talar på annat ställe i dessa studier, III, 71 ff. På de tyska frågesatser, som han där s. 95 konstruerar fram men förklarar obrukliga, kan jag nu ge ett exempel: Bianca: *Wo war es nur, wo wir uns trafen, wo nur?* Schnitzler, Anatol (Fischer 1901), s. 89.

Indefinita. *Irgend ein(er)* användes ju vanligen i nekande eller frågande satser = 'någon alls'; 'någon som helst'; 'någon, vem det nu är'. Liksom eng. *any* kan det emellertid också användas i rent jakande sammanhang, ungefär = *ein jeder, jeder beliebige, der erste beste*, 'vem som helst': *Neumann war vom Friseur-Gewerbe ausgegangen . . . Er barbierte nicht wie irgendeiner, er beruhigte sich nicht dabei, dass keine Haarstoppen stehen blieb; er barbierte so . . .* Th. Mann, Königl. Hoheit, 136; *Wie irgendeiner hatte er sich unter die Studenten gemischt.* ib. 150; »*Hotel ist immer ein bisschen trübselig. Und . . . das Vornehmste ist es auch nicht. Tür an Tür mit irgendeinem, ich bitte Sie.*» [säger fru W.]. Wassermann, Chr. Wahnschaffe I, 319. Betydelsen förefaller ny, enär den ej förekommer bland exemplen i GRIMMS eller SANDERS' ordböcker. Den sammanhänger emellertid nära med grundbetydelsen av *irgend*: mht. *iergen* 'var som helst' PAUL, som sedan övergått till ett allmänare, obestämdare 'över huvud taget, på något sätt'. Om ny, kan den lätt ha utvecklats ur satser som *Er barbierte besser wie (l. als) irgendeiner*.

De adjektiviska pronominas böjning. De starkt böjda förenade pronomina *jeder, aller, welcher, solcher* ha i gen. sg. m. n. icke så sällan istället för *-es* den ursprungligen svaga ändelsen *-en*, liksom vanliga adjektiv. Denna analogi med adjektivböjningen är ju regel i sammansatta adverb som *allenfalls, jedenfalls* och adverbiala uttryck som *allen Ernstes*, men är också fortfarande i viss mån produktiv i olika användningar: t. ex. possessiv: *die Urkraft allen Lebens* Kürschners Jahrb. 1904, s. 753; objektiv: *Befriedigung jeden Hungers* (Raabe, Hungerpast., s. 255); partitiv: *Ende Mai jeden Jahres* Th.

Freiherr v. Rothberg, Woche 1906, n. 2, 75, likaså Berl. Lokalanz. 15. 6. 1909; särskilt ofta kvalitetsgenitiv: *jeden Alters* Spielhagen hos CURME § 106, not 1; *Blendrahmen jeden möglichen Formats* A. Günther, Die Heilige etc. II, 247; *welchen Inhaltes ihre Sätze waren* Hauff, Lichtenstein (D. B.) 271; *welchen Wesens* H. Mann, Untertan, 512; objektsbest. till verb: *Er erfreute sich solchen Ansehens* G. Schmoller, Persönlichkeit O. v. Bismarcks (Velh. & Klas. Aufs. III, 192); best. till adjektiv: »*Du bist so sehr jeden Schamgefühles bar*», *fuhr der Senator fort.* Th. Mann, Buddenbrooks II, 243; *Dann musste sie... eines Rufes gewärtig sein, welchen Rufes, das wusste sie nicht.* Wassermann, Chr. Wahnschaffe II, 268; vid preposition: *trotz allen Verkündigens von Pflege des Idealismus* Vietor-Dörr, Engl. Lesebuch, (1887) Vorwort s. VIII; *trotz allen Vertrauens* CURME § 139, 3, a, not 1; abverbial: *welchen Weges sie zöge.* G. Keller, Sieben Legenden, 388.

Även kan den svaga adjektivböjningen någon gång locka t. o. m. goda tyska författare till att vid pronomina använda analogiska svaga former av just det slag, som hos svenska skolpojkar får så strängt beivras. Så a) vid possessiverna *bei allem seinen grossen Ruhm* Ebner-Eschenbach; *in diesem unseren Phantasiestübchen* Raabe (båda hos CURME § 137, 1); *das Gegenteil von diesem meinen Wunsche* Raabe, Alte Nester, 2. Aufl., 211; b) vid demonstrativerna: *in allem diesen Trubel* Bismarck i brev 1848 och *allem diesen Jammer fern* Marriot (CURME, 128 A); *alle jenen Dinge* O. Erdmann, Die Bedeutung des Wortes, 21 not; c) vid *all*: *wir würden des allen die Früchte schauen.* Grillparzer, *bei dem allen, von dem allen* CURME § 139, 3 a, not 1; *Aus welchem allen sich schliessen lasse* O. Ernst, Das Glück etc. (Ullst.), 162. Exemplen synas också ge vid handen, att demonstrativerna och *aller* ha särskilt kraft att locka fram den felaktiga böjningen hos det följande pronominet.

Till slut en enstaka kuriositet: *Mich wundert's, dass ich von jemand andern als von dir erfahren muss, dass...* [säger löjtnanten]. Spitteler, Conrad der Leutnant, 2. Aufl., 60. Här är det väl analogien med det vanligare *einem andern*, som framkallat avvikelsen.

Würde och sollte i omskrivningar, konkurrerande med konjunktiv och med varandra.

Bruket av *würde* + infinitiv (konditionalis) i villkorsbisats, som uttrycker överklighet, klandras som bekant i allmänhet av grammatici. MATTHIAS § 365 och WUSTMANN Sprachdummheiten (4. Aufl., 158 f.) anföra det som en sydtysk felaktighet, som spritt sig norrut. Den förre citerar av kända författare endast schweizarne G. Keller och C. F. Meyer. Ett par exempel från bairaren Ganghofer och österrikaren Rosegger är också hela skörden hos TH. HOLMBOE, Untersuchungen über den Gebrauch des Konjunktivs in d. neueren d. Lit., Kristiania 1917 (Ak. Avh. utg. v. Hj. Falk I).

Emellertid är denna ersättning för konjunktiv i »irreal» villkorssats rätt vanlig även hos goda nordtyska författare. Så skriver en kräsen stilist som THOMAS MANN: *Herr Lütner machte hübsche Sachen, deren Vergnügtheit... zu populär war, als dass sie zur Musik hätten gerechnet werden können, würde nicht jede dieser Kompositionen eine kleine originelle Stelle enthalten haben... die sie auch für ernsthafte Kenner interessant machte.* Luischen ('Tristan' 1903, s. 116); *Würde Frau P. ehrlich gesprochen haben, so hätte sie zugeben müssen, dass... Buddenbrooks (53. Aufl.) II, 324; Wir können nicht mehr wollen, dass er [der Sterbende] aufstehe... Würde er es dennoch tun, so würde er Grauen um sich verbreiten.* ib. II, 226; »Wenn Sie uns die Freude machen würden, ... bei uns vorlieb zu nehmen, ... Sie würden uns herzlich willkommen sein ...» ib. I, 420; och *Kaunitz war nicht der Draufgänger, zu behaupten, dass eine Verständigung zwischen Frankreich und Österreich denkbar... sei. Aber es war unterhaltend, sich vorzustellen, wie es sein werde¹, wenn eine solche Verständigung im Bereich des Möglichen würde gelegen sein. Kein Zweifel, man würde sich wie im Himmelreich fühlen...* (nästa sida) *So würde es sein, wenn eine Verständigung zwischen ihnen möglich gewesen wäre. Aber das war wohl eben leider durchaus nicht der Fall.* Friedrich und die grosse Koalition (1915), 75 f.

¹ I det otvivelaktigt irreala sammanhanget överraskar denna presensform. Kan möjligen denna forms vanlighet i indirekt anföring, ofta i växling med impf. konj. *würde*, ha framkallat en tillfällig växling även i detta fall?

För övriga belägg från nordtyska författare hänvisar jag för korthets skull blott till sida i de lätt tillgängliga arbetena: BENEDICKS, Eigensinn, scen 2 (ed. Morén, s. 16); GERSTÄCKER, Mahlhuber (ed. Thorn, s. 41); RAABE, Alte Nester (2. Aufl.), 87, 204 (jfr även CURME § 169, 2 E not 3); FRENSSEN, J. Uhl 523: 3 exempel på samma sida.¹

Detta analogiska inträngande av huvudsatsens variation (konditionalis; konjunktiv) i bisatsen tycks vara svårt att mota. Kunde *würde* begränsas till fall av futural innebörd (= sv. 'komme det och det att ske', jfr tredje ex. ovan), så innebure väl nyheten en vinst för språket.

Också i »potential» villkorssats kan ibland *würde*-konstruktionen tränga in, där man väntar konstruktionen med *sollte*² och på svenska »skulle» vore naturligast³: *Bei Verlust eines solchen Fahrscheines (Umsteigebilletts) muss ein neues gelöst werden, auch wenn andere Passagiere dem Schaffner des Umsteigewagens bestätigen würden, dass der Fahrgast bereits ... ein Umsteigebillet gelöst hat.* Dr. Herbert Fuchs, Die Strassenbahn, Berl. Tagebl. 28. 4. 10, 4. Beibl. *Wenn ich auch die Schiffe hinter mir verbrennen würde ... ich fühle es zu gut: ich werde den deutschen Michel doch nie los.* Stratz (sydt.), Lieb Vaterland (Ullst. 1914), 52.

¹ I följande sydtyska exempel: »Durchlaucht lässt anfragen, zu welcher Zeit der Herr Graf zu sprechen sei» [säger livjägaren, och greven svarar:] »Wenn es Seiner Durchlaucht um elf Uhr passen würde». Günther, Die Heilige etc. I, 245, är väl *würde* närmast omskrivning för irreal konjunktiv i dess försvagade användning vid artig hemställan, men det beror nog även på inverkan från den hänsynsfulla frågeformen i konditionalis: »Würde es S. D. um elf passen?». Vanligheten och klanderfriheten av *würde* i dylika fall intygas av E. A. MEYER. — Jfr med hela företeelsen finl.-sv. *skulle* BERGROTH, Finlandssv. § 179.

² Detta potentiala *sollte* kan också stå i villkorlig relativsats: *Ich blieb bei meiner Behauptung, ich werde jeden ... zur Verantwortung ziehen lassen, der es wagen sollte, mich auf meiner Fahrt zu behindern.* Schüler, Weisse Garde gegen rote G. (Scherl) 27; *Man hatte nicht vergessen, was der Bauer in Aussicht gestellt hatte für den, der sich's etwa einfallen lassen sollte.* v. POLENZ, Die Glocken etc. (Erzählungen, ed. Bokelund, 95).

³ Denna användning förekommer redan hos Luther, 1 Kor. 10: 28: *Wo aber jemand würde zu euch sagen: Das ist Götzenopfer; so esset nicht.* CURME ovan anf. st. stympar citatet och tyder det felaktigt som »irreal». Även grekiska grundtexten (ἐάν τις εἴπῃ) gör detta omöjligt.

I följande exempel kunde dock *würde* också uttrycka futurum i en tankegång: *In diesem Falle [dass Tony jeden Gedanken an eine Trennung zurückweisen konnte], überlegte der Konsul, müsse er sich zur Hergabe jeder Geldsumme bequemen. Zwar verlangten Christenpflicht und Frauenwürde, dass T. ihrem . . . Gatten bedingungslos ins Unglück folgte; wenn sie aber tatsächlich diesen Entschluss an den Tag legen würde, so fühlte er sich nicht berechtigt, sie fortan alle . . . Bequemlichkeiten des Lebens . . . entbehren zu lassen.* Buddenbrooks I, 270; *Als ich einen Zug über die Brücke fahren sah, war ich entschlossen, mich darunterzuwerfen, wenn mich im Geschäft nur einer anschreien würde.* Otto Flake, Bruder (Neue d. Erzähler, Furcht-Verl. 1918, I, 72). Jfr exemplen från Gellert och Freytag hos MATTHIAS § 366, s. 388.

Würde tycks också ibland vilja tränga undan *sollte* på andra områden, t. ex. efter viljeverb, när föreställningen om framtiden är viktigast och viljemomentet undanskjutes: *Er machte ein Gesicht, wie wenn es zwischen ihnen verabredet wäre, dass sie sich hier treffen würden.* Wassermann, Chr. Wahnschaffe II, 211, kanske analogi med ungefär likbetydande *wie wenn er erwartet hätte* l. d. Likaså med försvagad betydelse av vilja: *Als die alte Frau Hessling hinzukam, war es schon beschlossene Sache, dass die beiden Teile der Familie künftig getrennt essen würden.* H. Mann, Untertan, 415, jfr: . . . *erzählte man ihr (als beschlossene Sache); — med växlande synpunkt: Am Ende des Monats, so ward beschlossen, würden Sievert Tiburtius [der Bräutigam] sowohl wie Arnoldsens in die Heimat zurückkehren. Gleich nach der Weihnacht sollte Klaras Trauung . . . gefeiert werden.* Th. Mann, Buddenbrooks I, 376.

Likaså om vad som av försynen var bestämt, d. v. s. vad man kunde vänta¹: *Gleich darauf surrte das Auto der Fürstin,*

¹ Jfr en annan synpunkt på framtiden, en benägenhet, tendens, till en viss utveckling: *Zugleich füllte sein Herz sich mit Genugtuung über das Abenteuer, in welches die Aussenwelt geraten wollte.* Th. Mann, Tod in Venedig, 105. Här fattas väl *wollte* enklast som synonymt till *im Begriff war*, med vilket det ju ofta är nästan liktydigt vid personligt subjekt. Alltså analogisk betydelseutvidgning.

in dem sie nie mehr fahren würde, mit dem Professor davon. A. Günther, Die Heilige etc. II, 161. Kanske beror detta *würde* på ett slags analogi med fall, där en sådan betydelse kan för-
 enas med »det förflutnas futurum» i en tankegång: *Während ich nach Hause schritt, kamen mir allerlei Gedanken ... Welches Geheimnis lag hier begraben, das nie seine Aufklärung finden würde?* v. Polenz (Erzählungen, ed. Bokelund, 7); eller
 [om den gamle bondens erfarenhet vid hemkomsten från fängelset]: *Die Welt war anders geworden in dem einen Jahre.. Niemals würde es ihm gelingen, die alte Rolle wieder zu spielen. Er hatte ja gesessen.* ib. 102.

Å andra sidan tycks *sollte* kunna tränga in på den irreala konjunktivens område: *Königin Luise hätte wohl, wenn das Geschick es von ihr gefordert haben sollte, aus der Pflicht auch die Kraft und den Geist entwickelt, die diese Stellungen erheischen; aber sie ist nicht dazu berufen worden.* Mommsen, Königin Luise (Velh. & Klasings Aufs. III, 153). I exemplet: »*Du gefällst mir nicht, ich müsste lügen, wenn ich sagen sollte, dass du mir gefällst.*» Wassermann, Wahnschaffe I, 171, kan dock *sollte* bero på någons underförstådda önskan: '*Wenn du verlangtest, dass ich sagen sollte*' ... l. d.

Hela detta kapitel förtjänade naturligtvis en grundlig undersökning, helst med riklig hjälp av infödda.

Förkortningar för ofta anförda arbeten.

- BEHAGHEL = Otto Behaghel, Die deutsche Sprache, 6. Aufl. 1917.
 CURME = George Curme, A Grammar of the German Language, New York 1917.
 Fi. R. Bi. = Fischers Romanbibliothek.
 MATTHIAS = Theodor Matthias, Sprachleben und Sprachschäden, 4. Aufl. 1914.
 PAUL = Hermann Paul, Deutsches Wörterbuch, 2. Aufl. 1908.
 SANDERS' Hauptschwierigkeiten = Daniel Sanders, Wörterbuch der Hauptschwierigkeiten in der deutschen Sprache, 16. Aufl. 1888.

Pris 6 Kr. 50 öre

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3 9015 03965 9027

AUG 2 1951

UNIV. OF MICH.
LIBRARY

